

**Miért
Európa
diktálja
a lépést a**

21

**MARK
LEONARD**

★ században?

**Dessewffy Tibor
utószavával**

A világ, de gyakran még Európa polgárai is közömbösek vagy szkeptikusak, ha Európa hatalmáról van szó. Pedig tévednek, ha Európát gyengének és eredménytelennek, az USA-t pedig erősnek és hatalmasnak tartják. Amerika csak megfélemlítéssel és megvesztegetéssel képes kikényszeríteni akaratát, de amint hátat fordít, a befolyása csökken. Európa viszont saját képére formálja, demokratizálja és liberalizálja az egyre bővülő vonzáskörzetéhez tartozó országokat. Átformáló erejével új világrendet épít, amely megfelel a 21. századi, hidegháború utáni, globalizálódó világ új kihívásainak.

Mark Leonard tisztán, világosan, néha provokatívan érvel amellett, hogy bár az Unió 50 éves története során már sok válságot élt meg, sokszor temették, minden nehézség csak erősebbé tette, és ahol sokszor csak a bürokrácia és a törvénykezés káoszát látjuk, ott valójában a jövő forradalmi modellje épül.

MARK LEONARD

Miért Európa diktálja a lépést a 21. században?

DEMOS

Könyvek

MARK LEONARD

Miért Európa diktálja a lépést a 21. században?

DESSEWFFY TIBOR

UTÓSZAVÁVAL

A fordítás az alábbi kiadás alapján készült:
Mark Leonard: *Why Europe Will Run the 21st Century?*
London, HarperCollins Publishers, 2006

Fordította:
Árokszállásy Zoltán

ISBN 963 9350 95 8

Kiadja a Napvilág Kiadó
1054 Budapest, Alkotmány u. 2.
www.napvilagkiado.hu
Első magyar nyelvű kiadás: 2006

Copyright © by Mark Leonard, 2005
Hungarian translation © Árokszállásy Zoltán, 2006
Hungarian edition © Napvilág Kiadó

*Jelen könyvet vagy annak részleteit tilos reprodukálni,
adatrendszerekben tárolni, bármely formában vagy eszközzel
– elektronikus, fényképeszeti úton vagy más módon –
sokszorosítani, a kiadó engedélye nélkül közölni.*

Minden jog fenntartva.

*Ajánlom Dicknek, Irénének,
Miriamnak és Gabrielle-nek*

TARTALOM

Előszó a magyar kiadáshoz	9
<i>Európa új politikai energiája</i>	10
<i>Mi az oka annak, hogy a világnak fontos Európa sorsa? ...</i>	13
<i>Egy új évszázad eszméje</i>	15
<i>Bevezetés</i>	17
A gyöngeség hatalma és a hatalom gyöngesége – avagy miért	
Európa diktálja a lépést a 21. században	17
<i>A hatalom gyöngesége</i>	18
<i>A gyöngeség hatalma</i>	20
<i>Az új európai évszázad megvalósítási terve</i>	24
1. Európa láthatatlan keze	26
<i>A láthatatlan politikai rendszer</i>	31
2. „Megosztva állva maradunk, egységben elbukunk”	38
<i>Hálózatos Európa</i>	40
<i>A hatalmi egyensúly megfordítása</i>	43
<i>A huszonöt fejű bestia</i>	46
3. Európa fegyvere: a jog	52
<i>A hatalom mint látványosság</i>	53
<i>A hatalom mint felügyelet</i>	56
<i>Európa mint a felügyelet társadalma</i>	58
<i>Az európai jog hatókörének kiterjesztése</i>	60
<i>A jog mint a külpolitika eszköze</i>	63
<i>A jog mint az átalakító erő eszköze</i>	65
4. A passzív agresszióforradalmi ereje	67
<i>Passzív agresszió</i>	69
<i>Az euroszféra</i>	71
<i>A világ legkiváltságosabb klubja</i>	74
5. Hadviselés európai módra	76
<i>A pacifizmustól a békeszerződésig</i>	78
<i>A pacifizmustól a humanitárius beavatkozásig</i>	80

<i>A megelőző beavatkozás</i>	81
<i>Az elkötelezettség stratégiája: nem kivonulni, ottmaradni</i>	83
<i>Kilépni az amerikai katonai doktrínaárnyékából</i>	85
6. A svéd modell	89
<i>Európa gazdasági növekedése</i>	91
<i>A demográfiai időzített bombahatástalanítása</i>	95
<i>Az euró és a dollár</i>	97
<i>Az energiafüggetlenség kontinense</i>	99
<i>Az integráció és a bővítés ereje</i>	101
<i>A svéd modell vs amerikai üzleti modell</i>	103
7. Európa megmenti a nemzeti demokráciát	106
<i>Hogyan biztosítja Európa a kormányok hatalmát?</i>	108
<i>Miként ad Európa hatalmat polgárainak?</i>	112
<i>A demokratikus deficit csapdájának elkerülése</i>	115
8. Az ötvenes évek Európája	119
<i>Akik változást akarnak</i>	121
<i>Az ajtó nyitva áll</i>	124
<i>A Baráti kör</i>	126
<i>Számvetés</i>	128
9. Brüsszel és a pekingi egyezmény	131
<i>Gyors, békés fejlődés</i>	132
<i>A hálózati Kína</i>	135
<i>Európa a kínai kihívással szemben</i>	138
10. Az amerikai világrend vége	141
<i>A Dél és a Kelet felemelkedése</i>	143
<i>Az egyén felemelkedése</i>	146
<i>A régiók felemelkedése</i>	150
<i>Az Amerika utáni világ</i>	152
11. A régiók kora	155
<i>A regionális dominóelv</i>	158
<i>Európa szerepe az új világrend kialakításában</i>	161
Köszönetnyilvánítás	165
Jegyzetek	171
Utószó (Dessewffy Tibor)	185

ELŐSZÓ A MAGYAR KIADÁSHOZ

Az európai alkotmány francia és holland elutasítása szököárként zúdult Európa politikusaira – politikai életutakat semmisített meg, gyengítette az alkotmányos szerződést, és egy mozdulattal lezárta elmúlt 20 év európai integrációs törekvéseit.

Az eredmény egy egész generáció számára megváltoztathatja Európa működésének jellegét. Mostantól számos országban, köztük Franciaországban és Nagy Britanniában is népszavazással kell dönten a szerződés főbb pontjainak megváltoztatásáról. S bár nem mindenki véli úgy, hogy a népszavazás a legjobb módja annak, hogy olyan komplex kérdésekben döntsenek, mint például jelentős nemzetközi egyezmények megszövegezése, afelől azonban semmi kétség, hogy Európa vezetőinek jobban figyelembe kell venniük a közvéleményt.

Azáltal, hogy Európa polgárait bevonják Európa felépítésébe, lehetetlenné teszik a szövetséges Európáról szótt álmok megvalósítását, hiszen a szavazók sosem adják majd beleegyezésüket ahhoz, hogy egy Brüsszel székhelyű rendszer kormányozza őket.

Ugyanakkor az Európa-terv nem halt meg, de még csak nem is haldoklik. Az Európa-eszme megvalósításának indítékai legalább olyan erősek, mint korábban: mivel az a békét, a prosperitást és a demokráciát képviseli, továbbá az Indiához és Kínához hasonló felemelkedő hatalmak világában is hallatja a hangját. Az a vita, amit a népszavazás váltott ki, épp azt mutatja, hogy Európa po-

litikailag éretté vált. Egy erősebb és mélyebb dimenziójú Európát csak saját polgárai egyetértésével lehet felépíteni – s most Európa vezető politikai ereje éppen arra kényszerül, hogy elnyerje polgárai beleegyezését.

Ezt a könyvet a népszavazás eredményének megszűlése előtt fejeztem be. A könyvben felsorakoztatott érvekkel azt kívántam alátámasztani, hogy a 21. században Európa lesz a legbefolyásosabb politikai tényező, mivel ez a világ egyetlen olyan politikai szerveződése, mely képes lecsendesíteni a globalizáció viharát. Ez az érv ma meggyőzőbb, mint valaha, s reményeim szerint a jelen könyv képes lesz majd befolyásolni azt az Európa jövőjéről folytatott vitát, melyet épp a népszavazás eredménye váltott ki.

EURÓPA ÚJ POLITIKAI ENERGIÁJA

Könnyen lehet azzal érvelni, hogy az Európai Unió (EU) több mint ötven évvel ezelőtti megalakulása óta folyamatosan válsággal küzd. 1954-ben Franciaország „nem”-mel szavazott az európai védelmi együttműködésre és az 1960-as években megvétózta Nagy-Britannia EU-tagságát. Dánia 1992-ben a maastrichti egyezményre mondott „nej”-t, majd 2000-ben az egységes pénznemet szavazta le. Az írek 2001-ben elutasították a nizzai egyezményt, a svédek pedig 2003-ban nemmel szavaztak az euróra. Mégis, az Európa-eszme minden kudarc után erősebbé vált.

Ebben a tekintetben a jelenlegi válság csupán a „szakos ügyletmenet” része. A francia és a holland „nem”

szavazattal nem magát az Európai Uniót szavazták le, hanem a népszerűtlen nemzeti elit elleni lázadást fejezték ki. Abban a vonatkozásban, amelyben Európa politikai kérdésként merült fel, a vita nem annyira az Unió támogatói, illetve ellenzői, hanem a társadalmi integráció és a liberális expanzió hívei között folyt.

Egészen a 2004-es európai választásokig az európai polgároknak nem nyílt lehetőségük, hogy arra a fajta Európára szavazzanak pro és kontra érvekkel, vagy éppen arról vitatkozzanak, amelyet szeretnének létrehozni.

A korábbi Európa Parlament-választások sohasem Európa irányításáról szóltak. Sokkal inkább az egyes népszerűtlen nemzeti kormányok megbüntetésének költségmentes módját jelentették. A nemzeti választásokon az egészségügyről, az oktatásról, a munkalehetőségekről és az adózásról döntenek – minden másról szó van, csak épp az Európa-tervről nincs. Még az európai egyezményekről tartott korábbi népszavazások is sokkal inkább csupán „ál-választást” jelentettek arról a kérdésről, hogy többé vagy kevésbé kívánják-e az európai egységesítést (integrációt), nem vettek tudomást arról, hogy épp az integráció különböző elképzelései között kellene választaniuk. Ennek klasszikus formáját nyújtotta 1992-ben a maastricht egyezményről tartott francia népszavazás. Ez alkalommal Franciaországban alig esett szó az egységes valuta „konvergencia-kritériumáról”, amely a nemzeti adósság és az infláció mindennél fontosabb korlátait jelölte ki. Az egyetlen kérdés az volt, vajon az integráció mellett vagy ellen szavazzanak.

Napjainkban már nem arról vitatkoznak, hogy „Európa jó-e vagy rossz”. Ezt a választást a „jobb- vagy balol-

dali Európáért” folytatott küzdelem váltotta fel. A 2004-es európai választások alkalmával első ízben fordult elő, hogy az Unió polgárai közvetlen befolyást gyakorolhattak az Európa Bizottság elnökének kinevezésére. A választás során a jobbközép pártok sikere arra az eredményre vezetett, hogy a portugál liberalizáció- és szabadpiac-párti José Manuel Durão Barrosot választották a bizottság elnökévé. A jelenlegi francia „nem”-kampány az általa napirendre tűzött programra adott válasz. Egy szabadpiaci és liberalizált kereskedelmet folytató Európa, nem pedig az európai eszme ellen folytatott kampány.

A politikai és gazdasági szövetségesek pontosan ezen a módon válnak éretté. 1951-ben az Európai Szén- és Acélközösség – elsősorban Franciaország és Németország – számára még frissek voltak a háborús emlékek, ennek hatására az Európa-eszme még olyan bizonytalan volt, mint a bicikli, melynek pedálját állandóan hajtani kell, különben eldől.

Most, 50 évvel később egy francia „nem”-szavazat nem képes eltörölni a fél évszázados integrációt. 80 000 oldalnyi törvénykezéssel, közös piaccal, egységes valutájával és egyre inkább fejlődő közös védelmi rendszerével (amelynek csapatai együtt harcoltak Boszniában, Macedóniában és a Kongói Demokratikus Köztársaságban) az Európai Unió már maradandó vívmánnyá vált.

A jó hír az, hogy a legutóbbi politikai válság arra kényszeríti az európai kormányokat, hogy törődjenek polgáraik véleményével. A kettős „nem” lázadás az érinthetetlen politikai elit ellen, felhívás egy bővítési folyamat ellen, amelyről sosem folytattak megfelelő vitát, továbbá

annak a politikai stílusnak az elutasítása, amely elzárkózott az emberek mindennapi életétől. A polgárok lázadása az európai politikai osztály ellen arra fogja kényszeríteni az európai vezetőket, hogy változtassák meg eddigi viselkedésüket.

MI AZ OKA ANNAK, HOGY A VILÁGNAK FONTOS EURÓPA SORSA?

Ha Európa népei megkérdőjelezzik Európa politikai relevanciáját, akkor a kívülállók sem lehetnek jobban meggyőzve ennek érvényességéről.

2004 februárjában Bush elnök amellettt döntött, hogy első tengerentúli látogatásaként Brüsszelt keresi fel – Peking, Delhi vagy Moszkva helyett –, mert felismerte, hogy – 50 éve először – Amerikának van szüksége Európára inkább, mint fordítva.

2004 decemberében Ukrajnában az emberek egy Európai Álmot kergetve vonultak az utcára s az európai diplomáciának kulcsfontosságú szerepe volt abban, hogy a „narancsos forradalom” békés véget ért.

Törökországban a kormány 8 törvényhozási csomagot vezetett be (köztük a halálbüntetés eltörléséről, a börtönökben alkalmazott kínzások problémájának kezeléséről, valamint a kisebbségi jogokról), melyek alkalmazását az Európa-klubba való belépésük előfeltételeként határozták meg.

Szarajevóban a megalázó kudarc éveit követően egy magasrangú európai megbízott dolgozik, aki az Európai Unió békefenntartó haderejét irányítja. Ramallahban és

Gázában az Európai Unió az a hatalom, amely kiképzí és felszereli a Palesztin rendőri erők csapatait.

Teherán kérdésében a világ egyedüli reménysége, hogy az Európai Unió diplomáciai lépéseivel elkerülhetik a nukleáris válságot. A Közel-Kelet távolabbi területein pedig az európai segélyekhez és a kereskedelemhez kapcsolódó körülményeknek van kulcsfontosságú szerepük a reform bevezetésében. Világszerte 70 000 főnyi európai uniós katonai egység végez békefenntartó tevékenységet.

Az európai hatalomnak természetesen még nincs az USA-éhoz hasonló globális kiterjedése: Brüsszel például csekély befolyást gyakorol Észak-Koreára vagy Pakisztánra. De az Európai Unió befolyása egyre növekvő területre ér el. Túl azon a 450 millió polgáron, akik már most az Európai Unióban élnek, további 80 országban – a korábbi Szovjetunió területén, továbbá a Balkánon, Észak-Afrikában, a Közép-Keleten és a Szahara alatti Afrikában – körülbelül 1,3 milliárd ember élete függ az Európai Uniótól, kereskedelmében, pénzügyileg, a külföldi befektetések és segélyek tekintetében.

Azáltal, hogy világszerte támogatást élvez, Európa egyre inkább a világ szabályainak meghatározójává válik. A globális bizonytalanság korábbi időszakában az USA volt az az ország, amely a világ stabilitását garantáló intézményeket – a NATO-t, az ENSZ-t, a Nemzetközi Pénzügyi Alapot és a Világbankot – létrehozta, de napjainkban az USA lemondott erről a területről s az Európai Unió építi ki azt a hidegháború utáni rendet, amely megfelel a globalizáció kihívásainak. Az európaiaknak vezető szerepük volt abban, hogy létrehozzák a világkereskedel-

mi Szervezetet, Peter Sutherland, a fáradhatatlan ír vezetésével. Azt követően, hogy Bush elnök halottnak nyilvánította a kiotói egyezményt, az európaiak ratifikálták azt és bevezették rendelkezéseit. Ugyanez történt a Nemzetközi Bíróság esetében. S ha a gazdaság szabályozásáról van szó, még a nagyhatalmú Microsoft is a Brüsszelben felállított szabályokat kénytelen követni.

Az Európai Unió, a maga lassú és kaotikus módján annak érdekében használta fel piaci nagyságát s diplomáciáját, hogy egy másfajta hatalmat valósítson meg, egy olyan hatalmat, melyet „átalakító hatalomnak” neveztem el. Ez a hatalom – melyet könyvemben részletesen bemutatok – nemzetközi viszonylatban a legjelentősebb fejlemény a nemzetállam létrehozása óta.

EGY ÚJ ÉVSZÁZAD ESZMÉJE

A frontvonalak azok közt húzódnak, akik ellenzik a bővítést és a reformot, és azok közt, akik úgy látják, hogy Európának ki kell tekintenie a világra s meg kell reformálnia olyan régimódi szervezeteket, mint például a közös mezőgazdasági politika szervezete. Ez a könyv a fenti vitához kíván hozzájárulni: egy öntudatos, a világra tekintő Unió manifesztuma, olyan Unióé, amely érdekeit tekintve s mindenekelőtt felelősségvállalásában globális. Egyben felhívás egy új európai évszázadra:

- A globalizáció korának megfelelően reformálják meg Európa gazdaságát és szociális modelljét.
- Európa külügyminisztere és diplomáciai szolgálata révén hallassa hangját a világban.

- Nyissák meg Európa határait a szervezett bevándorlás előtt.
- A kiotói egyezmény pontjain túlmenően foglalkozzanak a környezeti kihívásokkal.
- Folytassák az Európai Unió bővítését s fejlesztési programjait annak érdekében, hogy átalakítsák Európa új szomszédait.
- Tegyék demokratikusabbá Európát oly módon, hogy egy ötéves moratóriumot hirdetnek az egyezmények megváltoztatására, és növelik a nemzeti parlamentek szerepét.

Ez az elképzelés máris diadalmaskodott. Az összes európai ország részt vesz egy vitában arról, hogy meg egyezzenek abban, hogyan lehet összehangolni a gazdasági globalizációt az európai értékekkel s a társadalmi összetartással.

A bővítés befejezéséről tartott szónoklatok ellenére az Európai Unió eddig ragaszkodott ahhoz az elkötelezettségéhez, hogy tárgyalást kezd Törökországgal s hogy Romániát és Bulgáriát is felveszi tagjai közé.

50 évig Európa volt a problémára adott válasz, napjainkban túl sok helyen Európa jelenti magát a problémát.

Azt reméljük, hogy ezzel a könyvvel bemutatjuk, hogy az európai integráció legalább annyira meggyőző válasz a 21. századi globalizációra, mint amilyen a 20. századi háborúkra volt.

2005. szeptember

Mark Leonard

Rényi Zsuzsa fordítása

BEVEZETÉS:

A GYÖNGESÉG HATALMA ÉS A HATALOM GYÖNGESÉGE – AVAGY MIÉRT EURÓPA DIKTÁLJA A LÉPÉST A 21. SZÁZADBAN

A washingtoni Pennsylvania Avenue közepén üldögél egy szélsőbzedt arcú, barna parókás, középkorú nő egy tejesládán. Körülötte a nukleáris leszerelést követelő, kézzel írt táblák. Concepcion Picciotto átnyújtja a saját készítésű, olcsó röpiratait minden olyan járókelőnek, aki hajlandó őt figyelemre méltatni. Ez a rendkívüli asszony már huszonegy éve éjjel-nappal őrködik a Fehér Ház előtt. Éjszakánként csak három órát alszik ülve, hogy meg ne szegje az amerikai főváros szigorú csavargásellenes törvényét. Meggyőződése és erkölcsi tartása megindító, a gondolat, hogy ennyire feleslegesen szentelte élete legszebb éveit egyetlen ügynek, pedig lehangeló.

A legtöbb amerikai könnyen rájön, hogy Concepcion európai. Ők nemcsak Concepcion világbékébe vetett hitét, hanem Európának a nemzetközi intézményekbe és a nemzetközi jogba vetett bizalmát is gyöngeségnek és idealizmusnak tartják, afféle költséges önámításnak, amit 2001. szeptember 11. Amérikája nem engedhet meg magának. Sokuk szemében Concepcion képviseli az európaiság lényegét: lusta, lezser, idealista, gyenge. Concepcion amerikai pénzen és kenyéren él, és annak a

washingtoni rendőrségnek a védelmét élvezi, amelynek fenntartására egyetlen cent adót sem fizet. Van képe a Fehér Ház kerítésénél üldögegni és bírálni kenyéradói és védelmezői magatartását.

Ezzel a nézettel melleleg sok európai is egyetértene. Ma már közhely, hogy Európa ideje lejárt. Fantáziátlan-ságát, megosztottságát, merev ragaszkodását a joghoz, vonakodását ütőképes hadsereg kiállítására, elöregedő gazdaságát minduntalan szembeállítják azzal az Amerikai Egyesült Államokkal, amely ma nagyobb hatalommal rendelkezik a világban, mint a Római Birodalom a császárság fénykorában, és nem vonakodik akaratának érvényesítésétől. Mondják, hogy a következő fél évszázad még az amerikai birodalomé lesz, aztán jön Kína és India, hogy az évszázad második felére átvegye a stafétabotot.

A gond azonban valójában nem Európával van, hanem azzal, hogy elavult elképzelésünk a hatalomról.

A HATALOM GYÖNGESÉGE

Hiába hivatkoznak minduntalan az amerikai birodalomra, az elmúlt egy-két év leginkább Amerika hatalmának korlátait bizonyította: Amerika gazdasági fölénye elillant, 1950-ben a nemzeti jövedelme még Nyugat-Európáénak a kétszerese, Japánénak az ötszöröse volt, ma azonban már csak az Európai Unióéval egyenlő, és nem egészen kétszerese Japánénak.¹ Politikai hatalma hanyatlik: nem tudja kicsikarni Európától feltétlen támogatását, és még olyan, tőle gazdaságilag függő országok is, mint Mexikó vagy Chile, megbizonyították, hogy ma már nincs olyan

nagy ára, ha valaki nemet mond az Egyesült Államoknak. Az amerikai fölény ma már csak két téren egyértelmű: változatlanul képes egy hagyományos eszközökkel vívott háború megnyerésére, és tömegkultúrája is hódít a világon.² *Joseph Nye* kifejezésével élve, ez a hatalom „kemény”, illetve „puha” formája, egyfelől a kényszerítő erő, másfelől a csábítás sikeres alkalmazása.³ Csakhogy az értéke mindkettőnek csökkenőben van.

Az elkeseredettek és a gyengék a terrorizmus és a tömegpusztító fegyverek segítségével máris semlegesíteni tudják a nagyhatalom katonai gépezetét.⁴ Mivel pedig a Bush-kormányzat egyes országokat minduntalan „lator államnak” nyilvánít, amelyeket ezért katonai támadással fenyeget, valójában rá is szorít az effajta taktika alkalmazására. Mi több, minél inkább erőlteti a kormányzat a „kemény” hatalmat, annál jobban aláássa a „puhát”: immár nem a megváltót látják Amerikában, hanem rettegnek terrorizmus elleni háborújától. Ahogyan *Daved Calleo* fogalmazza: „Míg a szabados Európa mindenkiben tehetséges barátot keres, addig a harcias Amerika minden önálló hatalomban ellenséget lát.”⁵ A helyzet ironiája, hogy minél inkább fitogtatja erejét ez a Janus-arcú birodalom, annál kevésbé képes céljai megvalósítására a világ nagy színpadán.

Amennyiben meg akarjuk érteni a XXI. századi változásokat, forradalmian meg kell változtatnunk a hatalomról alkotott felfogásunkat. Az „amerikai birodalom” elleni túlzó retorika nem veszi tekintetbe azt a körülményt, hogy Amerika katonai és diplomáciai hatósugara kicsi és korlátozott. A magányos superhatalom ugyan a világ szinte bármely pontján keresztülviheti akaratát zsarolás-

sal vagy erőszakkal, de mihelyst egy pillanatra nem figyel oda, elhalványul befolyása. Ezzel szemben az Európai Unió ereje megalapozott és széles körű: ha vonzókörébe szippant egy országot, az egyszer s mindenkorra átalakul. Európa ötven év alatt – igaz, az amerikai biztonsági ernyő védelmében – „demokratikus közösséget” alakított ki, latba vetve piaci méreteit, illetve az együttműködés ígértét, és képes volt más országok belső átforgalmazására. Ahogyan India, Brazília, Dél-Afrika, sőt Kína is fejlődik és hallatja hangját a politikában, az európai modell is egyre vonzóbb útját kínálja a biztonság fenntartása mellett a gazdagodásnak. Ezek az országok majd az Európai Unióval válllvetve munkálkodnak egy „új európai évszázad” megteremtésén.

A GYÖNGESÉG HATALMA

Amikor valaki az internet Google keresőjébe beüti az „Európa” és „válság” szavakat, több mint négymillió utalást talál. Oly gyakran használta őket a sajtó együtt, hogy szinte már csereszabatosnak tűnnek: az elmúlt ötven évben se szeri, se száma a megosztottságról, füstbe ment tervekről, diplomáciai perpatvarokról, állandó kudarcérezetről szóló történeteknek. Csakhogy a történészek más érzékelnek, mint az újságírók. Szerintük az európai kontinens folytatja minden idők egyik legsikeresebb külpolitikáját. Leszögezik, hogy csak az elmúlt ötven évben csaknem elképzelhetetlenné vált az európai államok közötti háború, hogy az európai gazdaságok utolérték az ameri-

kait, s hogy nem egy ország európai segítséggel valósította meg az átmenetet a diktatúrából a demokráciába.

Amikor a történész a világtérképre néz, meglátja rajta azt a békezőnát, amely kék olajfoltként terjed Írország nyugati partjaitól a Földközi-tenger keleti partjáig, az Északi-sarkkörtől a Gibraltári-szorosig, és új meg új országokat borít be. Ráadásul az Európai Unió kék térképe körül (ahol immár több mint 450 millió ember él) kialakulóban van egy másik, további 385 millió lakossal, amelynek országai szárazföldön vagy tengeren határosak az Európai Unióval. Egy körrel kijebb helyezkedik el egy zóna újabb 900 millió emberrel, amelynek az EU az elsőszámú külkereskedelmi partnere, és onnan kapja a legtöbb hitelt, külföldi befektetést és segílyt. Ez az „Euro-szféra” együtt már kétmilliárd embert tesz ki, vagyis a világ összlakosságának egyharmadát. Ez Európa befolyási övezete, amelyet folyamatosan átalakítanak Európa céljai és az európai módszerek átvétele.⁶

A híreket azonban nem a történészek fogalmazzák, hanem az újságírók, ezért Európa hatalmát gyakorta gyengeségnek nézik. Amikor azonban Oroszország aláírja a kiotói klímaegyezményt csak azért, hogy rendezze viszonyát az EU-val, vagy Lengyelország szakít az etnikai kisebbségek kezelésének több évtizedes gyakorlatával, hogy felvételt nyerhessen az EU-ba, vagy Törökország egyébként iszlám kormánya elveti saját pártjának javaslatát egy olyan törvényre, amely büntethetővé nyilvánítaná a házasságtörést, nehogy a fejére vonja Brüsszel haragját, avagy egy amerikai republikánus kormány nagyot nyel, és az ENSZ segítségét kéri Irak ügyében – nos,

akkor át kell értelmeznünk hagyományos felfogásunkat erőről és gyengeségről.

Látható, hogy újfajta hatalom jött létre, amely nem mérhető már a katonai költségvetés arányával vagy a modern rakéták hatótávolságával, mert csak hosszú távon érvényesül, és inkább a világ átformálását, mintsem röpké csatározások megnyerését jelenti. Európa hatalma „átformáló erő”.⁷ És ha már felhagyunk azzal, hogy amerikai szemmel nézzük a világot, észrevehetjük, hogy Európa úgynevezett gyengesége minden ízében ennek a rendkívüli átformáló erőnek az egyik oldala.

Európa nem fitogtatja a hatalmát, nem beszél „egyetlen helyes fejlődési modell”-ről, inkább egyfajta „láthatatlan kézzel” feszegeti a hagyományos politikai kereteket. A brit alsóház, bíróság és bürokratikus rend a helyén van, de már mind az Európai Uniót szolgálja, és ez nem véletlen. Európa a nemzeti intézmények által fogatosított nemzetközi normák segítségével úgy képes befolyását érvényesíteni, hogy eközben nem szerez magának ellenségeket. Míg a világ összes amerikai nagyvállalata, követsége és katonai támaszpontja a terrorizmus lehetséges célpontja, Európa viszonylag láthatatlan marad, és így hasonló méretű veszély nélkül növelheti erejét. Mivel Európának nem egyetlen vezetője van, hanem közös politikai és célrendszer egyesítette hatalmi központok hálóját, rendelve, egyre több országot fogadhat be a szétesés veszélye nélkül, és továbbra is a világ legnagyobb piacának előnyeivel szolgálhat tagjai számára.

Európát nem érdekli a hagyományos geopolitika, ha más országokkal tárgyal. Egészen máshonnan közelít: milyen értékekre támaszkodik adott állam, és milyen al-

kormányos és szabályozási keretekkel rendelkezik? Európa makacsul ragaszkodik a törvényes keretekhez, épp ezért formálhatja át nemcsak felületesen, hanem gyökeresen is azokat az országokat, amelyekkel kapcsolatba lép. Az Amerikai Egyesült Államok leváltotta ugyan az afgán rezsimet, ezzel szemben Európa az egész lengyel társadalmat alakítja át a gazdaságpolitikától és a tulajdonjogtól egészen a kisebbségek kezeléséig és az étkezési szokásokig.

Európa nem lerohanással bírja rá a változásra az országokat – hacsak nem azzal a fenyegetéssel, hogy egyáltalán nem kíván velük kapcsolatba lépni. Míg az EU tevékeny részt vállal Szerbia újjáépítésében, s támogatja igényét, hogy európai államként „rehabilitálják”, addig Kolumbiának csupán átmeneti katonai kiképző tanfolyamokat ajánl „segítségül”, valamint az amerikai piac nyers szabadságát kínálja az USA – a többoldalú intézményeken vagy meghatározó alapokon keresztül megvalósítható integráció helyett.

Európa a világ legnagyobb belföldi piacának megteremtésével gazdasági óriássá vált, egyesek szerint máris világelsővé.⁸ De nem ez teszi követendő példává, hanem gazdaságának minősége. Hála alacsony egyenlőtlenségi szintjének, a tagországoknak kevesebbet kell költeniük bűnüldözésre és börtönökre, az energiatakarékos gazdaság védi őket az olajárak hirtelen ingadozásaitól, társadalmi modellje több, családi körben eltölthető szabadidőt biztosít polgárainak. Európa egyesíti a liberalizmus lendületét és szabadságát a társadalmi demokrácia biztonságával és jólétével. Ahogy a világ gazdagabb lesz, és túllép olyan alapvető szükségleteken, mint a táplálko-

zás és az egészség, az európai életmód egyre vonzóbbá válik.

Az országok a világ minden szegletén ihletet merítenek az európai modellből, és igyekeznek jó kapcsolatot teremteni saját szomszédaikkal. Ez a „regionális dominó-elv” megváltoztatja majd a politikai és gazdasági felfogásunkat, s újra kell fogalmaznunk, mit is jelent a hatalom a huszonegyedik században.

AZ ÚJ EURÓPAI ÉVSZÁZAD MEGVALÓSÍTÁSI TERVE

Képzeljük el a béke, a jólét és a demokrácia világát! Egy olyan világot, ahol a kis országok éppen olyan önállók, mint a nagyok, ahol fontosabb valakinek betartania a törvényt, mint az, hogy „velünk” vagy „ellenünk” van. Ebben a világban lényegesebbek a demokratikus értékek, mint hogy mit tett valaki ezen a héten a terrorizmus elleni háborúban, mert itt egy mindössze 400 ezer lakosú ország is a világ legnagyobb gazdaságának része lehet. Nos, ilyennek képzelhetjük el az „az új európai évszázadot”.

Könyvemben nem szándékom tisztára mosni Európa minden vétkét. Van belőlük elég, képtelen agrárpolitikájától kegyetlen bevándorlási politikájáig, bizonytalan világpolitikai fellépésétől megszállott szabályozásmániájáig. Ám ez is része az Európai Unió védelmére irányuló törekvéseknek azon ellenségekkel szemben, akik igyekeznek rendkívüli eredményeit – sokszor igaztalanul – lekicsinyelni, és azokkal szemben, akik „európai ügy” címszó alatt igyekeznek átalakítani, valami teljesen mássá

tenni, jelesül egy amerikai típusú szövetségi állammá. Mindkét csoport kellőképpen elcsüggesztette az európai embereket, mielőtt azonban egy önbeteljesítő baljóslat kimondójává válnék, szeretném levenni a vállunkról a pesszimizmus egész földrészünket nyomasztó igáját.

1. FEJEZET:

EURÓPA LÁTHATATLAN KEZE

Kezdetben nem volt jövő, csak közelmúlt: véráztatta, gyilkos, amely mindent elborított. A hullák hegyei az európai egységre tett megismétlődő kísérletei egyre növekedtek: a francia–porosz háborúnak még csak 184 ezer áldozata volt, az első világháborúnak már nyolcmillió, a másodiknak 40 millió.¹ A nagyra törő tervek és a karizmatikus vezetők kis híján eltöröltek a föld színéről egy egész kontinenst. Csodára volt szükség az újjászületéshez, ám Európa nem bízott többé a romantikus vezéralakokban. A francia költő, Paul Valéry pár szóban megfogalmazta az 1945-ös európai életérzést: „Reményeink bizonytalanok, rettegéseink pontosak.”²

Európa csodával határos menekülését a történelemből épp ezért nem az olyan legendás háborús hősök vezényelték le, mint Churchill és De Gaulle, akik egy egész nemzedéket lelkesítettek a harcra, hanem olyan szinte névtelen technokraták, akik egyszer s mindenkorra ki akarták csavarni a fegyvert Európa kezéből. A kulcsfigura Jean Monnet volt, egy mokány kisember, francia főtisztviselő, akit nem véletlenül hasonlított az újságíró Anthony Sampson Hercule Poirot-hoz, Agatha Christie detektívjéhez.

Monnet azzal járult hozzá az új európai álomhoz, hogy felhívta a figyelmet: nem szabad álmodozni. Szó szerint értelmezte Valéry megállapítását, és ezt tette meg a szervezés alapelvévé. Hagyta, hogy az európai egység hajtó-

ereje a konfliktustól való félelem legyen, és a cél homályban maradjon, hadd gondolja mindenki, Európa arra tart, amerre szeretne. Európa mindmáig céltalan utas, olyan politikai rendszerrel, amely gondosan tartózkodik az amerikai politikát meghatározó nagy tervektől és bizonyosságoktól. Ereje abban rejlik, hogy nem álmokat akar megvalósítani.

Monnet legelső elve az aprólékos tervezés kiküszöbölése volt. Az úgynevezett Schuman-nyilatkozat, amelynek francia és német aláírása 1950-ben az első lépés volt az egyesült Európa felé, alapelvvé a célok hiányát teszi: „Európa nem egy csapásra fog megszületni, és nem is egyetlen átfogó tervnek köszönhetően. Kis részeredményekkel lehet elérni, mivel ez teremthet társadalmi szolidaritást.”³ Monnet az első világháború után a balsikerű Népszövetségnél dolgozott, és levonta a következtetést: a nemzetközi közösség elvont eszméjének hangoztatása helyett az együttműködés körvonalazott formáinak megtalálása a cél. Franciaországot és Németországot a közös szén- és acéltermeléssel próbálta összekötni, így az egykori háborús gépezetet kiszolgáló iparágak rakhatták le a béke alapjait. Monnet mindig is az apró részletekre összpontosított, és nem a nagy politikai eszmékre, amelyek jól festenek az újságok címlapján. A vitatott kérdéseket részproblémákra bontotta, hiszen sokkal könnyebb megállapodni például a szén vagy az acél árfolyamáról, mint a háború és a béke ügyében. Miután pedig a francia és a német kormány folyamatosan a tárgyalóasztalnál ült, egyre csökkent háborúzó kedvük.

A legjobb módszer a gyakorlati változtatásra a kis lépések taktikája volt – ezt Monnet *fogaskeréknek* (engre-

nage) nevezte. Minden európai szintű egyezmény egy újabb erősítő egyezményhez vezetett. Mihelyt meg-egyeztek az európai vezetők a vámtarifák eltörléséről, olyan egyéb kérdésekre összpontosítottak, mint a szabványosítás, az egészségügyi, a biztonsági és a minőségi normák. Amikor a Közös Piac megteremtésével megoldották az ilyen tarifamentes kérdések zömét, Európa vezetői a közös valuta bevezetését szorgalmazták. A politikusok és az állami tisztviselők egyre szélesebb rétege érezte úgy, hogy érdekében áll az európai integráció. Ezernyi megbeszélésen vettek részt a különböző kormány megbízottak, így óhatatlanul is megismerték egymást. Természetesen merültek fel olyan újabb kérdések, amelyeket még közösen intézhetnének.

Monnet sajátos munkastílusa mintául szolgált az Európai Unióéhoz. Egyik tanítványa, Stanley Cleveland így írt erről: „Amikor Monnet új problémát akart megoldani, összehívott egy csomó embert... afféle traccspartira. Csakhogy ez akár egy-két hétig is eltarthatott, naponta több óra hosszat... Monnet ilyenkor jobbra hallgatott, csak időnként szólt egy-két szót... Aztán, ahogy a megbeszélés haladt előre, de jó pár nap, sőt akár egy hét elteltével, megkockáztatott egy saját kijelentést.”⁴

Ez a kijelentés is igen egyszerű volt, szinte csak jelmondat, aztán várta, hogyan reagálnak rá a többiek. Csak ezután fejtette ki bővebben a gondolatait, bővítette a jelszót néhány mondatnyi, majd pár bekezdésnyi szöveggé. Ha a többiek ellentmondtak, ha rámutattak arra, mi nem jó abban, amit gondol, akkor átfogalmazta a mondandóját mindaddig, amíg mindenki elfogadhatónak nem tartotta. Monnet olykor harmincszor is meg-

foglalmazott egy-egy feljegyzést, javaslatot vagy beszédet. Ennek a folyamatos módosításnak a célja ugyanaz volt, mint az EU jelenlegi gyakorlatának, nevezetesen hogy örökké újragondolja, újratárgyalja, felülvizsgálja a politikáját, hogy lehetőleg minden akadály elháruljon valamely probléma megoldásának útjából. Így érhető el egy bonyolult elgondolás látszólag egyszerű megvalósítása.

Monnet megalkotta a politikai alkímia gépezetét. Minden ország követheti a maga nemzeti érdekeit, de ha egyszer a különféle nemzeti érdekeket bezárták az európai integráció fekete dobozába, akkor onnan végül egy európai projekt bújik elő. A Benelux államok számára például egyértelművé tette a második világháború, mennyire védtelenek az európai nagyhatalmakkal szemben, így valamiképpen meg kellett zaboláznuk mind Franciaországot, mind Németországot, ugyanakkor valódi befolyást csakis egy egyesült, államközi rendszer keretein belül gyakorolhattak. Németország és valamivel kisebb mértékben Olaszország számára az volt a legfontosabb, hogy megszabaduljanak politikai kirekesztettségüktől. Az európai közösségi tagság egyben védelmet is jelentett a keleti fenyegetés ellen, továbbá szabadulási lehetőséget azoktól a szövetséges piaci korlátozásoktól, amelyek miatt Németország nem juthatott ki kellő mértékben a piacokra. Franciaországnak a németek kordában tartása volt a legfontosabb, de nem volt mellékes a gazdasági növekedés sem, amelyet azonban a német piac megnyitása, következésképp a termelési kapacitás növelése kínált – Jacques Delors mindezt a Közös Piac alapját jelentő „házassági szerződésnek” nevezte.⁵

E kérdéseknek tehát eredetileg csupán nemzeti jelentőségük volt, ám azzal, hogy beterelték őket Monnet európai intézményeinek csatornájába, megoldották az európai konfliktus problémáját is.⁶ Európában a háború ma már nemcsak nemkívánatos, hanem egyszerűen elképzelhetetlen is. A liberális közgazdaságtan alapítója, Adam Smith alkotta meg a piac „láthatatlan kezének” fogalmát annak magyarázatára, hogy a teljes szabadság rendszere, melyet az emberi természet hajt előre, és a racionálisan megalkotott intézmények tartanak kordában, miként vezethet rendezett társadalomhoz a „mindenki mindenki ellen” hadiállapota helyett.⁷ Monnet zsenialitása abban állt, hogy Európára több irányban is egy-egy ilyen láthatatlan kezet szerelt, így aztán a nemzeti érdekek összességéből rendezett európai társadalom születhetett.⁸ Monnet elképzelése bizonyára éppen azért volt annyira hatékony, mert nem akarta megszüntetni a nemzetállamot vagy a nacionalizmust – a szuverenitások egyesítésével csupán meg kívánta változtatni ezek természetét.

Európa azóta az adott nemzeti struktúrákba való beszívargással nagyjából akadálytalanul betüremkedett az európaiak életébe úgy, hogy külsőleg érintetlenül hagyta a nemzeti intézményeket, de belülről megváltoztatta. Az egyes országok politikai életének „európaizálása” nagyrészt a színfalak mögött folyt, de éppen a folyamat láthatatlansága bizonyítja ennek a rendkívüli politikai kísérletnek a sikerét.

A LÁTHATATLAN POLITIKAI RENDSZER

A Westminster Palace, azaz a londoni Parlament, csütörtök délelőtt féltizenkettő. A brit mezőgazdasági miniszterasszony, Margaret Beckett várja a kérdéseket, akár csak elődei immár háromszáz éve. A napi imák már elhangzottak, és mind a kormánypárti, mind az ellenzéki képviselők helyet foglaltak a zöld padokban, ki-ki a maga helyén, a kardvonal* mögött, amelyet eredetileg azért intézményesítettek, hogy az egymással szemben ülő képviselők felszólalás közben ne szúr hassák le az ellenzék valamelyik tagját. A mai képviselők elcsigázottak, és már mindenki sietne a maga dolgára, így a szokottnál is hevesebben kiáltoznak és lobogtatják papírjaikat.

A „kérdések órájának”** rítusa ugyan évszázadok óta változatlan, de ez a hagyomány elfedi azt, hogy a brit mezőgazdasági törvényhozás ma felerészt a miniszterek Brüsszelben meghozott döntéseinek Nagy-Britanniára való alkalmazásából áll.⁹ A brit alsóház változatlanul beszámoltathatja Margaret Beckettet, de a kulcsfontosságú döntéseket nem egyedül ő hozza. Ezek inkább az európai kollégáival, mezőgazdasági miniszterekkel és különböző technikai bizottságokkal folytatott tárgyalásokon, illetve az évente három-négyszáz alkalommal megtartott bizottsági üléseken születnek meg.¹⁰ Az alsóház látogatója vagy akár egy brit gazdálkodó szemében mégsem változott semmi, hiszen az itt hozott döntéseket nem

* A két padsor közötti futószőnyegre fölfestett vörös csík, amely a korábban oda lerakott egy-egy, ugyancsak szimbolikus meztelen kardot helyettesíti. – *A ford.*

** Adott miniszternek benyújtható interpellációk ideje. – *A ford.*

hagyják jóvá európai szinten. A brit gazda továbbra is szemben áll a brit Mezőgazdasági Minisztériummal, a brit vámszabályokkal és a brit adóhivatallal, a brit állatorvosokkal és egészségügyi előírásokkal – ezek azonban mind alárendelődnek az európai politikának.

A hatalomnak ez a láthatatlan európaizálódása a brit politikai élet teljes spektrumában érezhető. Nem akad egyetlen minisztérium sem, amelynek valamilyen formában ne lett volna egyeztetnivalója valamelyik EU-fórumon a többi ország hasonló testületeivel, beleértve még a honvédelmi, közlekedésügyi vagy akár a belügy-minisztériumot is. A legjózanabb becslések szerint a miniszterek a brit törvényhozás egyharmadát, a gazdasági és társadalmi szabályalkotásnak pedig kétharmadát Brüsszelben, kollégáikkal intézik.¹¹

Európa tehát egyfelől beszivárgott a nemzeti politika vérkeringésébe, másfelől gondosan megbirkózik a háttérben. Az európai döntéseket az alsóház, a brit köztisztviselők, a hazai bíróságok hagyják jóvá és foganatosítják. Mivel Európában a hatalmat továbbra is a nemzeti kormányok gyakorolják, az Európai Bizottság kicsi maradhat, és diszkréten tevékenykedhet. Nincs is nagyobb személyzete 22 ezer főnél, ami nem éri el jó néhány nagyvárosi tanácsét sem. Így az EU-ban húszezer lakosra jut egy köztisztviselő, míg egy-egy országban átlagosan százra három.¹² Egyes euroszeptikusok alaptalanul állítják, hogy Európa rejtett föderalista vállalkozás. Valójában minden egyes lépés önkéntes volt, és mindegyiket megvitatták és jóváhagyták a nemzeti parlamentek. Az egész EU azért annyira visszafogott, hogy politikusai frázispuffogatás helyett a tényleges munkára összpontosíthassanak.

Az EU valójában inkább megerősíti, mintsem eltörölné a nemzeti identitásokat. Brüsszel mindenben a birodalmi főváros ellentéte, másfelől több szempontból önmagában is egy miniatűr Európa, az egész európai történelem megtestesítője. Minden egyes háború és politikai mozgalom beleolvadt történetébe, a Római Birodalomtól a napóleoni császárságon át a Harmadik Birodalomig. Ma pedig népessége, építészete, ideológiája egyaránt a különféle hagyományok tetszőlegesen egymásra helyezhető halmaza. Lakóinak jó egyharmada külföldi, és a helyben gyökértelen, jól fizetett eurokraták elitje épp úgy megfér benne, mint az egykori európai gyarmatbirodalmak kirekesztett páriái, a marokkói arabok, a kongóiak és ruandaiak. Ráadásul egy olyan ország fővárosa, amelynek nincs a szó igazi értelmében vett nemzettudata, vagy ha van, az csupán a flamandok és vallonok örökös torzsalkodásában merül ki.

A külföldön letelepedett állampolgár a lelkében hordja az otthonát, és itt nem fenyegeti az asszimiláció veszélye. A Brüsszelbe költöző eurokraták többsége meg sem próbál beilleszkedni. A britek például ragaszkodnak gyökereikhez, próbálnak egy kis Angliát teremteni. Hiába élnek Európa egyik konyhaművészeti fővárosában, a konyhaszekrényt és a hűtőt dobozolt otthoni áruval töltik tele: Bird-féle tejporral, Walkers-hasábburgonyával, Heinz-babkonzervvel, Wall-kolbásszal és Savlon-tejszínnel. És ez még semmi a görögök hazafias érzületéhez képest, akik a nemzeti ünnepükön népviseletben táncolnak az utcán, vagy az írekkel hasonlítva, akik Szent Patrik napján¹³ kifelé özönlenek a város többtucatnyi ír kocsmájából. Brüsszel semleges hely, ahol bármelyik jól fejlett nemzet-

tudat szabadon virágozhat, mintegy a Brit Konzervatív Párt szlogenjének megtestesítője, miszerint „legyünk Európában, de ne az kormányozzon bennünket”.

Európa a szerény keretek megtartásának és a nemzeti testületek igénybevételének köszönheti, hogy különösen ellenérzés nélkül terjeszthette ki befolyását, és ezt teheti akkor is, amikor már mint a világ színpadának komoly tényezőjével kell számolni vele. Amikor európai csapatokat vezényelnek a tengerentúlra, ritkán viselnek európai egyenruhát, mert többnyire a NATO vagy az ENSZ zászlaja alatt szolgálnak. Ahol Európa vállalt védnökséget, mint Boszniában és Koszovóban, képviselői nemcsak az EU, hanem egyben az ENSZ megbízottai is.

Európa hatalma még a gazdasági szférában is szerény maradt. Az EU gazdasága ugyanakkora, mint az USA-é, hasonló nagyságrendben fektet be egyéb országok gazdaságaiba, ám ez az azonos, sőt bizonyos tekintetben jelentősebb gazdasági erő mégsem tűnik ugyanúgy szembe, mint az amerikai. Az antiglobalizációs mozgalom csaknem kizárólag Amerika ellen irányul, még magán az államokon belül is, holott ellentéte, a globalizáció, legalább annyira európai jelenség is. A McDonald's hálózat behatolása mindenütt kiváltja a gazdasági nacionalisták és az antiglobalisták ellenérzését. Mindenki amerikai láncolatnak tartja a mozgalom egyéb bűnbakjait – a Starbuckot, a Gapet, a Nike-t – is. Bizonyos tekintetben a paradox helyzetet érzékelteti a világgazdaság szíve, a WTC elleni merénylet is. Természetzerűleg esett a választás New Yorkra, mivel az amerikai gazdasági hatalom szembetűnő, Európa hasonlóan nagy befolyásának azonban egyszerűen nincs ilyen jól látható jelképe.

Vonatkozik ez még az Amerikában időnként eluralkodó pánikra is, hogy gazdaságukat majd idegenek kaparintják a markukba. A nyolcvanas években például USA-ban sokan tördelték a kezüket attól való félelmükben, hogy nagyra tör Japán, és végül még veszélybe sodorja Amerika hegemoniáját is. Ma Európának messze több befektetése van az USA-ban, mint Japánnak, az elemzők mégsem említik ezt a tényt, amikor Európa gyengeségét boncolgatják.

Annak, hogy Európa külföldön észrevétlen szeretne maradni, egyik legnyilvánvalóbb oka gyarmati történelmének sötét epizódja, ami miatt Európa vonakodik gyarmati díszet öltetni. Van azonban mélyebb oka is annak, hogy Európa tiszteletben tartja az idegen kultúrákat. Az európai álomban sohasem szerepelt az emberi haladás valamely kizárólagos modellje: az inkább a sokszínű, egymással versengő kultúrák békés egymás mellett élése. Ennek leglátványosabb elismerése az volt, amikor egy északír politikus, John Hume kapta meg a Béke Nobel-díjat. A díj átvételénél tartott beszédében Hume az Európai Unió létrejöttéről beszélt, s azt minden idők legsikeresebb békefolyamataként értékelte: „Európa megálmodói azt bizonyították, hogy a másság nem fenyegetés, hanem természetes... A mássághoz egyféleképpen szabad viszonyulni: tisztelni kell... Európa népei olyan intézményeket teremtettek, amelyek tisztelik az európai sokféleséget, ilyen: a miniszterek tanácsa, az Európai Bizottság és az Európa Parlament, ugyanakkor hagyják őket munkálkodni a közös és életbevágó gazdasági érdekekért.”¹⁴

A sokszínűség meglepő hatása az is, hogy betartatja az Európai Unióval az elveit. Vegyünk egy szemléletes

példát. Amikor 1989-ben leomlott a berlini fal, még nem született megegyezés arról, hogy melyik volt kommunista országot vegyék fel az unióba. Európa vezetői nem jutottak egyetértésre az EU végleges határaitól sem, ezért azt a döntést hozták, hogy bármely ország tagállam lehet, amelyik megfelel „a koppenhágai kritériumoknak a demokráciáról, a jogállamiságról, és a gazdasági liberalizmusról”. A határozat mélyén bizonyos országok kizárásának szándéka húzódott meg. Egyes tagállamok igen csak arra törekedtek, hogy a mérce magas legyen, elkerülendő Törökország csatlakozását, különösen amikor kemény követelményeket szabtak emberi jogi és kisebbségpolitikai kérdésekben, gondolván, hogy a Kemal Atatürk köztársasága úgysem lesz hajlandó teljesíteni ezeket. Ennek azonban egy török reform lett a következménye, így megnyílt az út a modern, demokratikus Törökország csatlakozása felé (bár számos jelenlegi EU-tag továbbra sem fogadja ezt kitörő örömmel). Hasonló következménye lett a közös valutáról hozott maastrichti szerződésnek, amelyeket többek között a pazarló olaszok távoltartására eszeltek ki, azonban Olaszország takarékoskodásba fogott és így bevezethette az eurót.

Mindezen esetekben a tagállamok minden erővel törekedtek a megegyezésre a közös célban, és végül az európai értékeket tükröző folyamatok háttérébe vonultak vissza. A helyzet iróniája, hogy nemzeti érdekeik védelmezéséért tették. Így jött létre az a különleges helyzet, hogy a tagországoknak csak érdekeik vannak, értékeik nincsenek, Európának ezzel szemben csak értékei vannak és érdekei pedig nincsenek.

Jean Monnet az Európa-terv végkimeneteléről azt jósolta: „Mi a szüntelen reformfolyamatot indítjuk el, amely tartósabban befolyásolhatja a holnap világát, mint a forradalomnak a nyugati világon kívül olyannyira elterjedt elvei.”¹⁵ Ám mivel az Európa-terv csupán félig-meddig látható, hiszen elrejtőzik a nemzeti törvénykezés és végrehajtás mögé, nem könnyű észrevenni azt. Első látásra a hatalom a kormányok kezében maradt, amelyek továbbra is a törvényesség letéteményesei, és a politika ugyanúgy folyik, mint régen. A helyzet paradoxona, hogy az Európa-terv éppen láthatatlansága miatt terjedt oly gyorsan és oly messzire, mintegy helyzeti energiát teremtve saját fejlődéséhez. Amikor az EU országai összeálltak és egyesültek a közös célok érdekében, akkor a semmiből teremtettek új hatalmat. Az így kirobbantott csendes forradalom pedig csakugyan megváltoztatja a világot.

2. FEJEZET:

„MEGOSZTVA ÁLLVA MARADUNK, EGYSÉGBEN ELBUKUNK”

1968 a forradalmak éve volt. Az, ami a párizsi Sorbonne-on az elavult tanrend, illetve a tanulói létszám csökkentése elleni tüntetésként elkezdődött, hamarosan futótűzként terjedt Európa-, illetve Amerika-szerte, és nem csak egyetemekre szorítkozott. Dee Hock – egy seattle-i bank középszintű vezetője, aki két év után kibukott a helyi egyetemről – például saját forradalmát robbantotta ki, olyat, amelyből az EU is sokat tanulhatna. Sokan bocsátkoztak jóslatokba azt illetően, hogy Európa a megosztottság miatt nem képes többé erős hatást gyakorolni a világra, de Hock példája azt bizonyítja, hogy központi irányítás híján is átvehető a világhatalom.

Hock kalandja akkor indult, amikor a bank vezetése kijelölte őt egy munkabizottságba, amely a cég halódó hitelkártyájának, a Bankamericardnak a fölélesztésén dolgozott. A visszaesés ijesztő volt. Akkoriban még csak tíz éve léteztek hitelkártyák, és a gyerekcipőben lévő üzletágban káosz uralkodott. A bankok a kártyák millióit kéretlenülül zúdították a gyanútlan tömegre, amely az ilyesfajta hitel felhasználásában teljesen járatlan volt. A veszteséget már több száz millió dollárra becsülték. A kártyatulajdonosok csődbe mentek, a politikusok pánikba estek, a sajtó pedig megszállottan kereste a bűnösöket.

Hock rábeszélte a főnökeit, hogy új üzleti stratégia kidolgozása helyett hozzanak létre egy új szervezetet, a Visát. Ő túl akart lépni azokon a hierarchikusan szervezett vállalatokon, amelyeket még az ipari forradalom hívott életre, és egy biológiai elvű hálózatot akart alapítani olyan alvállalkozásokkal, amelyek mindenütt jelen vannak, ugyanakkor folytatódna a verseny az egyes bankok között, hogy azok rákényszerüljenek az újításra.

Az alapötlet az volt, hogy létre kell hozni egy vállalatot, amelynek csupán tagjai vannak, de részvényesei nincsenek. A tagok mindörökké birtokolnák a vállalatot, de a részesedés nem lehetne adásvétel tárgya, ami egyben azt is jelenti, hogy egyetlen tag sem kaparinthatja meg az egész szervezet feletti hatalmat. A Hock megálmodta szervezet erősen decentralizált, ugyanakkor együttműködő. Mindent, amit csak lehetett: tekintélyt, kezdeményezést, döntéshozatalt, vagyont a központból a perifériára, azaz a tagok kezébe helyeztek. A vállalkozás maroknyi bankkal indult, mindössze tucatnyi amerikai államban, és ma már 150 országban több mint 21 ezer pénzügyintézet osztozik rajta. Ma a Visa bonyolítja le a legnagyobb fogyasztói forgalmat a világon (évi 2,7 billió dollár értékben), 600 millió kliensnek nyújt szolgáltatást, és évi 22%-os növekedést produkál.¹

Hatalmas gazdasági ereje ellenére a Visa csupán egy szervezet csontváza, kicsiny központi adminisztrációval, és 21 irodában mindössze háromezer alkalmazottal szerte a világon. Erejének és sikerének titka, hogy engedi, hogy mások is boldoguljanak. Hock is ennek a fontosságát hangsúlyozza: „Minél jobb egy szervezet, annál kevésbé egyértelmű, hogyan működik. A Visával megpró-

báltunk egy láthatatlan szervezetet létrehozni, és fenntartani, hogy ne a szervezet vagy a vezetés legyen szembe-tűnő, hanem az eredmények.”²

HÁLÓZATOS EURÓPA

Bár Monnet Dee Hock előtt jelent meg a színen, és egy egészen más világból jött, az általa képviselt elvek meglepően emlékeztetnek azokra, amelyek a Visát minden idők egyik legsikeresebb vállalkozásává avatták. Igen kevesen tudják, de az általa megalapított Európai Unió máris közelebb áll a Visához, mint egy államhoz: decentralizált hálózat, melynek tulajdonosai a tagállamok.³

Elég egy pillantást vetni az Európa Tanács székházára. A Justus Lipsius épülete úgy néz ki, mintha a világúrból pottyant volna Brüsszelbe, márvány talpával tiporva szét a kifinomult környezetet. A komor, szürke kőből és füst-üvegből készült, név nélküli téglalap alapú épület 215 ezer négyzetméter, amely körbefogja a gigantikus belső átriumot a maga 24 kilométernyi folyosórendszerével.⁴ Mint egy Matrjoska-baba, a külső héj belül végtelen rétegben ismétlődik, tucatnyi szögletes teremnek ad otthont, középen egy-egy szögletes asztallal, az asztalok közepén egy lyukkal. Ezeken az asztalokon ott áll mind a 25 tagállam névcédulája a tanácskozáshoz, hosszú, vékony mikrofonokkal, jegyzetöbökkel és egy halom piros ceruzával. Némelyik teremben tolmácsfülkék is vannak, mivel az EU-ban összesen húsz hivatalos nyelvet beszélnek. Az épület olyan, mint valami európai egyezménygyár, és mivel az EU inkább hálózat, mint állam, az

egyezkedés nem rendkívüli esemény, hanem napi 24 órás, állandó tevékenység. A Visát birtokló és ellenőrző bankokhoz hasonlóan a nemzeti kormányok határozzák meg Európa napirendjét.

Évente négyszer ünnepélyes külsőségek között gyűlnek itt össze a tagállamok kormányfői, a sajtó több ezer képviselőjével együtt. Évente 80–91 alkalommal ülésezik a Miniszterek Tanácsa, amelyekben az egyes tárcák (mezőgazdaság, pénzügy, egészségügy stb.) hazai vezetői egyeztetik a követendő politikát.⁵ Egy szinttel lejjebb az országok köztisztviselői működnek együtt. A EU törvényhozásáért 90 százalékban felelős a tagállamok nagykövetei alkotta Állandó Képviselői Bizottság.⁶ Ennek alárendeltje az a több tucat munkacsoport, amely előkészíti a különböző területeket érintő megállapodásokat.

Ez a folyamat nem egyszerű, de csakis így lehet a há-ló-zathoz tartozó valamennyi országnak és parlamentnek beleszólása az ügyekbe. Mielőtt a döntések egyáltalán bejutnának a brüsszeli bűvös körbe, a nemzeti parlamentek megbízzák a maguk kormányát, hogy képviseljenek határozott nemzeti álláspontot. Amikor megszülettek a döntések, töviről hegyire átvizsgálja a 25 tagállam polgárait képviselő Európa Parlament 723 közvetlenül megválasztott tagja.⁷ Végül az itt jóváhagyott törvényeket elbírálja az Európai Bíróság, amelybe szintén minden tagállam delegál tagot, és mint legfelsőbb bíróság működik.

A világ katedráin történészek és politológusok próbálják megérteni és besorolni az Európai Uniót. Többnyire azt találgatják, végül melyik országot utánozza az EU: talán az Amerikai Egyesült Államokat, esetleg annak is az

1850-es konföderációs modelljét? Vagy inkább Németország háború utáni alkotmányos szövetségi rendszerét, esetleg Svájcot, ahol a nemzeti kérdések háttérbe szorulnak a kantonok, illetve a bankrendszer titoktartó érdekei mellett? Egyesek napóleoni mintára szervezett, teljhatalmú bürokráciát jósolnak, míg mások egy megosztott, és ezért bukásra ítélt politikai rendszertől tartanak, mint amilyen a francia Negyedik Köztársaság volt. Különösen Amerikában akadnak olyanok, akik az unió valódi egyesülését szorgalmaznák egy olyan szövetségi rendszer keretén belül, ahol az alkotmány egyértelműen szétválasztaná a végrehajtó, a bírói és a törvényhozó hatalmat, egyetlen elnök lenne, és az Európa Parlament ugyanolyan törvényhozói joggal rendelkezne, mint a nemzeti parlamentek. Más szóval, szeretnék, ha csak „egyetlen telefonszámot kellene tárcsázni”.⁸ Jean Monnet zsenialitása éppen abban állt, hogy a hagyományos nemzetállamtól gyökeresen különböző struktúrát alkotott meg.

Egyes föderalisták persze változatlanul egy Európa nevű országról álmodoznak, és bizonyos tekintetben az Európai Unió is államként viselkedik saját zászlóval, útlevéllal és himnusszal, de alapvetően nem az, hanem a Visához hasonlóan decentralizált hálózat, amelynek hivatása tagállamainak kiszolgálása. Az EU csontvázhoz hasonlítható szervezet, amely a valódi hatalmat meghagyja a tagállamok kezében, és ezek felelősek az unió legtöbb tevékenységének végrehajtásáért és ellenőrzéséért. Ez a forradalmian új struktúra tette lehetővé, hogy az Európai Unió a tagok támogatásával növekedjen. Egyben alapvetően megváltoztatta a világpolitika természetét is.

A HATALMI EGYENSÚLY MEGFORDÍTÁSA

Amennyiben Európa egy amerikai bankár bölcsességének köszönheti békés 21. századát, akkor az előző század első felének rémségei egy olasz bankártól erednek: Lorenzo de Medicinek hívták, és az ő családja irányította a 15. században Firenzét. Akkoriban ez egy volt – Róma, Nápoly, Velence és Milánó mellett – az itáliai félszigetet uraló öt városállam közül. Ezek mind kiemelkedően gazdag városok voltak, és állandóan versengtek egymással: akkoriban Firenze éves jövedelme meghaladta az angol királyét, Velencéé pedig kétszerese volt Angliáénak és Spanyolországénak.⁹ 1454-ben Francesco Sforza, Milánó hercege szövetséget ajánlott Lorenzo Medicinek, ami elsősorban a veszedelmesen erősödő Velence ellen irányult volna. Medici egyetértett vele azzal a kikötéssel, hogy Velence sértetlen marad, mivel még szükség lehet rá Róma megállításához. A hivatalos válasz tartalmazta a történelmi kitételt: „Itália ügyeit egyensúlyban kell tartani.” Lorenzo Medici beszélt a világon elsőként a „hatalmi egyensúly” szükségességéről, mely elv aztán jó ötszáz évre Európa rendjének (vagy a rend hiányának) egyik pillérévé vált.¹⁰ Alapja az az elgondolás volt, hogy az államcsoportokat egyensúlyi állapotba kell hozni (hasonlóan a mérleghez, amelyen a bankárok az aranyat mérték), nehogy közülük egy is uralhassa a kontinenst.

Az, hogy Európa feltalálta a kis nemzetállamok intézményét, és kikötötte, hogy mindegyiket meg kell akadályozni a birodalommá válásban, átok és áldás volt egyben. A közöttük kialakult ádáz versengés arra ösztönzött, hogy kifejlesszék a legfejlettebb technikát a világon, és

az álmos kis földrész ennek köszönhetette, hogy le tudta igazni a Kelet nagy birodalmait és világhatalomra tett szert.¹¹ Ám a hatalmi egyensúly logikájából fakadt az örökös háborúskodás is, beleértve a harmincéves háborút, a francia–porosz háborút, mindkét világháborút és végül a hidegháborút: ezek mind arra irányultak, hogy egyetlen ország se érjen el hegemon helyzetet.

Mindez nyomtalanul eltűnt Európából. Ma már senki sem tart attól, hogy Németország vagy Franciaország túlzottan megerősödik, mivel az összes európai ország egyesült egy jogokkal és szabályokkal összefogott hálózatban.¹² A fegyverkezés terén már nem versengenek egymással, nem kötnek helyi szövetségeket, hanem inkább egymásnak kiszolgáltatva, de egyesített szuverenitással és átláthatósággal védelmezik biztonságukat. Az EU központi magjának védelmén kívül azonban még ma is érvényesül a hatalmi egyensúly elve: elég, ha csupán India és Pakisztán viszonyára, a Közel-Keletre, Közép-Ázsiára vagy a Távol-Keletre gondolunk.

Bár ezek az országok próbálnak egyensúlyt teremteni egymás között, de egyik sem próbálja megakadályozni Európa fölemelkedését. Európának még a hatalmi egyensúly eszméjét is sikerült teljesen a feje tetejére állítania. Minél inkább erősödik, annál inkább csábítja szomszédait a „kiegyensúlyozás” helyett az uniós csatlakozásra. Miként *Richard Rosecrance* amerikai politikai közgazdász kimutatta, a történelem során most először született olyan nagyhatalom, amely nem készített más országokat az ellene való szövetkezésre. A birodalmak és az államok megalakulásáról írt figyelemre méltó tanulmányában kimutatja, hogy miként ösztönözte szövetke-

zésre a szomszédait valamennyi nagyhatalom: a 16. századi Spanyolország, a 19. századi Franciaország, Nagy-Britannia és az USA, a 20. századi Németország, Japán, valamint a Szovjetunió, továbbá a jelenlegi USA.¹³ A kérdés tehát, hogy miként egyesülhetett és erősödhetett meg Európa úgy, hogy közben nem szerzett ellenségeket.

Az egyik magyarázat szerint Európa inkább csak gazdasági, nem pedig politikai nagyhatalom. Walter Russel Mead szerint a gazdasági hatalom vonzza az embereket, míg a politikai hatalom ellenségeskedést szül. A gazdasági hatalmat továbbá egy húsevő virághoz hasonlítja: „Kellemes illatával kelyhéhez vonzza a rovarokat. Míhelyt a rovar érintkezik a nektárral, csapdába esett, többé nem szabadulhat. Ilyen ‘ragadós’ erőként működik a gazdasági hatalom.”¹⁴ Abban éppen lehet valami, hogy a gazdasági hatalom nem kelt akkora félelmet a szomszédokban, mint a politikai, ám ez nem magyarázat arra, hogy miért jóindulatúbb az USA, Kína, Oroszország és India az európai gazdasági növekedéssel szemben, mint egymással. Az amerikai külpolitikának már külön iparága foglalkozik Kína gazdasági erejének ellensúlyozásával, noha egyes meghatározások szerint még kisebb volumenű Olaszországnál, ugyanakkor csöppet sem aggódnak a világ vezető gazdasági hatalma, az Európai Unió miatt.

A legmeggyőzőbb magyarázat az EU természetében rejlik: abban, hogy sokkal inkább hálózat, mint állam. A nemzetközi kapcsolatok szakértői az államok egymáshoz való viszonyát a biliárdasztalon lévő golyókéhoz hasonlították: kívül kemények, ezért ütközéskor eltérítik egy-

mást. Ám amíg egy másik állammal könnyű összeütközni, addig nehéz egy többszólamú, kakofón hálózattal. A hálózatnak (vagy klubnak) a lényege, hogy nincs olyan szilárd közepe, mint egy biliárdgolyónak, ezért ha az ember megpróbálja a hálózatot kiegyensúlyozni, a végén azon kapja magát, hogy a többi taggal is kapcsolatba bonyolódik. Erre a legmeglepőbb példa az iraki válság volt.

A HUSZONÖT FEJŰ BESTIA

A görög mitológia egyik legerősebb teremtménye a hidra, egy kígyó testű, kilencfejű állat. Ráadásul ha egyik fejét levágják, két másik nő a helyébe. A maga számos tagállamával az EU korunk hidrája, amint azt Colin Powell is tapasztalta, amikor nemzetközi koalíció létrehozásával próbálkozott Irak megtámadására. Mihelyst valamelyik országot sikerült megnyernie, elbizonytalanodott a másik. Közvetlenül az invázió után a közvélemény szerint az USA győzött, de az európai országok véleménye már megoszlott. Némelyikük hajlandó lett volna amerikai feltételek mellett, az ENSZ jóváhagyása nélkül, ráadásul az európai polgárok többségének akarata ellenére Irak megtámadására. Mindezt szépen összegezte a *Financial Times* 2003. március 12-i számának (ekkor az invázió még csak a küszöbön állt) című cikke: „A háború első sebesültje Európa”.¹⁵

A többség véleménye szerint Irak katasztrófa volt Európa számára. Ezt a véleményt én is osztottam a válság politikai következményei miatt. Ám utólag az is látható, hogy az egészből valami jó is származott. Az Európa-terv

túlélte a transzatlanti kisiklást, és sokoldalú programja lényegében újjáéledt. A kontinens ugyan megosztott volt abban a kérdésben, miként is kellene bánni az USA-val, de három alapvető célban mindegyik EU-ország egyetértett: meg kell őrizni a transzatlanti szövetséget; helyre kell állítani az ENSZ tekintélyét; meg kell gátolni, hogy az egyoldalú preventív háborúból követendő példa váljon. Európának sikerült is ezeket a célokat megvalósítania, de nem egységes fellépéssel, hanem úgy, hogy az USA egymással versengő frakciókkal került szembe. A háború előtti tárgyalások azokra a hollywoodi krimikre emlékeztettek, ahol a „rossz zsarú” megadásra kényszeríti a bűnözőt, a „jó zsarú” viszont a bizalmába férkőzik – mindenestre együttes erővel vallomásra bírják.

2003-ban már úgy tűnt, hogy a transzatlanti szövetség felbomlóban van, amikor Donald Rumsfeld, amerikai honvédelmi miniszter Németországot az olyan problémás államokkal említette egy napon, mint Irán és Líbia, ugyanakkor a német igazságügy-miniszter ifj. George Busht Hitlerhez hasonlította. Vitathatatlanak tűnt Robert Kagan divatos elmélete is, miszerint Európa és az USA két egymástól elsodródó tektonikus lemezhez hasonlít.¹⁶ Visszatekintve azonban kiviláglik, hogy a transzatlanti szövetség fennmaradt csupán attól, hogy egyes európai országok támogatták a háborút. Amíg Bushnak szüksége volt Blair támogatására, addig legalább valami ösztönözte Amerikát arra, hogy ne viszonyuljon túl elutasítóan egy olyan politikai tervhez, amelyet a brit kormány fontosnak tart.

Az ENSZ a kilencvenes években a háttérbe kényszerült, sőt nevetség tárgya lett, mert tehetetlennek bizo-

nyult a ruandai és szomáliai polgárháborús mészárlásokkal szemben, Koszovó ügyében is semmibe vették az álláspontját, jelentős adományozóitól pedig alig kapott valamit. Az iraki háború előtt mégis rá hivatkozva fogalmazták meg az érveket, és hozták meg a háborúra vonatkozó döntéseket. Először a kubai rakétaválság óta tele volt a sajtó az ENSZ-ben elhangzott drámai felszólalásokkal, és így a nemzetközi közvélemény támogatását is megnyerte. Ezúttal az USA is az ENSZ-től kérte, hogy hitelesítse a leváltott iraki kormányzótanácsot, pedig a támadáskor ez még nem tűnt elképzelhetőnek.

A leglényegesebb az, hogy a preventív háború ideológiáját mintha betemette volna a sivatag homokja. Az USA nemzetbiztonsági stratégiái ugyanis olyan háborús eszmével álltak elő, amely lehetővé tette volna az Amerikai Egyesült Államoknak bármely lehetséges ellenfelének megtámadását, *mielőtt* még az közvetlenül fenyegetné országa biztonságát. A gőgös újkonzervatívok azzal érveltek, hogy az USA úgy húzhat leginkább hasznot az iraki győzelemből, ha érvényesíti a „demokratikus dominóelvet” Iránban és Szíriában. Ám Irak elfoglalásának politikai és gazdasági ára több évre elképzelhetetlené tette az újabb támadás lehetőségét. Franciaország és Németország minden eljövendő lépést megnehezített azzal, hogy nem hajlandó sem csapatokat küldeni Irakba, sem pedig pénzt áldozni az újjáépítésre.

Ez a siker is egyenes következménye volt Európa strukturális felépítésének. Miközben az amerikai kormányzat folytatta „oszd meg és uralkodj” politikáját, és külön-külön egyezkedett a hidra fejeivel, az európai fejek egymáshoz igazodva foglaltak állást. Nyilvánvalóan

semmilyen „nagy terv” nem állt az egyes országok álláspontja mögött, és amint a válság tetőpontjára ért, a két szemben álló tábor nem folytatott párbeszédet egymással, de mindegyik európai kormány annak tudatában cselekedett, hogy mit tesz a másik oldal. A franciák és a németek kénytelenek voltak agresszíven fellépni, mivel tudták, hogy a Blair, Aznar, Miller és Berlusconi vezette „új Európa” mindenképpen jó viszonyt ápol majd Bush-sal. Tony Blair azt is tudta, hogy bármennyire támogatja Amerikát, az iraki támadás egyszeri alkalom marad, amely nem ismételhető meg Szíriában vagy Iránban, mert a franciák és a németek úgyszólván elleneznék. Az európai hatalmak egyetértettek olyan stratégiai célokban, mint az atlanti kérdés, a nemzetközi jogi támogatás, valamint az egyoldalú preventív háború ellenzése, és ezek az alapelvek álláspontjaik hivatalos egyeztetése nélkül is egyértelműek voltak.

Az Európai Uniónak nem egyetlen „jó zsaru” és egyetlen „rossz zsaruja” van, hanem olyan, mint egy rendőrkapitányság, tele jó és rossz zsarukkal. Más országok mindig találnak majd valakit az európai rendszerben, aki inkább támogatja ügyüket, így elkezdődhet az országok közötti tárgyalási folyamat, amelyből később nem könnyű a kilépés. Akkor az EU rendszerében a „jó zsaruk” a „rossz zsaruk” háta mögé bújnak, és így csikarnak ki engedményeket. Például „tartotta a lelket” Közép- és Kelet-Európa országaiban, amikor a belső reformok rögzös útjára léptek, hogy a britek és az északiak kitartóan támogatták az Unió keleti bővítését. Másfelől az Európai Bizottság a franciák fenntartásainak köszönhetően csikarhatott ki engedményeket tőlük az elnyújtott csatlako-

zási tárgyalások során. A „jó zsarú–rossz zsarú” ellentét-párban az a legfontosabb, hogy bár a véleménykülönbségek őszinték, az alapvető célokban minden európai ország egyetért: elkötelezettség a többoldalú cselekvés mellett, demokrácia, emberi jogok, a nemzetközi jog betartása; tárgyalás és egyetértés a katonai erő alkalmazása helyett. Mindazok az országok, amelyek ki akarják játszani egymás ellen az európaiakat, visszajutnak ezekhez az alapelvekhez.

A siker ellenére Európa hívei nem támogatják egyúttal feltétel nélkül a „hálózati Európa” eszméjét. Még akik elismerik is, hogy a hálózati felépítés beválik a gazdaságpolitikában, mert a Visához hasonlóan szélesebb skálájú gazdasági tevékenységet tesz lehetővé a tagok számára, anélkül, hogy felszámolná a versenyhelyzetet és ezzel az újítás kényszerét, ugyanezt az elvet működésképtelennek tartják a külpolitikában. Csakhogy – mint láttuk – a „hálózati Európa” kialakulása paradox módon világhatalmi pozícióba juttatta az EU-t, amely saját országaiban nemcsak véget vetett a hatalmi egyensúly politikájának, hanem azt egyenesen a visszájára fordította.

A mi „hálózati Európánk” nem tudatos terv eredménye. Nehéz tárgyalási folyamat után két hagyományos elképzelés, az európai szuperállam és az európai szabadpiaci övezet összehangolásának terméke, azonban egyik elképzelést sem támogatták egyhangúan. És nem is fogják. Ahogy Európa fejlődik, meg kell békélnünk sajátos felépítésével, s azt előnyünkre kell módosítanunk.

Ehhez természetesen jobban kellene kezelnünk Európát megosztottságát. Az Irak ügyében támadt nézeteltérések mély sebeket ejtettek, és Európa nem engedheti

meg magának a széthúzást minden súlyosabb nemzetközi ügy esetén. Az iraki háború egyik tanulsága, hogy Európa nagyobb befolyásra tehet szert, ha közös álláspontra jut még a válság kirobbanása előtt, amint azt Irán esetében is tette. Észre kell azonban vennünk, hogy ha kitartunk véleményünk mellett, az inkább erőnek, mint gyengeségnek számít, és hogy az EU felépítése elég erőteljes ahhoz, hogy akár igen éles véleménykülönbségeket is elviseljen. Samuel Beckett mondta, hogy ha elsőre nem sikerül, akkor „bukj el ismét, bukj el még inkább”. Európa gényusa abban rejlik, hogy mindig felkel, és eddig minden válságból megerősödve került ki.

3. FEJEZET:

EURÓPA FEGYVERE: A JOG

Nemigen számítottunk arra, hogy 2003 elején éppen Hans Blix képe tűnik föl valószerűtlen emblémaként a televízió képernyőjén és a napilapok oldalain. Ez a halk szavú, kopaszodó egykori diplomata a maga fegyverzet-ellenőrzéseivel a remény és a béke megtestesítőjévé vált. A feszült néhány hónap másik állandó figurája Donald Rumsfeld, a lendületes amerikai védelmi miniszter volt, az egykori birkózóbajnok, aki megígérte, hogy elveszi az irakiak harci kedvét, ugyan nem ellenőrzésekkel, hanem a megfélemlítés politikájával.

A konfliktus túllépett Irak aktuális helyzetén. A két államférfi két különböző világnézet jelképévé vált: az amerikai hadsereg pirotechnikai fölényének fitogtatása szöges ellentéte volt az ENSZ ellenőrzési politikájának. Az egyik látványos erődemonstrációval kívánta megfélemezni az irakiakat a másik állandó megfigyeléssel.

Sajnos a demonstráció és a megfigyelés pusztán a tehetetlenség két oldala volt, mivel mindkettő kívülről próbálta meg irányítani Irakot. Európa átalakító erejével elmentétben, amely állandó változásokat idéz elő, ez a fajta erő csak addig érvényesülhet, amíg a válság tart, és ehhez igen erős nemzetközi nyomásra és nagy erőforrásra van szükség. Mihelyst a sajtó és a politikai cirkuszi társulat továbbáll, a problémák ismét felütik a fejüket.

A Bush-kormányzat az iraki válsággal azt próbálta bizonyítani, hogy Európa ragaszkodása a nemzetközi jog-

hoz a végső gyengeség jele. Mintha Európa a jog sziklájához láncolt modern Prométheusz lenne, kitéve a ragadozók kénye-kedvének. De vajon mi változtatta Európát a világháborúk tűzfészkéből a béke és demokrácia közvetítőjévé? A válasz: a nemzetközi jog. A jog Európa fegyvere a világ átformálásáért folytatott harcban.

A HATALOM MINT LÁTVÁNYOSSÁG

Machiavelli hírhedt mondása szerint nem kell, hogy szeressenek, jobb, ha félnek tőled. Azt azonban hozzátette, hogy semmiképp se gyűlöljenek. Donald Rumsfeld ezt a figyelmeztetést elengedte a füle mellett, amikor a Pentagont a „megfélemlítés” politikájának alkalmazására utasította. Az „új” kulcsfogalmat a Nemzetvédelmi Egyetemen találták ki, és a tűzerő látványos demonstrációit értették alatta, amelytől Amerika ellenségeinek inukba száll a bátorságuk, miként a Hirosimára és Nagaszakira ledobott atombombák is nyomban elvették a japánok harci kedvét a második világháborúban.¹ A terrorizmus korában tehát Rumsfeld és kollégái az ellenséget saját fegyvereivel kívánták legyőzni. Nem egy meghatározott stratégiai cél, mondjuk egy város elfoglalása vagy egy fegyvergyár elpusztítása érdekében alkalmaztak erőszakot, hanem a világ minden „zsarnokának és terroristájának” megfégyelmezésére.

Ez része volt egy általánosabb stratégiának abban a 2001. szeptember 11. utáni világban, ahol a terroristák már nukleáris fegyverekre is szert tehettek az „.....államoktól”. Amerika megelőző csapásokkal kívánta újra

életképessé tenni az elrettentés politikáját, azaz világossá akarta tenni, hogy minden olyan más államot szigorúan megbüntet, amelyik hatékony pusztító technológiával látja el a terroristákat. Rumsfeld azért akart Irakkal példát statuálni, hogy Irán, Szíria, Észak-Korea és bármely más olyan állam, amelyik tömegpusztító fegyverekre akar szert tenni, értsen belőle.

Nem újdonság, hogy az ember nyers erővel próbálja megértetni magát. Csakhogy a „látványos erőfitogtatást” ma már tökéletesíteni lehet a 21. század technikájával, például olyan haditechnikai vívmányokkal, mint a bunkerfalakon is áthatoló nukleáris bombák vagy az F16-os repülőrajok. Az erőszakkal viszont van egy nagy baj: a hatása hamar elenyész. A régi idők uralkodóinak is rá kellett döbbsenniük, hogy ismételten meg kell erősíteniük a nép szívében a félelmet olyan elrettentő kivégzésekkel, mint Robert-François Damiensé, akit négy lóhoz kötve tépettek négyfelé, amiért 1757-ben merényletet kísérelt meg XV. Lajos francia király ellen. Ám még ha sikerül is állandósítani a rettegést, fenntartása egyre többbe kerül, ráadásul a visszajára is fordulhat, mert megvetést vált ki a kormányozni kívánt népből.

Ugyanez történt Irakban is. 1991 és 2003 között az USA csaknem havonta demonstrálta tűzerejét, hogy a rezsim vigyázban álljon. Amikor ez már nem bizonyult elegendőnek, a szövetségesek pozíciója kikényszerítette a 2003-as inváziót. Kezdetben ez a lépés sikeresnek tűnt. Szaddam Husszeint eltávolították, Irán, Szíria és Líbia is meghúzta magát az invázió brutális ereje láttán. Csakhogy a hatás hamar elmúlt. Mind a teheráni, mind a damaszkuszi rezsim felbátorodott azon, hogy 130 ezer

amerikai katona rekedt Irakban. S mivel a külföldi katonaság további jelenléte csak olaj volt a lázadás tüzére, Szíria és Irán is megkönnyebbült, amiért az eleinte felszabadító háborúként indított, népszerűnek tűnő hadi vállalkozás egyre népszerűtlenebb és véresebb megszállásba fordult át.

Az erőfitogtatással azonban nem is ez a legnagyobb baj, hanem hogy eleve destruktív jellegű. Egyeseket megakadályozhat a rossz cselekedetek elkövetésében, de nem alkalmas egy összetett társadalom kiépítésére és kormányzására. Afganisztánban a szövetségesek támadása könnyedén megbuktatta a tálib rezsimet, ám az ország újjáépítésénél már kudarcot vallott. Sikerült ugyan megteremteni a demokrácia halvány látszatát, de a valóságban most már a helyi hadurak kormányoznak, így változatlanul a korrupció és a protekcionizmus az általános gyakorlat. Ahogy egy amerikai katona megfogalmazta: „Azt képzeltük, hogy megvettük az északi szövetséget, de kiderült, hogy csak kibéreltük.” Mihelyst a nagyhatalmi érdeklődés az iraki háború felé fordult, elhalványult az Afgán Köztársaság megreformálására irányuló szándék.

Ez a fajta hatalom azért nem hatékony, mert mindig kívülről erőszakolják rá azt azokra, akik nem hajlandók az együttműködésre, hogy belülről alakítanak át a társadalom szerkezetét. Ezért választották inkább a mai társadalmak a „látványszerű” hatalmat a „felügyelet” hatalma helyett.

A HATALOM MINT FELÜGYELET

Michel Foucault francia filozófus megmutatta, hogy a 19. századtól a fejlett társadalmak már nem a hatalom látható megnyilvánulásainak elrettentő erejével kívánták engedelmességre szorítani alattvalóikat, hanem inkább az ő láthatóvá tételükkel, értve ezen a szabályozást, a nyilvántartást, a megfigyelést és bebörtönzést. Foucault szerint az áttérés után a látványtól a megfigyelésre már jóval olcsóbb fenntartani a rendőrséget a modern társadalmakban, mint a régi rendszerben. A lényeg: hatékony nyilvántartása és megfigyelése az állampolgárok viselkedésének személyi igazolványok, fényképek, orvosi leletek és törvények segítségével.

Az ENSZ azért kezdett fegyverellenőrzési programba, mert a katonai erő egyfelől sokba kerül, másfelől csak rövid távon hatékony. Az ENSZ képviselte nemzetközi közösség ragaszkodott ahhoz, hogy Szaddam tartsa be az általa is aláírt egyezményeket, és ebben látta a törvényes alapot Irak megváltoztatására. Amikor pedig elküldték Hans Blixet és Mohamed al-Baradeit Irak minden állításának tüzetes felülvizsgálatára, tudták, hogy nem is kell szaván fogniuk Szaddamot. A fegyverellenőrzés éppen az ellentéte a hatalom mint látvány demonstrációjának: nem Blixnek és csapatának erejét kell felmutatni, hanem az iraki rendszer viselkedését láthatóvá, ellenőrizhetővé tenni. Ebben áll a megfigyelés hatalma.

Mi több, ez az elképzelés be is vált, legalábbis ideiglenesen. Utólag már könnyű megállapítani, hogy míg a brit és az amerikai biztonsági erők látványosan megbuktak, mert nem értették meg, ami Irakban folyt, az ENSZ fegy-

verzetellenőrei tisztán láttak. 1991–1998 között megsemmisítették Irak csaknem teljes vegyi és biológiai fegyverkészletét, emellett fényt derítettek Irak és több mint 40 ország több mint 500 vállalatának titkos üzleteire. Az alatt a négy hónap alatt pedig, amikor a háború alatt kellett ellenőrizniük Irak állításait, több mindenre jöttek rá, mint a világ összes hírszerzője.²

Az ENSZ megfigyelési politikájának iraki sikerét azonban az USA hatalma tette lehetővé. Ha az első, 1991-es Irak elleni támadás nem lett volna, akkor az UNSCOM (United Nations Special Commission) embereit be sem engedték volna az országba. A második támadás fenyegetése nélkül pedig Hans Blixnek nem lett volna annyi tekintélye, hogy elszámoltassa az irakiakat. Az ENSZ-moddal az a baj, hogy az erő külső fenyegetését a megfigyelés külső fenyegetésével váltja fel. Megfigyelőket küldeni mindenképpen jobb, mint bombákat szórni, de ezzel sem lehet megváltoztatni egy rezsim és – ami annál fontosabb – egy társadalom természetét.

Foucault igazi meglátása az volt, hogy a hatalom hatékony gyakorlása nem annyira a katonai erőn vagy az elrettentés technológiájának fejlettségén múlik, mint inkább a legitimitás megalapozásán azzal, hogy mindenki-vel elfogadtatjuk a kényszerítő szabályokat. Nála a „felügyelet társadalmának” metaforája a Panopticon nevű börtön, amelyet a haszonelvű filozófia külön alapítója, Jeremy Bentham tervezett. Ez kör alakú épület lett volna nyitott cellákkal, amelyek mind egy központi oszlop köré rendeződnek, ahol egyetlen őr ül olyan ablakok mögött, melyeken át ő láthatja a cellákat, ám a foglyok nem láthatják őt. A rabok így nem tudhatják, hogy az őr mikor fi-

gyeli éppen őket, ezért úgy gondolják, hogy állandóan. Azaz ha az őr éppen nem figyeli őket, akkor is úgy kell viselkedniük, mintha figyelné. Így egyazon börtön többtucatnyi celláját tarthatná szemmel egyetlen őr, és voltaképpen minden rab a saját őrévé, önnön felügyeletének eszközévé válna.³ Ilyeténképpen a börtönőr lényegében fölöslegessé is válik, hiszen a börtön hatékonyan igazgatja önmagát.

Igen ám, csakhogy az iraki megfigyelés más volt, mint a Panopticon. Ráerőltették az irakiakra, akiknek eszük ágában sem volt az együttműködés. Hans Blix így olyanra vált, mint az egy szál őr egy óriási börtönben, amelyik nem tette magáévá a nemzetközi közösség szabályait. Ahhoz, hogy az irakiak betartsák a szabályokat, az ENSZ-nek egy sokkal radikálisabb felügyeleti módszert kellett alkalmaznia Irakban. Ez az a fajta felügyelet, amelyet az EU már megvalósított a maga határain belül.

EURÓPA MINT A FELÜGYELET TÁRSADALMA

Az Európa-terv szeretne túllépni a hatalmi politika világán, a „hatalom az igazság” elvén, egy törvényeket betartó közösség reményében. Az európaiak ennek a törekvésnek a jegyében a feje tetejére állították a szuverenitás számos alaptörvényét. Az Európai Unió megalapításáig az államiság, a szuverenitás eszméje a külső beavatkozástól való függetlenséget, a nyugodt magánszférát és más országok távoltartását jelentette. De – *Robert Cooper* megfogalmazása szerint – Európa nem őrzi féltékenyen szuverenitását a külső beavatkozástól, hanem ép-

pen a kölcsönös beavatkozásra és a felügyeletre alapozza biztonságát.

Európa az európai közösség nemzetei közötti viszonyt belüggé változtatta. Vezetői az elmúlt fél évszázad során ezernyi közös normában, törvényben és szabályban egyeztek meg. Mindezek együttesen 31 kötetre rúgnak, és mintegy 80 ezer oldalnyi szöveget tesznek ki, amely a mindennapi élet összes vonatkozását szabályozza az emberi jogoktól a fogyasztók védelméig. Összességüket *acquis communautaire* névvel illetik, ami szó szerint a közösség „szerzett vagyon”-át vagy „elismert tény-”ét jelenti.

Ezek a törvények nem azért érvényesülnek, mert létezik egy európai rendőrállam, amely rákényszeríti azokat egy esetlegesen renitens tagállamra, hanem mert valamennyi európai állam szeretné, ha a rendszer jól működne. Mivel mindegyikük azt akarja, hogy a többiek betartsák a törvényt, maguk is erre kényszerülnek. Már sokan panaszkodtak Európa bürokráciájára, de paradox módon éppen törvénytárának hatalmas mérete teszi lehetővé, hogy az intézmények kicsik maradjanak.

Ezt megértette az Európai Bizottság első elnöke is, amikor azt fejtegette, hogy a jog Európa legerősebb fegyvere: „A közösség a jog szülötte, és nemzetközi egyezményeken nyugszik ... A közösségnek semmilyen közvetlen eszköze nincs fennhatóságának kikényszerítésére; nincs sem hadserege, sem rendőrsége. Csupán egy kicsiny adminisztratív gépezete van, de még ezen a téren is nagyban a tagállamokra kell hagyatkoznia.”⁴ Mint láttuk, az EU intézményei viszonylag láthatatlanok, és az európai hatalmat egy olyan felügyeleti folyamaton

keresztül gyakorolják, amelyet a politikusok, a köztisztviselők és az állampolgárok egyaránt magukévá tesznek, és így maguk is az integráció tevékeny részesévé válnak. Európa számára most az a nagy kihívás, hogy vajon sikerül-e a rendnek ezt az elképzelését a tagállamok határain túl is meghonosítani.

AZ EURÓPAI JOG HATÓKÖRÉNEK KITERJESZTÉSE

Amikor Közép- és Kelet-Európában összeomlottak a kommunista rendszerek, a nemzetközi politika legragyogóbb elméi megjósolták, hogy Európa ismét egy világháború inkubátorává válik. Tudományos publikációk vetítették előre, hogy az újraegyesült és poraiból feléledő Németország nem képes megmaradni határai között, és megtámadja Lengyelországot, Csehszlovákiát vagy Ausztriát; hogy kitör a nemzetiségi konfliktus Magyarország és Románia között, és új fegyverkezési verseny veszi kezdetét Német- és Oroszország között.⁵ Csakhogy a valóságban nem ez történt, hanem az, amit sokan a legvalószínűtlenebbnek tartottak: Közép- és Kelet-Európa országai átalakultak békés, liberális demokráciákká, és alig tizenöt évvel a kommunizmus bukása után csatlakozhattak az Európai Unióhoz. Miként vihette végbe Európa ezt a csodát a nemzetközi kapcsolatok terén?

Robert Cooper szerint azzal kezdődött, hogy bevezették a felügyelet európai módszerét a volt szovjet állam néhány ellenőrzésen alapuló rezsimében. A CFE-egyezmény (a hagyományos fegyveres erőkről szóló európai egyezmény), amelyet 1990. november 19-én írtak

alá Párizsban, egyben a hidegháború végét is jelentette. Egyenlő korlátokat szabott Kelet és Nyugat számára a fegyverkezést illetően, amely elegendő lenne meglepetésszerű támadások indítására, illetve nagyobb szabású hadműveletek végrehajtására. 1995-re, a csökkentési szakasz végére az egyezményt aláíró 30 ország összesen 52 ezer tankot, páncélozott harci járművet, tüzérségi löfegyvert, harci repülőgépet és helikoptert semmisített meg vagy alakított át más célokra. Mindezt a katonai létesítményekben folytatott több mint négyezer tüzetes helyszíni vizsgálat igazolta.⁶ A hatalmi egyensúly évszázadai során az európaiak vagy látványos támadásokkal, vagy a fegyverzet mértéktelen felhalmozásával igyekeztek elrettenteni ellenségeiket. Aztán egyetlen egyezmény fölváltotta a látvány történelmét egy új, felügyelettel alapozott rendszerrel.

Ennek legizgalmasabb része azonban az volt, hogy amikor valaki pusztán csak megtekintette ezeket a fegyvereket, rögtön el is ment a kedve használatukról.⁷ Miután érdekeltté váltak egymás ügyeiben. Európa és a volt szovjet tömb egymásra lassan inkább mint partnerre, és nem mint ellenségre tekintett. Az egyezménynek eredetileg csupán az volt a célja, hogy a hatalmi egyensúly megbízható információk alapján, tehát hatékonyabban működjék: ha mindkét oldal lehetővé teszi az ellenőrzést, akkor biztosítani lehet a valódi egyensúlyt is, akár egy mérlegen. Amennyiben az egyensúlyt alacsony szinten tartják, mindkét fél leállíthatja értékes erőforrásainak beruházását hatalmas fegyverarzenálok felhalmozásába, amelyet polgárainak jólétére is fordíthatna. Így lett két ellenséges tömbből egyetlen biztonsági közösség, amely-

nek közös érdeke volt a rendszer fenntartása. És mihelyst a két tömb egy közösséggé vált, az eredeti cél, az egyensúly már nem is tűnt fontosnak. A CFE-egyezmény is olyan előre nem látott következményekkel járt, amelyek ráébresztettek minket arra, hogy milyen potenciális nagyhatalom a felügyelet.

A CFE-egyezmény különbözött az iraki ellenőrzésektől, mert egyfelől önkéntes, másfelől kölcsönös volt, azaz az ellenőrzés oda-vissza irányult, s mindkét fél érdekét szolgálta. A kölcsönösen gyümölcsöző békét, így az ellenőrzést a katonai erő látványa nélkül lehetett végrehajtani. Mihelyst a katonai gátak eltűntek, a régió politikai átalakulása is lehetővé vált. Így bővítették előbb soron kívül a NATO-t, majd, ami ennél fontosabb volt, az Európai Uniót.

Az EU nem egyszerűen kitárta kapuit, és betessékelte a keleti országokat, hanem elhúzta az EU-tagság mézesmadzagját, és az átalakulást feltételként szabta meg bárkinek, aki a csatlakozást óhajtja. Az 1993-as koppenhágai csúcstalálkozón többek között az alábbi kritériumokat fogadták el: „A tagsághoz szükséges, hogy a tagjelölt ország biztosítsa a demokráciát, a jogállamiságot, az emberi jogokat, a kisebbségek tiszteletben tartását, és védelmét garantáló szilárd intézményeket éppúgy, mint a működő piacgazdaságot, továbbá a versenyképességet az Unión belül. A tagság feltétele, hogy a jelölt magára vállalja a tagsággal járó kötelezettségeket, beleértve a politikai, gazdasági és monetáris unió céljaihoz való ragaszkodást.”⁸

Más szóval: minden csatlakozni vágyó országnak meg kellett emésztenie az európai szabályrendszernek

mind a 80 ezer oldalát, és annak megfelelően módosítania kellett saját törvényeit. És az EU ahelyett, hogy szavukon fogta volna ezeket az országokat, hivatalnokok és megfigyelők egész seregét küldte el hozzájuk, hogy ellenőrizzék: a jelöltek valóban teljesítenek-e *acquis communautaire* minden kritériumot.

Ez nem jelentett kevesebbet, mint az országok újjáépítését kezdve az alapoktól. Éppen ezért, ezek az országok mihelyst változtak, mindörökre megváltoztak. Az európai modell a jezsuiták stratégiájának politikai megfelelője: ha a kezdet kezdetén meg tudod változtatni az országot, örökre a tiéd lesz.

A JOG MINT A KÜLPOLITIKA ESZKÖZE

Az európaiak megértik, hogy sikerük záloga a kölcsönös felügyelet önkéntessége. Ez azt jelenti, hogy igen gazdaságosan, hatalmas kényszerítő apparátus nélkül is végrehajtható. Az EU-nak egész – ellenőrökből álló – hadserege van, akik világszerte felügyelik a törvényességet és a választások tisztaságát. Az európai országok pedig azért védik oly nagy gonddal a nemzetközi jogi normákat, mert maga az Unió is csupán egy nemzetközi egyezmény. Az európaiak hisznek abban, hogy mindent a nemzetközi jog szellemében kell intézniük, és hogy ez a jog a békés és demokratikus rendszer biztosítója.

Egy bizonyos szinten ez vezetett más közös piacok ösztönzéséhez Afrikában, Ázsiában és Latin-Amerikában. Ahogy az EU-nak nő az önbizalma és ambíciója, próbál egyre több helyi érdekközösséget teremteni,

amelyek az átláthatósággal és a kölcsönös felügyelettel teremtik meg a biztonságot. Például 2000 elején a brit miniszterelnöknek sikerült meggyőzni arról Thabo Mbekit, Dél-Afrika, illetve Olusegun Obasanjót, Nigéria elnökét, hogy a kölcsönös ellenőrzés hasonló hatással lehetne Afrikára is, mint Európára volt. Így alakult meg az „Új Szövetség Afrika Fejlesztésére”. Ehhez csatlakozhat mindazon afrikai ország, amelyik vállalja, hogy demokratikusabbá és jogkövetőbbé válik; cserébe több segílyt kaphat, több adósságát elengedik, és inkább megnyílik a nyugati piac az afrikai termékek előtt. Ezt a folyamatot is a kölcsönös ellenőrzés teszi lehetővé. A terv beindításának alkalmából mondott beszédében Obasanjo elnök így jellemezte a kölcsönös felügyelet: „Hatékony tanulási folyamat, amelynek hála, Afrika végre csakugyan a maga kezébe veheti a sorsát”.⁹ A kölcsönös felügyelet tervének keretén belül az egyes afrikai államok vezetői ellenőrizhetik egymás eredményeit a korrupció ellen, és az emberi jogokért, demokráciáért folytatott harcban. A jól teljesítő országok az átlagosnál több segílyt kapnak, valamint több kereskedelmi és adósságkedvezményt.

Az EU ugyanakkor minden más országgal fenntartott kapcsolatába beépíti az emberi jogok, a szerződések tiszteletben tartása és az európai versenypolitika elemeit. Mivel szeretné gyökeresen megváltoztatni azokat az országokat, amelyekkel felveszi a kapcsolatot, diplomáciája elsősorban nem a katonai stratégiára, hanem a belpolitikára összpontosít. Az európaiak hite szerint a terrorizmus elleni háború megnyerésének legjobb eszköze a tömegpusztító fegyverek elterjedésének megakadályozása, miként a szervezett bűnözés és a kábítószer-keres-

kedelem is a nemzetközi jog kiterjesztésével szüntethető csak meg. Az európaiak remélik, hogy azzal védekezhetnek a leghatékonyabban a biztonságukat fenyegető legnagyobb veszélyek ellen, ha segítenek a gyenge parancsuralmi államoknak abban, hogy okosan kormányozott szövetségesek váljanak belőlük.

A JOG MINT AZ ÁTALAKÍTÓ ERŐ ESZKÖZE

Európa stratégiájának mélyén a nemzetközi kapcsolatok forradalmi elmélete rejlik. Számos külpolitikai szakértő szerint a külpolitika alapján különbözik a belpolitikától. Mint mondják, az utóbbi feltétlenül hierarchikus. Szerintük a belpolitikában a központosított állam hozza meg a törvényt, s az is kényszeríti ki betartását. Az állam, klaszikus meghatározása szerint, a törvényesség erejének kizárólagos jogával rendelkező testület.¹⁰ A külpolitika ezzel szemben anarchikus – adva van sok egymással versengő állam, amelyek fölött nincs semmilyen kormány vagy világméretű rendőrség, amely biztosítaná a rendet.

Foucault azonban kimutatta, hogy téves a belpolitikának ez a koncepciója. A társadalmak valójában azért nem zuhannak káoszba, mert ezt a polgáraik nem akarják. A rendet nem a hierarchia biztosítja, hanem az, hogy az emberek többsége szeretné azt megőrizni. Ezért teszik magukévá az emberek a szabályokat és fegyelmezik meg magukat. A rend kulcsa tehát az emberek meggyőzése – ami, mellesleg, egész országokra is kiterjeszthető – arról, hogy jobb önként alkalmazkodni a szabályokhoz,

mint kikényszeríteni azok betartását. Ugyanez érvényes a globális rendszerre is. Egy olyan ország, mint mondjuk Luxemburg, inkább azért tartja be a törvényt, mert érdekében áll a jogrend betartatása, mint azért, mert tart a német, amerikai vagy ENSZ-tankok megjelenésétől. A világ 192 országából mindössze tucatnyi a törvényen kívül álló vagy a megbízhatatlan, és a többi 180 sem azért ragaszkodik a joghoz, mert tart a megtorlástól. Szaddam Husszein iraki rendszere azt a kérdést vetette fel: vajon hogyan lehetne érdekeltté tenni az ilyen törvényen kívül állókat is?

4. FEJEZET:

A PASSZÍV AGRESSZIÓ FORRADALMI EREJE

Óvakodjunk a tantaloszi végzettől! A görög legenda szerint a kis-ázsiai Szipülosz királya volt ő, aki magára haragította az isteneket, amikor – hogy mindentudásukat próbára tegye – tulajdon fiát tálalta fel nekik vacsorára, ezért örökös félelemre ítélték. Nyakig vízben állt, de nem ihatott abból, mert mihelyst lehajolt, a víz kiszáradt; étvágygerjesztő gyümölcsök himbálóztak a feje fölött karnyújtásnyira a faágakon, ám ha felnyúlt értük, a szél odébb fújta az ágakat. Az istenek akár meg is semmisíthették volna, ehelyett büntetésből azzal kínozták, hogy mérhetetlen kincseket villogtattak meg előtte, de nem hagyták, hogy egyszer is élvezze azokat.

Ilyesféleképpen gyakorolja manapság hatalmát az Európai Unió.

Az ókori szipüloszi királyság ma Törökországban van, és Tantalosz utódai a török kormányban felismerhetik ezt a helyzetet. Ők már 1963-ban folyamodtak felvételért az Unióba, és négy évtizeden át húzódott a szemük előtt a tagság mézesmadzagja, hogy aztán megtagadják tőlük, mert a kormányuk nem tudott eleget tenni a követelményeknek. Az európai kormányok bőven találtak okokat a tagság megtagadására: a törökök nem biztosították az emberi jogokat, korlátozták a sajtószabadságot, üldözték

a kisebbségeket, ráadásul a gazdaságuk is elmaradott volt. Mégis, Törökországot, azaz a világi és iszlám gondolkodásúakat, a törököket, a kurdokat és az örményeket ma egyesíti a vágy, hogy az európai klubhoz tartozzanak – mivel az jobb jövőt ígér.

A török parlament az eltelt néhány évben hat alkotmánymódosító csomagot hagyott jóvá, hogy Törökország teljesíthesse az európai normákat. Amikor Recep Tayip Erdogan miniszterelnök Brüsszelben kollégáival tárgyal, azzal dicsekedhet, hogy eltörölték a halálbüntetést, felszámolták a hadsereg befolyását az állambiztonságot érintő bíraskodásban, valamint a szólásszabadság korlátozását. Beszámolhat arról is, hogy az ország történelme során először vonták polgári ellenőrzés alá a katonai költségvetést, és hogy a börtönökben ma már nem tűrik el a kínzást. Szabadon engedték a kurd aktivistákat, és engedélyezték, az állami televíziónak, a TRT-nek a kurd és egyéb kisebbségi, így bosnyák és arab nyelvű programok sugárzását. Felhagytak a harminc éve hajthatatlan ciprusi politikával, és leleményes diplomáciával felszámolták a Görögország és Törökország közötti több száz éves hagyományos ellenségeskedést – olyannyira, hogy a törökök egykori legádázabb ellenségei ma legfőbb támogatói tagfelvételi kérelmüknek az EU-ba.¹ Ennek a forradalmi változásnak pedig egyetlen oka van: Törökország szeretne csatlakozni az Európai Unióhoz.

PASSZÍV AGRESSZIÓ

Európa Törökországra gyakorolt hatása drámaian szemlélteti a „passzív agresszió” erejét. Európa nem hatalma gyakorlásával fenyegetőzik, ha érdekeit akarja érvényesíteni, hanem csak azzal, hogy nem nyújt baráti kezét, és nem teszi lehetővé a tagságot.² Az olyan országok számára, mint Törökország, Szerbia vagy Bosznia, csak egy nagyobb rossz képzelhető el annál, ha Brüsszel rátelepszik a politikai rendszerre, ragaszkodik a változásokhoz és a szabályok bevezetéséhez, valamint az államosítások ösztönzéséhez, és általában minden résen igyekszik beszivárogni a politikai életbe: az, ha ajtót mutat a csatlakozni vágyó országnak.

Igen tanulságos a különbség aközött, ahogy Európa, illetve Amerika viselkedett a környező államokkal. Végül is mindkét helyen hasonló veszélyek fenyegettek: kábítószerek-kereskedelem, illegális bevándorlás, nemzetközi bűnbandák, ám az ezekre adott válasz különbözőbb már nem is lehetett volna. Az USA az eltelt fél évszázadban³ több mint tizenötször vezényelt katonaságot különböző latin-amerikai államok területére, ám ezek alig változtak valamit: egyik válságból a másikba kerültek, így a problémák megoldásához újból az amerikai csapatok bevetésére lenne szükség. A konkrét körülmények ugyan merőben különbözők, mégis szembeállíthatjuk Amerika Kolumbia-politikájának kudarcát Európa török vagy balkáni politikájának sikerével.

Amerika túlzottan belebonyolódott Kolumbia ügyeibe. Már 1,3 milliárd dollár rendkívüli segílyt utalt ki számára, ennek háromnegyedét katonai és rendőri segítség formá-

jában. Az államok finanszírozza a kolumbiai hadsereg kiképzését, átadott neki 18 Black Hawk és 42 Huey helikoptert,⁴ továbbá a kormány rendelkezésükre bocsátott hírszerző és megfigyelő berendezéseket, hogy szemmel tarthassák a kokaültetvényeket és a gerillákat. Mindez a kábítószer elleni háború része, és még a nem katonai segítség nagy részét is kokát helyettesítő programokra fordítják, hogy a kolumbiai farmereknek megérje valami mással foglalkozniuk az észak-amerikai és európai piacra előállított kokain helyett. A pénz pedig egy nagyobb szabású, 7 és fél milliárdos „Kolumbia-terv” része,⁵ melynek segítségével az amerikai kormány szeretné kivezetni az országot abból a zsákutcából, amelybe a polgárháború és a kábítószer-termelés sodorta. Békét mégsem sikerült teremtenie.

Az USA Kolumbia-terve kiválóan szemlélteti, hogy az amerikai külpolitika többek között azért nem képes megváltoztatni a *status quo*t, mert kizárólag olyan rövid távú terveket készít, amelyek a saját érdekét képviselik: az adott esetben például csökkentené a kábítószer-kereskedelmet, és megszilárdítana egy együttműködő idegen kormányt, és pedig tekintélyes fegyveres erejére támaszkodva, akár közvetlen bevetéssel, akár úgy, hogy kikölcsönzi azt más hatalmaknak.

Európa válasza ezzel szemben az, hogy meglegegteti az integráció lehetőségét (az EU-ba vagy a NATO-ba) a környező országoknak, és így próbálja közelíteni őket saját politikai normáihoz és intézményes gyakorlatához. Az ilyesmi pedig az a fajta ajánlat, amelyet Európa szomszédainak nem áll módjukban visszautasítani. Ha viszont elfogadják, máris Európát gazdagítják, remekül példázza ezt La Fontaine egyik meséje.⁶

Volt egyszer egy szőlősgazda, és annak három lusta fia. Ő és a felesége éjjel-nappal művelték a szőlőjüket, a fiúk azonban a kisujjukat sem mozdították. A gazda halálos ágyán azt mondta a fiainak, hogy egy kincsesládát ástott el a szőlőben. A fiúk erre méterről méterre feltúrták a földet, hogy megtalálják a kincsesládát. Éveken át keresték, de sehol sem találták. A szőlőt viszont akaratlanul is megművelték, az pedig hamarosan olyan bő termést hozott, hogy a három lusta fiú a saját kemény munkájából meggazdagodott.

A tanmese rávilágít az Európai Unió áldásos hatására. A tagság remélt kincsesládája megfelelően ösztönzi az országokat arra, hogy végigkínálódják magukat a reform fájdalmas folyamatán, ami viszont elengedhetetlen a jóléthez és a szabadsághoz. Ha pedig egyszer gazdaggá és szabaddá váltak, már nem jelentenek terhet Európának, hanem tovább gazdagítják azt.

AZ EUROSZFÉRA

A passzív agresszió tehát meghatározza az EU fellépését a világ színpadán. Oroszországot sikerült rávennie a kiotói egyezmény aláírására azzal, hogy azt a segélynyújtás feltételévé tették; az USA-t rákényszerítették az ENSZ bevonására Irakban, mert a francia és a német kormány megtagadta a segítségnyújtást; Irán aláírta az IAEA-egyezményt a nukleáris fegyverkezés korlátozásáról, amikor az EU azzal fenyegette meg, hogy nem bővíti vele kereskedelmi kapcsolatait. Az előző fejezetben láttuk,

miként dagadt 80 ezer oldalásra az EU jogrendszere a Közös Piac 1957-es létrejötté óta, és szab meg ma már mindent a genetikától az emberi jogokig. Ez tette lehetővé, hogy Európa Ausztráliától Zambiáig az egész világon terjessze joggyakorlatát és értékrendszerét. Ezt pedig úgy éri el, hogy a piacra való bejutást saját elveinek betartásához köti. Az EU-piac erejének köszönhetően az európaiak nemcsak olyan nagy országokat tudtak az acél és egyéb fontos termékek árainak kiegyenlítetlen emelésétől visszatartani, mint Amerika, hanem megteremthették a globális szabályozás normáit is.

Szerte a világon a nagyvállalatok ezrei fogadták el az EU normáit tulajdon országukéi helyett azért, hogy bejuthassanak az európai piacra. Még a nagyhatalmú amerikai multik is arra kényszerültek, hogy az amerikai helyett az európai normákhoz igazodjanak legalább három területen: a cégek egyesülése és felvásárlása, a génmanipulált élelmiszerek, valamint az adatvédelem terén. Az európai piacról való kizárás félelme megakadályozta a GE és a Honeywell egyesülését, amely a maga 42 milliárd dollárjával minden idők legnagyobbik ipari cégegyesülése lett volna. És ez csak egy a sok eset közül: ilyen okból hiúsult meg a Time Warner és az EMI, a Sprint és a Worldcom, illetve az MCI és a Worldcom egyesülése. Számos európai piacra vágyó amerikai cég fogadott el olyan szabályozást, amely ellen otthon ádázul harcol. Ami a génmanipulált élelmiszereket illeti, az amerikai kormány kénytelen volt elfogadni az európai normákat azoknak a farmereknek a követelésére, akik nem árusíthattak marhahúst az EU-ban. Európa az adatvédelem terén is rá tudta kényszeríteni a maga szigorú szabályait az

amerikai cégekre az úgynevezett „védett kikötő” egyezmény aláírásával.

Az európai átalakítások újabb hulláma még csak most indult meg. Az Európai Unió óriási területre terjeszti ki a befolyását, messze a határain túlra; az új hatáskört nevezhetjük „euroszférának”, ami mintegy nyolcvan államot foglal magába, beleértve a volt Szovjetunió több tagállamát, a Nyugat-Balkánt, a Közel-Keletet és gyakorlatilag egész Afrikát, felölelve a világ lakosságának több mint 20 százalékát (függelék).⁷ Mindezen országok összlakossága a Föld népességének egyötödét teszi ki. Az EU ma már az első számú kereskedelmi partnerük, innen kapják a legnagyobb nemzetközi bankkölcsönt, a legtöbb külföldi befektetést és segítséget a fejlődéshez. Közülük nem egy ország az euróra alapozza valutaárfolyam-politikáját vagy használja az eurót sajátja mellett alternatív fizetőeszközként.

Európa ezt a függőséget kihasználva olyan egyezményeket íratott alá ezekkel az országokkal, amelyekkel bevonta őket az európai jog és politika ernyője alá.⁸ A kereskedelmi integrációt erősítő, a folyó- és tőkeszámlákat megnyitó és a közvetlen beruházást elősegítő egyezmények egyben kikötnek emberi jogi, valamint kormányzati normákat is, vagy együttműködést a bűnüldözésben és a bevándorlási politikában. A rendkívüli segély mellett minden európai segélynek is ezekhez vagy a gazdasági reformhoz kötött feltételei vannak. Az útnak azonban még csak az elején járunk. Ma a passzív agresszióban rejlő potenciálja nagyobb, mint gyakorlati hatása. A leghatékonyabb persze az olyan baráti államok esetében, mint az USA vagy Közép- és Kelet-Európa államai, és az

átalakuló, nem baráti államoknál kisebb sikert ér el. Európa most azon fáradozik, hogy olyan országokkal szemben is alkalmazza a „passzív agresszió” eszközét, amelyek nem uniós tagjelöltek. Erről a nyolcadik fejezetben lesz szó bővebben.

A VILÁG LEGKIVÁLTSÁGOSABB KLUBJA

Groucho Marx, az amerikai filmkomikus egyszer azt mondta, hogy nem szívesen lépne be egy olyan klubba, amelyik őt felvenné, és az Európai Unió tartós vonzerejének is az az egyik titka, hogy a világ legexkluzívabb klubjának számít.⁹ Szabályzata olyan, mint az arany szabvány. A szabadkereskedelem korlátainak lebontása Európában messzebbre jutott, mint bármely más kereskedelmi társulásnál. Itt a legszigorúbbak a környezet- és munkavédelmi normák. Az eurozóna tagjainak szigorúbb gazdasági követelményeknek kell megfelelniük, mint az amerikai Szövetségi Banknak vagy a Japán Központi Banknak. Végül pedig a demokratikus, emberi jogi és kisebbségvédelmi normák is szigorúbbak, mint a világ bármely más szerveződése esetében. Annyira jól átgondolt szabályok ezek, hogy meghaladva Európát globális normákká váltak.

Amikor egy szuperhatalom csak akkor kínál előnyöket más országoknak, ha azok cserébe megváltoztatják a viselkedésüket, akkor imperializmussal vádolják, ám ha egy klub támaszt szigorú elvárásokat tagjaival szemben, azt mindenki helyesli: ezért annyira ellenállhatatlan az uniós tagság.

Európa átalakító erejének titka az a képessége, hogy megjutalmazza a reformereket, ugyanakkor a vonakodóktól megtagadja az előnyöket. Ez a passzív agresszió persze nem hat az olyan országokra, amelyek nem kívánnak csatlakozni a törvénykövető államok klubjához; velük szemben akár erőszak is alkalmazható.

5. FEJEZET:

HADVISELÉS EURÓPAI MÓDRA¹

Az európai álom kis híján szertefoszlott egy Srebrenica nevű városkában.

1995 júliusában tömegsírrá vált egy olyan terület, amelyet az ENSZ-nek kellett volna biztosítania. A kéksisasok tehetetlenül nézték, amint a boszniai szerb hadsereg lerohanja a patinás fürdővárost, öt nap leforgása alatt módszeresen beszorítja a muszlim lakosokat, majd több mint hétezer férfit és fiút lemészárol, tetemüket pedig mezőkön, iskolákban és áruházakban rakják halomba.²

Ezzel visszatért a népirtás Európába. A különböző jugoszláv frakciók magukévá tették az Európa-terv által elfogadhatatlannak minősített módszert, a katonai erő bevetését politikai célokra, a sovinizmust és az etnikai tisztogatást egy nép identitásának és öntudatának megalapozására. Amikor Európa vezetői vissza akartak vágni, tehetetlennek bizonyultak.

Bármilyen folyamodtak is, ellenük fordították. Megszállott szabálykövetésüket például kigúnyolták a szerbek, amikor Srebrenica lerohanásakor következetesen egyszer sem tüzeltek ENSZ-katonákra. Az ENSZ-szabályzat értelmében a kéksisasok így nem nyithattak rájuk tüzet. Hasonló történt, amikor Európa béketárgyalást ajánlott. Mihelyst megegyeztek valamiben, a szerbek katonai célra használták, nem pedig a békéhez vezető lépcsőfoknak. Bebizonyították, mennyire semmitmondó az

az egyezmény, amelyet valaki nem képes akár erőszakkal is betartatni. Ez a magatartás súlyos csapás volt az európai elképzelésekre nézve, amely a békéltetés eszközének a véget nem érő tárgyalást tartja. Miután az amerikai haderő mégis kikényszerítette a békét, a korábbi ellenfelek fricskát mutattak az ENSZ hágai, háborús bűnösökkel foglalkozó bíróságának azzal, hogy nyíltan tovább éldegéltek abban az egyetlen olyan országban, Boszniában, amely történetesen az ENSZ közvetlen ellenőrzése alatt állt.

Szrebrenica szégyenfoltját máig sem sikerült lemosni. Ez a szégyenérzet kényszerítette azonban rá Európa vezetőit, hogy feltalálják a sajátos európai hadviselést. Öt évvel a boszniai válság gyászos kudarca után a vezetők új nemzedéke, Tony Blair, Jacques Chirac, valamint (ami a leginkább figyelemre méltó, hiszen a német alkotmányt kellett módosítani hozzá) Gerhard Schröder és Joschka Fischer készen állt a koszovói beavatkozásra. Nemcsak a bevonulás volt a céljuk, mint Amerikának, hanem tekintélyes szárazföldi erő mozgósítása is a NATO fenyegetéseinek nyomatékosságára, és mindezt ráadásul az ENSZ egyértelmű felhatalmazása nélkül. Három évvel később Európa vezetői a macedón beavatkozás mellett döntöttek, *mielőtt* még az országon káosz lett volna úrrá.

Az európai harci stratégia mégis alapvetően különbözik az amerikaitól. A katonai erő bevetése a béke megteremtését szolgálja, nem az erő fitogtatását. Európa értékeinek védelmében szükség lehet erőszakra is, ám ez sohasem válhat az európai külpolitika lényegévé. A katonaságot nem más országok ellenőrzésére használják, hanem azoknak a körülményeknek a felszámolására, ame-

lyek elsősorban a háborúhoz vezettek. Az európai katonai fellépés legfőképpen a háború sújtotta ország strukturális változtatásáról szól; lényegében a béke terjesztéséről.

A PACIFIZMUSTÓL A BÉKESZERZŐDÉSIG

Európa vonakodása az erőszak alkalmazásától különbözik Amerika álláspontjától, amely saját katonái feláldozását szeretné mindenáron elkerülni. Az európai katonákat, még ha csak kis létszámban is, valójában már a jugoszláv válság kezdetétől veszélynek tették ki. Kockázattal járt eljuttatni az ENSZ humanitárius segélyét a biztonsági zónákba, és nem egy európai katona vesztette életét ENSZ-missziókban. Harcolniuk azonban nem volt szabad. Éspedig nem azért, mintha rettegetek volna a zsákba varrt halottak hazaérkezésétől, ahogy az Amerika vietnami háborújában zajlott, hanem mert Európa elvi alapon határolja el magát a konfliktustól.

Ez indította Európát arra, hogy kiterjessze a vitatott fegyverembargót Jugoszláviában minden harcoló félre, amivel végül is a bosnyák kormányt ítélte fegyvertelenségre, miközben a Belgrádból támogatott boszniai szerbek voltak felelősek a katonai egyensúlyért – mindezt azért, nehogy a terület, ahogyan Douglas Hurd fogalmazott „mészárszékké változzék”.³ Ugyanebből az okból ellenezték az amerikai légi csapásokat is. Európa nemcsak saját katonáit félt a harcmezőkre küldeni, hanem mindennemű harcot ellenzett. Ez nem gyávaság volt, hanem pacifizmus.

Európában a nemzetközi kapcsolatokról újfajta gondolkodás hagyománya van kialakulóban, amelyet a kiváló hadtörténész, Michael Howard „a béke feltalálásának” nevezett. Howard Henry Maine-t, a 19. századi jogászt idézi, aki a következőket mondta: „A háború egyidősnek tűnik az emberiséggel, a béke azonban modern találmány.”⁴ A béke eszméjét meg kell különböztetnünk attól, amit „negatív háborúnak” hívnak, vagyis a háború pusztító hiányától, és attól a hobbesi definíciótól is, miszerint békésnek mondható az az időszak, amikor éppen nem folyik háború, és még nem is készülnek rá, de amikor eljön az ideje mégis ki fog törni. A béke aktív, konstruktív nemzetközi rendjének eszméjét Kant fejtette ki híres eszszéjében *Az örök béke* címmel, amely a köztársaságok testvériségéről szól, ahol a nép akarata érvényesül, és ezért sohasem háborúznak egymással. Európa többé-kevésbé tudatosan fáradozik egy ilyen nemzetközi rendszer létrehozásán 1945 óta, és a békés fellépés Miloseviccsel szemben részint abból eredt, hogy Európa vonakodott beismerni ennek az utópiának a kudarcát.

A Balkánon így egy újfajta, egyenlőtlen háború folyt, ami nem a katonai erő, hanem a különböző értékrendek összeecsapása volt. A szerbek nem a harctéren nyertek, hanem azt használták ki, hogy az ellenfél a kompromisszumot tartja elsődleges értéknek. Európa semmibe vette Karl von Clausewitz híres okfejtését a háború elkerülhetetlenségéről, mely szerint ha a vitában egyik fél semmilyen eszköztől sem riad vissza, akkor a másik vagy követi, vagy kapitulálnia kell.⁵ Az európaiak azt hitték, hogy a megállapodások katonai erő támogatása nélkül is érvényben maradnak. Csakhogy Boszniában mind a

szerb, mind a horvát nacionalistákat az abszolutista törzsi politika vezérelte, nem pedig az Európa többi részét jellemző tárgyalás és kompromisszum elve.

A boszniai rémtettek után az európai vezetők új nemzedéke már kész volt a jog betartatására erőszakkal is. Ez a szemléletváltás egyengette az útját a katonai erő alkalmazásáról kialakult európai felfogás három új elemének, melyekkel az európai hatalom az 1990-es évek kezdetének hibáit kívánta orvosolni. Ezek a humanitárius beavatkozás, a megelőzés európai doktrínája, valamint az álamépítés európai doktrínája.

A PACIFIZMUSTÓL A HUMANITÁRIUS BEAVATKOZÁSIG

1999-ben, a koszovói válság kellős közepén Tony Blair brit miniszterelnök Amerikába utazott, hogy támogassa Clinton elnök elhatározását, miszerint kitart addigi katonai politikája mellett. Egy mára híressé vált beszédében, amelyet a chicagói sajtóklubban tartott, elsőként használta a „humanitárius beavatkozás” fogalmát. Ez volt a válasz a humanitárius pacifizmus nehézségeire, amelyekre Srebrenica esete rávilágított.⁶

A koszovói beavatkozással Európa ismét felvette a katonai fellépés kérdését a más területrendezési elképzelések közé, mint a diplomáciai támogatás, a segély, a kormányzati segítség és a különféle szankciók. Látványosan ebbe az irányba mozdult el, hiszen az utóbbi évtizedben szép csöndben megduplázta a külföldön állomásozó alakulatok számát.

2003 során az EU- és a NATO-tagországokon kívül szolgáló európai seregek létszáma átlagosan 70 ezer volt, ami 90 ezerre rúgott a britek iraki bevonulásakor. Ezek a katonák több mint húsz országban teljesítettek szolgálatot a Balkánon, Afganisztánban, Közép-Ázsiában, Irakban és az Arab-félszigeten, valamint Afrikában.⁷ Az EU ugyanabban az évben indította el első, *Operation Artemis* nevű hosszú távú hadműveletét Kelet-Kongóban, eleget téve az ENSZ-főtitkár kérésének, hogy egy héten belül 1400 katonát küldjenek Buniába a térség stabilizálására, amíg sikerül egy ENSZ békefenntartó hadtestet toborozni.⁸ Ezek a csapatok nem azért állomásoznak támaszponton, hogy olajvezetékeket, gazdasági érdekeket vagy épp a hatalmi egyensúlyt védjék, hanem hogy humanitárius célokért harcoljanak az ENSZ zászlaja alatt.

A 2003 decemberében aláírt Európai Biztonsági Stratégiai Megállapodás azt bizonyítja, hogy Európa már új feladatokra készül, hogy az Unió határai a bővítés folytán egyre közelebb kerülnek a déli és keleti instabil zónához, ami a marokkói Agadirtól egészen a Kaszpi-tengeri Asztrahányig húzódik.⁹ Mire Románia, Bulgária, a volt Jugoszlávia államai és Törökország is csatlakoznak, Európának készen kell állnia az olyan leendő szomszédokra is, mint Irán, Irak, Grúzia, Moldávia vagy Fehéroroszország.

A MEGELŐZŐ BEAVATKOZÁS

A balkáni kudarc után az európai vezetők új stratégiai alapelveket fogadtak el: a korai beavatkozás elvét. A cél, hogy az európai katonai erőt addig kell bevetni, amíg

még van mód a cselekvésre, és amíg lehetetlenné nem válik a politikai kompromisszum, így elegendő elrettentő erőt mutathat fel ahhoz, hogy a megállapodást be is tartásák. Ezt foglalja össze az Európai Biztonsági Stratégia, amikor „megelőző beavatkozásról” beszél, szemben a Bush-doktrína „preventív háborúját”-val.

A két doktrína egymás szöges ellentéte. Bush-doktrína azért próbál igazolni katonai akciót, hogy elhárítson egy esetleges „fenyegetést”, mielőtt az közvetlenül az USA ellen irányulhatna. Éppen ezért a kézzelfogható eszközökre és módszerekre összpontosít, amelyek szükségképpen igen gyorsan alkalmazhatók a rövid távú célok érdekében, és kizárólag katonai jellegűek. Ezzel szemben az európai „megelőzés” hosszú távú folyamatot feltételez, amelyben a katonai fellépés csupán az egyik módszer, hiszen gazdasági és jogi intervenció is szolgálja a megelőzést, mindez pedig a stabilitás politikai és intézményes alapjának megteremtésére irányul, nem csupán a közvetlen veszélyforrás kiiktatásáról.

Megelőző beavatkozással próbálják csökkenteni az európai autizmus veszélyeit. A múltban ugyanis Európa olyannyira elmerült a közös valuta megteremtése és az intézményreform folyamataiban, hogy ölbe tett kézzel nézte, amint a szomszédos térségen káosz lesz úrrá. Az európai vezetők mára belátták, hogy az EU sem boldogulhat, ha közvetlen környezete a háború és az etnikai tisztogatás melegágyává válik. Most már ügyelnek a jól időzített katonai fellépésre (példa erre a 2003-as Concordia-hadművelet Macedóniában), így bevetik a katonaságot, tárgyalásokat folytatnak, foglalkoznak az intézmények kiépítésével, a harcoló felek szétválasztásá-

val, a milíciák lefegyverzésével, és csírájában fojtják el a kisebbségek belháborúit. A korai beavatkozás nemcsak jóval hatékonyabb, de kevesebbe is kerül. Igen eltérő végösszeget hozott a megkésett és katasztrófához vezető reakció Boszniában, mely rengeteg emberéletet követelt, a gyorsabb és határozottabb fellépés Koszovóban, valamint a káoszt megelőző macedóniai beavatkozás. A boszniai beavatkozás legalább másfél milliárd fontjába került a brit adófizetőknek, Koszovó már csak 200 millióba, Macedónia pedig mindössze 14 millióba.¹⁰

AZ ELKÖTELEZETTSÉG STRATÉGIÁJA: NEM KIVONULNI, OTTMARADNI

Európa nem vet be katonai erőt úgy, hogy ne gondolná végig, miként teremthet majd rendet. Az amerikai politikusok gyakran beszélnek „nemzetépítésről”, az európai megközelítést ezzel szemben inkább államépítésnek nevezhetnénk. Bosznia, Irak, Afganisztán és számos afrikai ország tanulságos példa arra, hogy a kihívás nem a nemzetépítésben, hanem az államépítésben rejlik, főként azokon a területeken, ahol ugyanazon államban több nemzet vagy nemzetiség él együtt. A Balkánon például olyan politikai struktúrát kell kiépíteni, amely összefogja az etnikai nacionalizmusokat, cselekvésre készíti őket, de nem szít közöttük harcot.¹¹

Európa célja nem a gyors megszállás, majd kivonulás. Európa az adott ország átalakítására készül, és ha az ország éppen Európában található, elindítja az uniós csatlakozás útján. A nemzetközi védnökség Boszniában ré-

gebb óta áll fenn, mint egész Németország 1945 utáni szövetséges katonai megszállása. A helyzet azonban még mindig nem érett meg az önrendelkezésre. A boszniai államépítés legfontosabb funkcióit tudatosan úgy tervezték, hogy illeszkedjenek az EU-csatlakozáshoz: ilyen például az intézmények kiépítése, a törvényesség feltételeinek megteremtése, a gazdasági reform vagy a menekültek hazatérésének ösztönzése.

A fegyvernyugvás után az EU igen gyorsan tető alá hozott egy sor egyoldalú kereskedelmi szerződést a balkáni országokkal, melyek később „stabilizálási és társulási egyezményekhez” vezettek. Ezek a programok az érintett országok jogi és politikai struktúrájának kialakítását célozták, összhangban az *acquis cummunautaire*-rel. 2002-ben ezt formálisan megpecsételték azzal, hogy Paddy Ashdownt, az ENSZ főmegbízottját nevezték ki az EU boszniai követének is, ami egyben a leendő EU-tagság útját egyengette.

Európa új államépítő stratégiája nem más, mint az európai ösztönző erő bevetése a határozott katonai és politikai fellépés mellett. Ez persze nem könnyű, amint ezt Koszovó bizonytalan státusa is mutatja. De miközben katonai erőt alkalmazott a biztonság megalapozására, az EU belátta, hogy eredeti célját, a konfliktus elfojtását könnyebben érheti el az EU-tagság ígéretével és intézményesített tárgyalásokkal.

KILÉPNI AZ AMERIKAI KATONAI DOKTRÍNA
ÁRNYÉKÁBÓL

Az amerikaiak azért értekeznek Európa biztonsági stratégiájáról, mert szerintük Európa tehetetlen, vezetői pedig nem hajlandók annyit költeni a védelemre, mint Amerika. Csakhogy valójában nem a költségekkel van a gond: a 25 EU-kormány évente mintegy 180 milliárd eurót fordít védelmi célokra, ami az amerikai kormány 330 milliárdja után második a világon. De, mint azt többen megjegyezték, az európai költekezésnek az amerikaival ellentétben, nincs látszata. Az Egyesült Államok 650 ezres haderejéből 400 ezer szárazföldi katonát küld a világ különböző pontjaira, ám az EU az 1,2 milliónyi katonából csupán 85 ezret. A műholdas felderítés, a légi szállítás, az anyahajók és precíziós irányítható rakéták tekintetében Európa ugyancsak mérföldekkel van lemaradva Amerika mögött.¹²

Az örökös összehasonlítás Amerikával viszont sehová sem vezet, hiszen Európa sohasem kerül olyan helyzetbe, hogy az amerikai hadigépezettel kelljen felvennie a harcot. Európa így építheti a békét katonai beavatkozással az amerikai harcmodor másolása nélkül.

Igaz, hogy az európai kormányoknak nem álltak rendelkezésére az amerikaiéhoz hasonló repülőgépek, felderítés és precíziós lőfegyverek a koszovói háborúban, ennek ellenére harcolhattak volna másképp is, ha például nagyobb hangsúlyt fektetnek a szárazföldi hadműveletekre. Lawrence Freedman összevetette az irániak hatévnyi kálváriáját az 1980-as évektől a britek 2003-as bászrai inváziójával, ami mindössze nyolc napig tartott.¹³ Az ered-

mény bizonyítja, hogy az európai katonaság rendkívüli hatékonysággal veszi fel a harcot valódi ellenfeivel szemben. Az európai harcmodor hatékonyabb lehet nem egy stratégiai helyzetben az amerikainál. A koszovói hadművelet is jól példázza, hogy hatástalan az öt kilométer magasból megvívott háború. A bombázás ugyanis csak súlyosbította a civilek helyzetét, ám nem fékezte meg a gerillákat. Több szakértő rámutatott arra, hogy az amerikai katonai doktrína csődöt mond, mert a katonaság kiképzése nagy veszély elhárítására szolgál, de a legtöbb háború kicsi, és eltér a hagyományostól.¹⁴

A háborút a Balkánon, Szomáliában, Afganisztánban, Irakban vagy Csecsenföldön nem nemzeti hadihajókkal, harci repülőgépekkel és tankokkal felszerelt hadsereggel kell megvívni, hanem a helyi milicisták elleni utcai közelharcra kell felkészülni. A területet a lakosság ellenséges magatartása ellenére kell elfoglalni és megtartani. Anatole Lieven rámutatott arra, hogy ilyen helyzetekben minél kevesebb a tűzerő, annál jobb. Az amerikai hadsereg megszállotta a tűzerőnek és saját csapatai tüzérségi támogatásának, ám ez óhatatlanul a civil áldozatok számának elfogadhatatlan méretű növekedéséhez vezet.¹⁵

Irakban különösen kimutatkozott az európai és az amerikai felfogás különbsége. Bagdadban az amerikai hadművelet sikeresen mozgósította az egész civil lakosságot a megszállókkal szemben, míg a britek bászrai akciója elsősorban arra irányult, hogy elkülönítsék a felkelőket a civilektől. Az európaiak ebben az esetben azért voltak jobbak az amerikaiaknál, mert tapasztalataikat békéfenntartóként és gyarmati rendfenntartóként szereztek, és nem hagyományos háborúban.¹⁶

Európának sürgősen be kell fektetnie hadiereje növelésébe, ámde saját feltételei mellett. A közelmúlt csúcs-találkozóján megegyezés született olyan „kommandók” létesítéséről, amelyek napokon belül bevethetőek a polgárháborúk megfékezésére, egy 60 ezer fős gyorsreagálású, 60 napon belül bevethető hadtestről, továbbá a közös európai külügyminiszter kinevezéséről, aki majd a különböző politikákat hangolja össze. Megszületett az Európai Biztonsági Stratégia, és az Európai Védelmi Ügynökség is. Michael O’Hanlon amerikai védelmi szakértő bízik abban, hogy Európa már kis többletfordítással is növelheti potenciálját. Csupán a védelmi költségvetés 10%-át kellene speciális felszerelések, így hosszú távra szállító repülőgépek és hajók, automata harci gépek és precíziós vezérlésű rakéták vásárlására fordítania, és akkor egy évtizeden belül képes lehetne 200 ezer magasan képzett katona bevetésére szerte a világon. Mindez úgy érhető el, ha a létszámot a háromnegyedére csökkentik, a kiképzés azonban színvonalasabb.¹⁷ Lassan ebbe az irányba mozdul el Európa.

Az európaiak a maguk kárán tapasztalták meg annak a mondásnak az igazát, hogy ha békét akarsz, készülj a háborúra. Európa katonai erejének növelése árán sem fog kevesebb erőszakot alkalmazni a világ újraformálásának érdekében, mint a többi nagyhatalom. Az Európai Unió egyedülálló képessége az, hogy kereskedelmi, fejlesztési és segélypolitikájával egyaránt képes megakadályozni a háború kitörését a lázongó területeken.¹⁸ Haderejéhez tehát nemcsak katonák tartoznak, hanem 45 ezer diplomata, ötezer rendőr, kétezer mentő, valamint seregnyi tanácsadó és választási megfigyelő.¹⁹

Könyvem első négy fejezetében bemutattam, miként vezetett odáig a katonai fellépés lehetetlensége, hogy az Európai Unió kreatív módszereket találjon ki a világ újrafarmálására saját törvénykezésének bevezetésével, amelyet a piaci befolyásolással támasztott alá. Az európai külpolitika valódi sikere az lesz, ha teljesen el tudja kerülni a fegyveres harcot.

6. FEJEZET:

A SVÉD MODELL

„Jobb a zabkása, ha együtt esszük, mint egy sertéssült, amit magunkban” – szól egy stockholmi kommuna lakóinak filozófiája, akik kiszálltak a taposómalomból, és az élet apró örömeinek szentelik napjaikat. Ezek a hosszú hajú, szakállas idealisták mindenben osztoznak: a tulajdon testükön (nyitott kapcsolatok, leszbikus szerelem, pucér üldögélés a konyhában), a tulajdonukon (ABBA-nagylemezek, kerti zöldségek, egy ütött-kopott Volkswagen minibusz), a szabadidejükön (a gyerekek kedvenc játéka a „pinochetezés”, amikor is felváltva kínozzák egymást), valamint a marxizmus-leninizmus eltérő értelmezésein (a legkényesebb vitatéma az, hogy vajon a mosogatás burzsoá tevékenység-e).¹ Erik Gustav és Lena, Lukas Moodysson „Together” (Együtt) című filmjének hősei azonban fokozatosan feladják idealizmusukat. Az újonnan érkezők és a fiatalabb nemzedék megváltozott fogyasztói igényei lerombolják a közösség értékrendjét: nem tartják be többé a vegetarianizmus előírásait, már a televíziót is nézik, és végül mindenki hátat fordít a kommunának anyagi boldogulást keresve. Ez vajon nem az EU metaforája-e, amelynek a földi paradicsom megteremtésére irányuló kísérletét mára a globalizáció, a demográfia időzített bombája és a gazdasági növekedés lelassulása fenyegeti?

Sok amerikai szemében az európai gazdaság üzleti szempontból olyan, akár egy hippiközösség, amely megrekedt a hetvenes években, a vélemények kakofóniája miatt képtelen a reformra, amikor döntésre kerülne a sor, és többre tartja az élet minőségéről szóló légből kapott eszméket, a kézzelfogható gazdasági teljesítménynél. Szerintük Európa addig nem is lehet sikeres, amíg nem csökkenti az adóterheket legalább Amerikával azonos arányban, nem nyújt szociális védelmet, nem csökkenti az államapparátust, és nem kedvez a befektetőknek.

Ezzel az általános bölcsességgel csupán az a baj, hogy nem támasztják alá a tények. Svédország régóta nemcsak Björn Borg, az ABBA, a silány pornófilmek és a pocsék frizurák országa, hanem az olyan gazdasági ikonoké is, mint az Ikea, az Ericson, a Volvo és a Saab, az Absolut Vodka, az Astra Zeneca, valamint a Hennes és Mauritz világszerte irigylik, a lakosság 75%-ának van munkája, gazdasága pedig az 1990-es évektől egyenletesen növekszik.² Amerikával ellentétben itt kisebb az egyenlőtlenség, magasak az adók, erős a szakszervezet, és az állami szektor is hatalmas.

Svédország ezzel nincs egyedül: számos európai ország teljesített jobban bizonyos mutatók tekintetében, mint az USA, a versenyképességtől a foglalkoztatáson át az innovációig. Finnország mindössze tíz év alatt változott piacilag a Szovjetuniótól függő álmos, mezőgazdasági állóvízből a világ vezető nagyhatalmává az informatika és a mobiltelefonia területein: a Nokia a globális mobiltelefon-piac 30%-át tartja kézben, a Linux pedig a

Microsoft egyetlen komoly versenytársa.³ Hasonló fejlődés zajlott le Írországbán is, amely ország agrármúltját hátrahagyva valóságos kelta tigrissé változott. A legtöbb új munkahelyet az elmúlt évtizedben Hollandiában és Dániában teremtették, e két helyen nőtt leginkább a rész-munkaidős és a női munkavállalók száma, valamint a bérek is itt emelkedtek a legjobban. Ezeket a gazdaságokat máris utánozza a többi európai ország: Németország előállt az Agenda 2010-zel, Franciaország gyökeres szerkezeti változtatásokba kezdett, olyan új tagállamok pedig, mint Lengyelország és Észtország hihetetlen tempóban láttak neki a gazdaság modernizációjának.⁴

Európa átformáló ereje egyszer még a gazdaság egész világára is kihathat. Olyan nagy országok, mint Brazília, Dél-Afrika, India és Kína fejlődését látva, nem árt tanulmányozniuk azt az egyedülálló gazdasági modellt, amely ötvözi a kontinentális piaci előnyöket a magas szintű termelékenységgel, és így teremti meg az erős jóléti nemzetállamokra jellemző biztonságot és egyenlőséget.

EURÓPA GAZDASÁGI NÖVEKEDÉSE

Európa hozzáadott értéke inkább ered az általa kínált életminőségből, mint gazdasági növekedéséből, ám Európa még a gazdaság teljesítményének hagyományos adatait tekintve is előkelőbb helyen áll, mint azt amerikai bírálói sugallják.

Ami az európai egyént mint munkást illeti, az ő keresete inkább nőtt, mint amerikai társáé, akár az ottani

gazdag kilencvenes években is. Az egy főre eső GDP csaknem ugyanennyit emelkedett Európában, mint Amerikában, ám az amerikaiaknak ezért többet kell dolgozniuk naponta, ezzel szemben kevesebb szabadságot kapnak, mint az európaiak. Egyes elemzők szerint az utóbbi tíz év már nem az amerikai gazdasági csodáról, hanem Amerika vártnál gyengébb teljesítményéről tanúskodik.⁵

Amerikában ténylegesen növekedett a gazdaság, sokak jövedelme mégis csökkent. A termelő iparban dolgozó munkások reálbére a magánszektorban 1973–1995 között 14%-kal csökkent, majd 1999-ig mutatható ki 5%-nyi növekedés, amely szint a 2001-es recesszió után ismét stagnál. Az állami Statisztikai Hivatal kimutatása szerint egy átlagos amerikai család éves jövedelme 2001 és 2004 között 1511 dollárral csökkent.⁶ Ebből kiderül, mi a probléma a gazdasági világ egyik leggyakrabban idézett mutatójával: Amerika GDP-je 1994–2003 között évente átlagosan 3%-kal növekedett, szemben az eurozóna 1,8%-ával.⁷

Igazság szerint az átfogó mutató valójában elkendőzi azt a tényt, hogy az amerikai gazdaság növekedése a lakosság gyarapodásának és nem a gazdasági teljesítményének köszönhető. A népességnövekedés a kilencvenes években az évi 1,2%-os átlagot érte el, szemben az eurozóna fél százalékaival. Ha tehát az egy főre eső GDP-átlagot tekintjük, akkor az USA növekedése már csak 2,1%, így a két kontinens különbsége csupán 0,3%. Az EU gyenge teljesítménye továbbá egyetlen ország, az újraegyesítés gondjaival küzdő Németország számlájára írható. Csalni nem szeretnék, de ha kivesszük a számításból Németországot, egyszerűen eltűnik az Európa és

Amerika közötti különbség, és a két kontinens mutatói megegyeznek.⁸

Közkeletű félreértés az is, hogy Amerika jóval Európa előtt jár a termelékenységben. Kevin Daly, a Goldman Sachs elemzője azt állítja, hogy az eurozóna termelékenysége óránkénti teljesítményben mérve 2003-ban 4%-kal marad el az amerikaitól, ami jobb a tíz évvel korábbi helyzetnél⁹ (ennek részint földrajzi okai vannak, hiszen a kiskereskedelmi szektor Amerikában a városon kívül eső üzletközpontokba összpontosul, míg az EU-ban az üzletek jobbára a városi főutcaikon).¹⁰ Egyszerű oka van annak, hogy az amerikai összteljesítmény nagyobb az európainál: az amerikaiak többet dolgoznak naponta. 2003-ban az átlag amerikai évi 866 órát dolgozott, míg az európai csak 691-et.¹¹ Ez a különbség részint abból ered, hogy az átlagos amerikai munkavállaló csupán tíz nap szabadságot vesz ki egy évben, míg több európai ország dolgozói átlagban harmincat, vagy ennél többet.¹²

A talán legelterjedtebb mítosz szerint Amerikában a termelékenység növekedése munkahelyeket teremtett, miközben az európai megszüntette azokat: az elmúlt évtizedben Amerikában évente 1,3%-kal nőtt a foglalkoztatottság, az eurozónában viszont csak 1%-kal. Ha az összehasonlításból ismét kivesszük Németországot, nem látunk lényeges különbséget az utóbbi évtizedben Európa és Amerika között, és 1997 óta az előbbinek még jobb is a teljesítménye (az előbbiben 8%-kal, Amerikában mindössze 6%-kal nőtt a foglalkoztatottak aránya). Egy hivatalos amerikai jelentés szerint a 6% is félrevezető, mivel nem veszi figyelembe azt a tényt, hogy az amerikai lakosság csaknem 1%-a van börtönben.¹³ Az igaz,

hogy Európa messze lemaradt az 55 éven felüliek, valamint általában a nők foglalkoztatása terén, de, mint később látni fogjuk, számos európai kormány eltörölte az előnyugdíjazást, hogy visszacsalogassa az anyákat a munkába.

Mindezen adatok cáfolják, hogy a foglalkoztatottság egyenlőséget szül, vagyis hogy a magasabb foglalkoztatáshoz vezető út rossz, alulfizetett munkahelyekkel, romló közbiztonsággal, és szélsőséges egyenlőtlenséggel van kikövezve. Épp ellenkezőleg: a legnagyobb jóléti államokban (Skandinávia, Írország, Hollandia) a legmagasabb a foglalkoztatottak száma, és teljesítményük is nagyobb az Egyesült Államokénál. Továbbá Nagy-Britannia, Finnország, Portugália és Ausztria hamarosan utoléri az USA-t¹⁴ a maguk 70%-os foglalkoztatottsági arányával. Ennek oka, hogy a betegek számára biztonsági hálót nyújtó, passzív jóléti államból aktívva alakultak, amely az államot a lehetőségek hajtóerejének tekinti.

Végezetül tévedés az is, miszerint az európai vállalatok azért teljesítenek gyengén, mert a vállalati részvényesek legalább annyira elkötelezettek mind dolgozóik, mind a tágabb közösség iránt, mint amennyire fontosnak tartják a profitrátát. A világ legnagyobb cégei nagyrészt európaiak: a Fortune 500 listáját vezető 140 vállalat közül 61 az európai (az 50 amerikaival és 29 ázsiaival szemben).¹⁵ Egyes kulcsfontosságú szektorokba – mint energiaipar, telekommunikáció, repülőgépgyártás, kereskedelmi bankok és gyógyszeripar – az európai cégek diktálnak a világpiacon. Figyelemre méltó példa a Vodafone esete, amely mára a világ vezető mobiltelefonszolgáltatója vagy az Airbus konzorciumé, amely

európai cégek tömörítésével lekörözte még az amerikai Boeinget is. A példák azt bizonyítják, hogy a jövő számos szektorában Amerika kénytelen Európa nyomában kullogni.¹⁶

A DEMOGRÁFIAI IDŐZÍTETT BOMBA HATÁSTALANÍTÁSA

Az „europesszimizmus” leginkább Európa születési arányszám-csökkenésének köszönhető. A gazdaságnak a legborúlátóbb forgatókönyv szerint csak a váza marad, mert a nyugdíjasok egyre növekvő táborát az egyre fogyó munkavállalóknak kell eltartaniuk. A 60 év felettiek aránya a hagyományosan meghatározott aktív lakosság körében az 1960-as adatok alapján 2000-re 20%-ról 35%-ra nőtt. Az előrejelzések szerint ez az arány 2020-ban elérheti a 47, 2050-ben a 70%-ot is. Ezért jóslott úgy az Európai Bizottság, hogy az évi növekedés a jelenlegi 2%-ról 2040-ben 1,25%-ra csökkenhet.¹⁷

Az azonban, hogy a demográfusok felfedeztek egy csökkenő tendenciát, még nem szükségképpen jelent tragédiát. Ez idáig valamennyi demográfiai előrejelzés – kezdve Thomas Malthuse világvégét jósló látomásával, mely szerint a népességnövekedés tömeges éhínséghez fog vezetni – tévesnek bizonyult. Számos jel utal arra, hogy a mai baljóslatok ugyancsak alaptalanok lesznek. A születési rátacsökkenés után pár évvel Svédországban, Dániában, Norvégiában, Nagy-Britanniában és Franciaországban a folyamat szerencsésen megfordult, így számos ország tanul példájukból. Olaszországban,

Németországban, Spanyolországban (ahol ma különösen alacsony a születések aránya) most próbálják anyagilag több gyerek vállalására ösztönözni a fiatal párokat. Ahogy a skandináv és a francia példa is mutatja, az anyai (és apai) jogok kiterjesztése és a bölcsődék, óvodák fejlesztése még az anyagiaknál is nagyobb ösztönzést jelenthet.

A nyugdíjak körüli vita szintén félrevezető. A tanulmányok szerint már pusztán a nyugdíjkorhatár kitolásával hatástalanítani lehet az eltartottak aránynövekedésének időzített bombáját.¹⁸ Az Európai Bizottság előrejelzése szerint, ha a tagállamok 60 évről 65 évre növelik a nyugdíjkorhatárt a nyugdíjak emelése nélkül, akkor stabil marad az európai nyugdíjrendszer.¹⁹ Ez politikailag ugyan máris nagy kihívás, hiszen minden európai kormány küzd ezzel, svéd mintára például többen reformokat vezettek be, melyekkel csökkenthetik a lakosság előreagedésének anyagi terheit, és hosszabb munkavállalásra ösztönözhetik az embereket.

Európa dilemmáját megoldhatja, ha támogatja az „írányított bevándorlást”, amelyre Európa-szerre már eddig is sor került. Ma az európai országok feloldják a gazdasági bevándorlás tilalmát, és a munkavállaló bevándorlók számára képzettségre, valamint a keresetre épülő feltételrendszert vezetnek be. A képzetlen munkásokat az időszakos kereslet szerint engedik be, amikor égető a munkaerőhiány, így kívánják csökkenteni az illegális bevándorlást.

Ezzel a problémával nem csak Európa küszködik. A kutatók bebizonyították, hogy mihelyst a gazdaság fejlődni kezd, megnő az írni, olvasni tudók aránya, megerő-

sodik a nők helyzete, és óhatatlanul csökken a gyermekvállalási kedv. Ily módon ellehetetlenülne Kína növekedése a lakosság elöregedése miatt. Az Egyesült Államokban a probléma enyhül a magasabb születési arány és a bevándorlás következtében, de az továbbra is kérdéses, hogy meddig folytatódhat az utóbbi (különösen a jelenlegi geopolitikai helyzetben). A legfontosabb az el-tartottak arányának stabilizálása lenne. Európa egy azon földrészek közül, amelyek elsőként küzdenek ilyen problémákkal, ennek ellenére sikerrel veszi az akadályokat.

AZ EURÓ ÉS A DOLLÁR

Az Európa-projekt ismeretében három okot is találhatunk a bizakodásra Európa gazdasági jövőjét illetően.

Az első a fizetőeszköz, az euró, melynek köszönhetően az EU is részesülhet néhány olyan előnyben, amelyet a dollár kivételes helyzete régóta biztosít az Egyesült Államoknak. A dollár több értelemben is az amerikai gazdasági csoda rejtett titka: lehetővé teszi a legnagyobb szuperhatalomnak, hogy saját fizetési mérleghiányát olyan valuta eladásával finanszírozza, amelynek értéke folyamatosan csökken. Joggal kételkedhetünk abban, hogy a világ a végtelenségig tűri Amerika pazarlását, ugyanis jelenlegi fizetési hiánya GDP-jének 5%-át teszi ki, míg az eurozóna pluszban van. Egy átlagos amerikai háztartás a GDP nem egészen 2%-át takarítja meg, szemben Európáé 12%-ával. A háztartások összadóssága Amerikában eléri a GDP 84%-át, Európában csupán az 50%-át. Ez tarthatatlan állapot; ahogy a közgazdász

Herstaein érvelt: „az, ami nem mehet a végtelenségig, az általában nem is megy”.

A hivatalos valutatartalékok kétharmadát így is az amerikai dollár teszi ki, de egyértelműen megfigyelhető az euró térhódítása. Számos ország már euróban jegyzi összes tartalékát. Világviszonylatban ez 18,7%, szemben a dollár 64,5%-ával, de egyre meghatározóbb az euró. Ma a világ mintegy 150 országának árfolyamrendszere egy viszonyítási vagy alapvalutához kötött; ez 51 országban kizárólag vagy legnagyobb mértékben az euró.²⁰

Ezek a világ összes valutaállományának kisebb részét képezik, de felgyorsult az átállás üteme az euróra: Oroszország 2003-ban 65 milliárd dollárt, teljes tartalékának egynegyedét euróra váltotta, és Kína is felvette a valuta-készletébe. 2003 végén elterjedt a pletyka, hogy az OPEC-országok fontolóra vették, hogy az olajárat ezentúl euróban határozzák meg, mivel a dollár folyamatos gyengélkedése jelentősen csökkentette osztalékaikat, és emiatt kénytelenek voltak növelni a termelést. Egy hasonló fordulat a világ legkelendőbb árucikkének (az olaj, amely a világkereskedelem 12%-át teszi ki) árképzésében olyannyira megerősítené az euró státusát, hogy az világviszonylatban kiterjedt csereeszközként a világ vezető nemzetközi valutájává válhatna. A nagy változás akkor következik majd be, ha a nagy ázsiai bankok is euróra váltják készleteik egy részét, ami már napirenden van, legalábbis egy londoni bankár szerint, akinek ügyfelei között ázsiai pénzügyintézet is szerepel. Romano Prodi elmondta, hogy amikor megismerkedett Csiang Ceminnel, a kínai elnök elismeréssel adózott az eurónak, és ezzel búcsúzott tőle: „Két okból is euróra váltjuk tartalé-

kainkat. Egyrészt mert hiszünk a többpólusú pénzpolitikában, másrészt mert üzleti előnyöket várunk tőle.”

Amennyiben az euró valóban világszerte használt alapvaluta lesz, akkor az eurózóna országai fokozottabb ellenőrzés alatt tarthatják gazdaságuk jövőjét. Európa vélhetőleg nem utánozza majd Amerikát abban, hogy státusát felhasználva világbankár módjára orvosolja jelenlegi fizetési mérleghiányát, ám egy, az európai gazdaságnak adott erőteljes tőkeinjekció kétségtelenül élénkítené a keresletet.

A Nobel-díjas Robert Mundell szerint: „Az euró bevezetése a nemzetközi pénzvilág legfontosabb eseményének bizonyulhat az amerikai központi bank, a Federal Reserve rendszerének 1913-as alapítása óta, amikor is a dollár lett az uralkodó valuta ... az euróövezet tíz éven belül akár 50 országot is magába foglalhat több mint félmilliárd lakossal és az Egyesült Államokét jócskán meghaladó GDP-vel.”

AZ ENERGIAFÜGGETLENSÉG KONTINENSE

Optimizmusra ad okot Európa energiagazdálkodása is. Az Európai Unió messze hagyta mind Amerikát, mind Ázsiát abban a versenyben, amelynek célja, hogy ne függjön többé a természetes energiaforrásoktól, és így az első energiafüggő földrész lehessen. Európa megértette, hogy bolygónk megőrzése az eljövendő nemzedékek számára nemcsak nagy kihívás az emberi létezés szempontjából, hanem egyben gazdaságilag is fontos szempont.

Észak-Amerika mára a világ legnagyobb olajfogyasztója, szükséglete 2001-ben meghaladta a világfogyasztás egynegyedét. Ráadásul az előrejelzések szerint igénye évente mintegy 1,7%-kal nő. Az olaj legnagyobb részét a közlekedési iparág használja fel, elsősorban a legtöbbet fogyasztó személygépkocsik és teherautóflották, valamint a kis haszonjárművek miatt.

Ezzel szemben világelső Európa az újrahasznosítható energiaforrások tekintetében. Széndioxid-kibocsátását is sikerült leszorítania 3176 millió tonnára, szemben Amerika 6016 millió tonnájával. Ez azt jelenti, hogy az átlag amerikai állampolgár révén háromszor több szén-dioxid jut a levegőbe, mint egy európai részéről. Az EU reményei szerint 2005 januárjától működésbe léphet a világ legnagyobb és leghatékonyabb légszennyezés-átváltalási rendszere, amelynek Unió-szerte több mint tizenkétezer energiatermelő és intenzív energiafelhasználó lenne a tagja. A rendszer lehetőséget nyújtana a vállalkozásoknak a szennyezés költséghatékony csökkentésére, ezzel fedeznék a klímaváltozás elleni küzdelemre fordított költségeiket.

Számos ország tett lépéseket arra, hogy mérsékelje a szén alapú energiaforrások igénybevételét. Svédországban például az energia mindössze 40%-a származik olajból, ugyanennyi újrahasznosítható energiaforrásokból, a maradék 20% pedig nukleáris energia. 2000-ben bevették a „zöld” adóátváltalást is, amelynek következtében az utóbbi tíz évben az adó jelentősen függetlenedett a munkavégzéstől, és az energiafogyasztás felé tolódott. A kormányzat „zöld igazolványokat” is kiállít, hogy serkentse a bio-, szél- és napenergia-termelést.²¹

Szó van arról, hogy a rendszert egész Európában bevezetik. A közelmúltban már oly mértékben emelkedtek az olajárak, hogy megbéníthatják az amerikai gazdaságot, késleltethetik Kína és India fejlődését, és a jövőben ennél csak rosszabb lesz a helyzet. Elemzők szerint 2000–2020 között Kína energiafogyasztása évente 3,8%-kal emelkedik, Amerikáé pedig 1,4%-kal. Európa jelenlegi alacsony fogyasztási szintjének és szerény 0,7%-os ilyen irányú emelkedésének köszönhetően élvezheti az energiafüggetlenség előnyeit.²²

AZ INTEGRÁCIÓ ÉS A BŐVÍTÉS EREJE

Az európai gazdaságok számára a legnagyobb jótétemény maga az Európa-projekt. A kontinens gazdasági ereje két oszlopra épül: a gazdaság méretére, amely előkelő helyet biztosít számára a világ gazdaságban, valamint a polgárainak nyújtott életszínvonal minőségére. A folyamatos integráció és bővítés mindkét tendenciát csak fokozta.

Már a közös piac létrehozása 1992-ben is drámai jelentőségű volt. Az Európai Bizottság becslése szerint az Európai Unió GDP-je 2002-ben 2%-kal, a foglalkoztatottság pedig 1,5%-kal volt magasabb annál, mint amennyi a belső piac kialakítása nélkül lett volna. A közös piac miatt megkettőződött a közvetlen külföldi befektetés, a versenyhelyzet pedig rekordmértékben szorította le a fogyasztói árakat (a légi közlekedésé például több mint 40%-kal, a telefonálásé pedig több mint a felével csökkent).²³

A bővítés hasonló eredményeket hozott. Az Európai Bizottság becslése szerint a bővítés pusztán ténye évi 1,3–2,1%-kal növelheti az új tagok GDP-növekedését, a korábbi tagokét pedig plusz 0,7%-kal emeli.²⁴

Goldman Sachs tanulmánya szerint a kínai, az indiai, a brazil és az orosz gazdaság nagyobb lesz, mint a G7 európai országaié (Amerika, Japán, Németország, Franciaország, Nagy-Britannia, Olaszország és Kanada). Ma GDP-jük együtt (piaci árfolyamon) a G6²⁵ országokénak egynolcadát teszi ki. A tanulmány végkövetkeztetése szerint a négy gazdaság összteljesítménye nem egészen 40 év alatt utoléri a G7-országokét.²⁶

Ennek alapján egyesek azt jósolják, hogy Európa a 21. századra elveszíti gazdasági jelentőségét. A tanulmány azonban bebizonyítja, mennyire félrevezető gazdasági jóslatokba bocsátkozni az európai integráció figyelembe vétele nélkül. Európa ereje a világban sokkal inkább az európai gazdaság együttes súlyának köszönhető (amely a bővítéssel csak tovább nő), mint a hozzá tartozó gazdaságok méretének. Németország, Franciaország vagy Nagy-Britannia nem G7, hanem mint az Európai Unió tagja lehet az Egyesült Államok egyenrangú gazdasági tárgyalópartnere. Lehet, hogy mindhárom ország gazdaságának mérete kisebb lesz 2050-ben, mint ma, de az is valószínű, hogy az EU-é együttesen csak nő a környező országok beolvadásával.

Amennyiben megszűnik a szakadék is a tíz új tagállam és Nyugat-Európa életszínvonala között, amint ez Írországban, Spanyolországban és Portugáliában a csatlakozás után történt, ez a tény felpozícionálja az egész európai gazdaságot. A Lehman fivérek tanulmánya szerint egy

hasonló növekedés a csatlakozó országokban olyan forgatókönyvet eredményez, „amelyben a népesség előre-
gedése ellenére a megfelelő politika az elkövetkező 15
évben Európa világ gazdasági súlyának növekedéséhez
vezet. 2020-ban az EU már 45%-os előnyre is szert tehet
az Egyesült Államokkal szemben”. Tegyük hozzá, hogy
egy ötven tagú Európai Unió még nagyobb gazdasági
hatalom lehet, mint az EU-25.²⁷

A SVÉD MODELL vs AMERIKAI ÜZLETI MODELL

A gazdasági modell sikere túlmutat a GDP méretén, his-
zen ez attól is függ, hogy mennyire vonzó másoknak, és
így mennyiben diktálhatja a világ gazdaság szabályait.

Ma már egyre tisztábban látható az amerikai gazda-
sági modell sikeréért fizetett ár. Robert Gordon, a North-
western University professzora kimutatta: az amerikai
GDP nagysága elkendőzi azt a tényt, hogy nagy részét
improduktív dolgokra fordítják.

1. Autóhasználat a tömegközlekedés helyett: például
a legtöbb amerikai autóval jár, mert siralmas a tömeg-
közlekedés. A személygépkocsik értékét beszámítják az
amerikai GDP-be, ezzel szemben az európai tömegközle-
kedés értékét nem aszerint tartják számon, hogy meny-
nyit ér az utazóközönségnek, hanem aszerint, hogy
mennyibe kerülnek a kormányoknak.

2. Az egyenlőtlenség társadalmi hátrányai. Például
Amerikában ma kétmillióan töltik börtönbüntetésüket: a
börtönépítés és -fenntartás költségeit pedig beleszámít-
ják a GDP-be.

3. Fűtés és légkondicionálás. Amerika szélsőséges éghajlata miatt – hidegebb a tél (kivéve Floridát és Kaliforniát) és forróbb a nyár (kivéve Washington, Oregont és Kaliforniát) – többet kell költenie fűtésre és légkondicionálásra.

Ha tekintetbe vesszük ezt a „kidobott pénzt”, Gordon szerint hiába dolgoznak a nyugat-európaiak 25%-kal kevesebbet, amint az amerikaiak, a megtérülés 90%-át élvezhetik, nem is beszélve az arányosabb jövedelemelosztásról és az alacsonyabb szegénységi mutatóról.²⁸ Meglehet, hogy Európa a jövőben nem tud lépést tartani a gazdaságot minden más elé helyező mohó amerikai fogyasztással, gazdasági modellje ahhoz viszont elég erős, hogy állampolgárai életszínvonalukat tekintve a világ élvonalába kerüljenek.

Ma az európai országok a kölcsönös függőségi kapcsolatok irányába próbálják megreformálni gazdaságukat, miközben megőrzik az európai társadalmi modell legkedvezőbb vonásait. Azt is mondhatnánk, hogy a „svéd modell” értelmében cselekszenek, mivel a svéd állam oly sokszor volt úttörő az új próbálkozások terén. A „svéd modell” nem más, mint egy új társadalmi szerződés, melyben az újíto, nyitott, tudáson alapuló gazdaságot egy erős, rugalmas állam támasztja alá. A szerződés értelmében az állam biztosítja a forrásokat az oktatásra, a gyógyításra, bölcsődék és óvodák létesítésére, hogy a szülők nyugodtan dolgozhassanak, valamint segíti az újonnan jöttek beilleszkedését. Cserébe a polgárok képzik magukat, rugalmasabbak, az újonnan jöttek pedig hajlandók beilleszkedni.

A „svéd modell” szembeállítható a pazarló „washingtoni modellel”. A kisebb mértékű társadalmi egyenlőtlenség miatt Európa kevesebbet költ bűnüldözésre és börtönökre; az energiatakarékos gazdaság védelmet nyújt az olajárak hirtelen változása ellen; a társadalmi szerződés könnyebbséget jelent az embereknek, és segíti újbóli beilleszkedésüket, ha elveszítik az állásukat, miközben a közös európai piac és az euró jóvoltából az európai országok nagyobb súllyal jelennek meg a világpiacon anélkül, hogy veszítenének alkalmazkodóképességükből és a kis méretükből fakadó dinamizmusukból.

A világ számos részén, elsősorban a gyors gazdasági növekedésű országok Pekingtől Brazíliáig jobb életet kívánnak biztosítani a társadalmi piramis alján élőknek. Amitai Etzioni szociológus kulturális magyarázattal szolgál arra, hogy miért áll ellen a világ nagy része az amerikai üzleti modellnek: „Míg a nyugatiak az egyénre összpontosítanak, addig a keleti kultúra az erősen szervezett közösségre.”

Másképp fogalmazva: az Egyesült Államok az emberi jogokra alapozott és a saját vagyont szem előtt tartó kultúra megtestesítője, Ázsia ugyanekkor a felelősség és a közjó eszméjének képviselője. Európa a „svéd modell” alapján mindkét világnézetből azt kínálja, ami a legjobb benne: a liberalizmus lendületének, valamint stabil szociális demokrácia jólétének szintézisét. Amint a világ gazdagabb lesz, és már nem kell az olyan alapszükségletek kielégítésével foglalkoznia, mint az éhség és az egészség, az európai életmód egyre ellenállhatatlanabbá válik.

7. FEJEZET:

EURÓPA MEGMENTI A NEMZETI DEMOKRÁCIÁT¹

Ha létezik egy kép, amely világszerte a demokrácia szimbólumává vált, az az, amikor 1989. november 9-én a keletnémet diákok fölmásztak a berlini falra, és csákánnyal nekiestek, miközben a katonák ámulattal vegyes félelemmel nézték az eseményeket. Az elkövetkező két év alatt ezek a diákok már az Európai Unió polgáraivá váltak az egyesült Németországban. Aztán az EU sorra magába olvasztotta a volt kommunista köztársaságokat, és demokráciát, jólétet teremtett.

Mégis sokan azzal vádolják az Európai Uniót, hogy lerombolja a demokráciát, miközben éppen kiterjeszti azt a kontinensen. Az a vád is éri, hogy bekebelezi a politikai rendszereket, és minden döntési jogot a brüsszeli bürokraták kezébe helyez. A kritikusok szerint az Európai Bizottság önjelölt technokratákból áll, a Miniszterek Tanácsa zárt ajtók mögött ülészik, és az egyetlen közvetlenül választott intézmény, az Európa Parlament nem ösztönzi az európai polgárokat.²

Hallva ezt a retorikát, megbocsátható, ha azt hisszük, hogy a brüsszeli bürokraták olyan szabadon gyakorolhatják a hatalmat, akár az újkori uralkodók: korrupst, önkényes döntéseket hozva, és ellenőrizetlenül. Ám annak, aki tanulmányozza az EU-t, nem az tűnik fel, hogy mek-

kora hatalmat gyakorol az EU, hanem hogy milyen gyenge is döntéshozó szerepe. Nem szabályozza például az adószinteket, az egészségügyi ellátást, a nyugdíjrendszert és a munkanélküli segélyt, nem rendelkezik sem saját rendőrséggel, sem hadsereggel. A szerződések csak határokon túli ügyekben hatalmazzák fel önálló politika folytatására, ezért leginkább a közös piac szabályozását, a környezet védelmét, a külföldi segélyeket, a tőzsdei árfolyamok egyeztetését, valamint a külföldi és védelmi politika koordinálását felügyeli.³

Igaz ugyan, hogy az Európai Bizottság beterjeszt törvényjavaslatokat is, de a döntést mindig a nemzeti kormányok hozzák. Számos politikai területen teljes szavazati egység szükséges, így a döntéseket bármelyik kormány megvétózhatja. Amikor egy döntés meghozatalához elegendő a többségi szavazat is, a többségnek legalább 74%-osnak kell lennie, ami a világ összes parlamenti rendszerét tekintve a legmagasabb arány.⁴ Mi több, mind a 25 nemzeti parlament elszámoltathatja saját kormányát, és beleszólhat az EU-határozatok kivitelezésébe. Ha ez nem lenne elég, ott van a közvetlenül megválasztott Európa Parlament, a történelem első többnemzeti parlamentje is, amely köteles minden többségi szavazattal hozott törvényt jóváhagyni.

Az Európa Parlamentnek arra is van felhatalmazása, hogy feloszlassa az Európai Bizottságot, vagy megvétózza annak döntését, ami bizonyítja, hogy a bizottság is felelősségre vonható. 1999 májusában például hűtlen kezelés és csalás alapos gyanúja miatt feloszlatták a Santer-bizottságot; 2004 októberében pedig arra kényszerítették Barroso bizottsági elnököt, hogy cserélje le

bizottsága tagjait, mert az igazságügyi biztos posztjára jelölt Rocco Buttiglione a bevándorlásról, a nők jogairól, és a szexuális orientációról alkotott konzervatív nézetei miatt alkalmatlan a pozíció betöltésére.⁵

Abraham Lincoln nevezetes gettysburgi beszédében a demokráciát: „a nép kormányzata a nép által, a nép érdekében” formulával határozta meg. Ez alatt azt értette, hogy a demokrácia azért létezik, hogy elszámoltassa az államot, és hogy biztosítsa a nép akaratát, amelyet tükröznie kell a politikai gyakorlatnak. Ezeknek a kritériumoknak eleget tesz az EU. Célja nem a demokrácia felszámolása, hanem újrafeltalálása, hogy hatalommal ruházhassa fel az állampolgárokat és a kormányokat a globalizáció korában.

HOGYAN BIZTOSÍTJA EURÓPA A KORMÁNYOK HATALMÁT?

Tony Blair egyik közelebbi politikai tanácsadója, Philip Gould szerint a politika egyre inkább „egy üres stadionhoz” hasonlatos.⁶ A politikusok kampányolnak, megjeleltik politikai hitvallásukat, és elavult szólamokkal érvelnek, de ma már senki sem figyel rájuk. A szavazók létszáma csökken, ahogy a politikai pártok taglétszáma is, és súlyosan megrendült az emberek politikusokba és politikai intézményekbe vetett bizalma.

De vajon miért üres ez a stadion? Talán mert a politikusok felületesebbek és kevésbé markáns személyiségek, mint korábban? Vagy az emberek meggazdagodtak, és így nem a politikusoktól várják el a jobb orvosi ellá-

tást, az ételt vagy az állást? Az is lehet, hogy a politikai pártok olyan állampolgárokat képviselnek, akik már nem aszerint szavaznak, hogy milyen társadalmi osztályba tartoznak? Talán ezek a probléma részei, a közvélemény-kutatások azonban kizárólag abban a pontban egyeznek meg, hogy az emberek szerint a politika többé nem számít. A szavazók világszerte hátat fordítanak a nemzeti kormánynak, mert erőtlennek találják. A miniszterek csupán bábok a globális kapitalizmus és az amerikai hegemónia színpadán, akik kudarc esetén a globális eseményeket okolják.

Szerintük Európa is e probléma része, mert a kormányhatalmat a távoli, Brüsszelben székelő intézményekre ruházzák át. Szerintem ez távolról sincs így, az EU orvosolja a problémát, mert beleszólást biztosít a tagországoknak a globális méreteket öltő politikába is.

Vegyük két észak-európai ország példáját. Mind Norvégiának, mind Írországnak körülbelül négymillió lakosa van. Mindkettő exportál lazacot, és kereskedelme nagy részét az Európai Unióval bonyolítja. Az egyik tagja az Uniónak, a másik nem. Míg Norvégia köteles átvenni az EU-törvények 80%-át, ha csatlakozni akar az Európai Gazdasági Térséghez⁷ anélkül, hogy azok tartalmába beleszólhatna, addig Írország a kezdetektől ott ül a tárgyalóasztalnál. Norvégia továbbá vámot fizet, hogy füstölt lazacot exportálhasson az EU-ba, az ír farmereket azonban nem terheli többletköltség. Amikor a Világkereskedelmi Szervezet globális kereskedelmi szabályokat vezet be a haltenyészetek számára, akkor az ír érdekeket Peter Mandelson, a világ legnagyobb önálló piacának tárgyalási pozíciójában lévő európai biztos képviseli, míg a nor-

vég kereskedelmi miniszter mögött a világ nagyságrendileg mindössze 122. országának befolyása áll. Ha pedig a környezetszennyezés, a szervezett bűnözés vagy a kábítószer-kereskedelem kerül szóba, Írország az EU-t kéri fel szigorú feltételek kikötésére Oroszországgal, Lengyelországgal vagy a Balkán országaival szemben, míg Norvégia keleti szomszédai jóindulatától függ és a példa erejére kénytelen hagyatkozni.⁸

Vajon melyik ország dönthet önállóan saját ügyeiben? Az íreknek ugyan van szavazati és vétójoguk az európai párbeszéd során, de hasonlóképpen alkalmazkodniuk kell Európa kollektív döntéseihez. A norvégoknak azonban nem kell igazodniuk, hiszen nem EU-tagok, viszont ha nem tartják be a szabályokat, elveszíthetik legnagyobb piacukat. De vajon ki rendelkezik nagyobb hatalommal, amikor világméretű egyezkedésekről van szó? Az írek képesek álláspontjuk képviselésére, és elérik, hogy az EU tárgyalási pozíciójában is tükröződjön. Persze kompromisszumot kell kötniük a többi tagállammal, ám amikor sikerült őket meggyőzniük álláspontjuk helyességéről, jó esély van arra, hogy az érvényesülni is fog. A norvégok ezzel szemben szabadon, kompromisszumok nélkül alakíthatják ki a maguk álláspontját, de amikor előadják Genfben, ugyan mennyi esélyük van az Egyesült Államokkal, Japánnal, Kínával, Indiával, vagy éppen az EU-val szemben?

A demokrácia alapfeltétele az a képesség, hogy megadja a népnek, amit az kíván. Ha valaki nem képes a nép akaratát és képviselőinek szándékát a gyakorlatban is kivitelezni, a demokrácia üres szólamná válik.

Norvégiában él a szuverenitás látszata, mert a norvég parlament technikailag az ország legfőbb hatalma, de a valóság az, hogy számos vitatott terület a hatáskörükön kívül esik. Ilyen esetekben a parlament Robinson Crusoe politikai megfelelője, aki Geoffrey Howe szavaival élve „a minden ura és a semmi mestere”.⁹ Írország ezzel szemben lemondott szuverenitása egy részéről, viszont éppen így nyerte vissza a saját sorsa feletti irányítást. Az európai törvények az országok felett állnak, de előbbiek meghozatalában az ír miniszterek és az Európai Parlament ír tagjai, valamint európai kollégáik is részt vesznek.

Az Európai Unió tehát súlyt kölcsönöz a nemzeti kormányok akaratának a világban, és ezzel megmenti a nemzeti demokráciát attól, hogy holmi beszélő automata válnjon, amely csupán kommentálja a világ eseményeit, miközben a valódi döntéseket valahol másutt hozzák. A kis országok számára az EU az egyetlen lehetőség arra, hogy felügyelhessék a világpiacot. Így van a nemzetállamoknak beleszólásuk saját sorsukba. Ha valaki nem tagja az Európai Uniónak, foggal-körömmel küzdhet a világpiaci részesedésért, miközben tekintélyes vámot fizet az exportjáért, és próbál versenyképes maradni a szociális politika és az alkalmazottak védelmének megnyirbálása, valamint az adók emelése árán.¹⁰

Az EU révén óriási vámmentes piac válik hozzáférhetővé, és a tagországok erős pozícióból tárgyalhatnak a világ többi részével. Az igazán fontos döntéseket azonban a nemzeti politikusokra bízta. Ők határozzák meg az adókulcsokat valamint az egészségügy, az oktatás és a honvédelem költségvetését. Ők döntenek el, hogy az újrael-

osztás során a gazdagok kevésbé, míg a szegények nagyobb arányban részesüljenek a javakból, és lehetőséget kapnak az események alakítására, illetve hatalommal ruházza föl a nemzeti politikusokat és az általuk képviselt állampolgárokat, hogy eldönthessék, miféle országban szeretnének élni.

MIKÉNT AD EURÓPA HATALMAT POLGÁRAINAK?

Európa legnagyobb előnye a választás lehetősége. A szabad választás joga, hogy melyik országban szeretnénk élni, mit együnk, melyik egyetemre járjunk, milyen munkát végezzünk, és hol adjuk el termékeinket.

Nagy-Britanniában minden üzletház polcai roskadoznak a friss olasz tészta, a francia sajtok, a görög olajbogyó és a dán szalonna alatt. Nem arról van szó, hogy a fettuccini gombamártásban kiszorította volna az angol kolbászos babot, hanem hogy mára már minden európai fogyasztó hozzájuthat az európai konyhaművészet legjavához, még hozzá ésszerű áron. Milliók előtt nyílt meg a lehetőség, hogy szabadidejükben külföldre utazzanak, vagy akár ott vállaljanak munkát. Egy állapotos dublini bakfis csináltathat abortuszt Londonban, ami otthon illegális. Egy nagyreményű prágai üzletember szerezhethet MBA-t az INSEAD-on. Egy budapesti homoszexuális pár Koppenhágában már összeházasodhat. Egy essexi nyugdíjas pedig letelepedhet a napfényes Costa Blancában.

Mivel az európaiak élvezik az EU kínálta előnyöket, mind keményebben lépnek fel saját kormányukkal szem-

ben. Az elemzők mindeddig a hatalom megosztásával foglalkoztak a különböző brüsszeli intézmények között, így elkerülte a figyelmüket, milyen forradalmi hatással volt az európai integráció az egyes országok politikai vitáira.¹¹

2000 szeptemberében vált nyilvánvalóvá, hogy az európai állampolgárok nagymértékben összevetik az egyes európai kormányok politikáját. Amikor a francia teherautósofőrök blokádot szerveztek az üzemanyagár-emelés miatt, a Jospin-kormány végül 15%-os engedményre kényszerült. Napokon belül hasonló tüntetésekre került sor egész Európában: Hollandiában a teherautó-sofőrök megbénították a forgalmat Amszterdam és Rotterdam környékén; Németországban több mint kétszáz teherautó, autóbusz és taxi zárta le a francia határátkelőt. A harmadik napon a belga sofőrök barikádozták el teherautóikkal és taxikkal Charleroi és Nivelles központjának főutcait. A sztrájkhullámhoz csatlakoztak az ír és a spanyol sofőrök is, végül pedig a brit gazdák vontak blokádot az ország 13 000 benzinkútjának háromnegyede köré.

Az EU-tagság miatt a nemzeti kormányokat egészen új módon vonták felelősségre: teljesítményüket összehasonlították a szomszédokéval. Még az olyan euroszkeptikus újságok is, mint a *Daily Mail*, sűrűn utaltak arra, hogy a brit állampolgárok magasabb adót fizetnek az európai átlagnál. Az „európai átlag” lassacskán egymásnak ugrasztja az európai kormányokat a legfontosabb szolgáltatások terén, és viszonyítási alapot teremt, amelyhez mérve az állampolgárok megítélhetik saját kormányuk teljesítményét is.

Amikor egy tanulmány kimutatta, hogy Németország írás-olvasás terén csak a 12. helyen áll az 15 EU-tagállam között, a kormány nyomban arra kényszerült, hogy négymilliárd eurós beruházási programot indítson az iskolák támogatására. Tony Blair is elkötelezte magát arra, hogy 2005-ig az EU-átlagig emeli az egészségügyi költségvetést, míg a liberáldemokraták Bournemouth-ban tartott kongresszusukon arra tettek ígéretet, hogy, ha hatalomra kerülnek a szolgáltatásokat az európai átlag szintjére emelik,. Chirac elnök is megesküdött, hogy a társasági adót öt éven belül az európai átlaghoz közelíti.

2000 márciusában az EU vezetői Lisszabonban meggyeztek, hogy összehasonlító statisztikák segítségével gyakorolnak nyomást a nemzeti kormányokra. Azt tűzték ki célul, hogy Európa „a világ legversenyképesebb és legdinamikusabb tudásra alapozott gazdasága legyen 2010-ig, amely képes a folyamatos gazdasági növekedésre, gazdasági reformra, több és jobb munkahely, valamint nagyobb társadalmi egység megteremtésére”. Ezt az EU számára később konkrét célokra is lebontották: foglalkoztatás, innováció, gazdasági reform és társadalmi összetartás. Minden egyes kormány teljesítményét az Európai Bizottság ellenőrzi, hogy az alulteljesítő országokat megnevezhesse és megszégyeníthesse, a jól teljesítőket pedig követendő példaként állítsa a többiek elé.

A fejlődés ezidáig korlátozott volt, mégis az a tény, hogy a polgárok tágabb összefüggésben láthatják a nemzeti politikát, már valódi versenyt eredményez az európai nemzeti politikák között, az „európai átlag” eszméje pedig rendkívüli erővel ruházza fel az állampolgá-

rokat. Az európai integráció egyre inkább azt jelenti, hogy mindenki megvan a törekvés a legjobb politikára, a legfejlettebb kórházakra, a legkreatívabb iskolákra, a leghatékonyabb bűnmegelőzési intézkedésekre.

A DEMOKRATIKUS DEFICIT CSAPDÁJÁNAK ELKERÜLÉSE

Az Európai Unió a demokrácia újrafelfedezésének kísérleti laboratóriuma.¹² Még nem sikerült teljesen kialakítani azt a „nyilvános teret”, ahol a sürgető problémák megvitathatóak és megoldhatóak lennének, ahol megjelenhet a politikai többség, és ahol a megoldások európai szinten motiválhatják az EU polgárait. Európa jelenlegi kormányzati rendszere lehetne jobb is, de ennek ellenére a világ legizgalmasabb demokráciát illető kísérlete.

Kár, hogy Európa demokratikus forradalmát a polgárai szinte észre sem vették. Az Unió támogatottsága minden tagállamban csökken, és néhány alkalommal, amikor a polgárokat arról kérdezték, hogy támogatják-e az integrációt, sokan nemmel feleltek. Az, hogy a franciák kis híján nem szavazták meg a maastrichti egyezményt, hogy a dánok nemet mondtak 1991-ben és 2000-ben, az írek pedig 2002-ben, és a svédek is a fejüket rázták 2003-ban, mind hosszú árnyékot vetnek az Európa-tervre.

Az EU csökkenő népszerűsége miatt az európai vezetők alkotmányozó konferenciát hívtak össze, hogy kiderítsék, miként lehet megújítani Európa és az európaiak közötti kapcsolatot. A konferencia, amelynek elnöke az egykori francia államelnök, Valéry Giscard d'Estaing lett, tudatosan utánozta azt a philadelphiai konferenciát, ame-

lyen James Madison, Benjamin Franklin és George Washington megalkotta a modern amerikai alkotmányt, rendelkezett a közvetlen elnökválasztásról, a szenátus és a képviselőház felállításáról, a legfelső bíróságról, valamint a hatalom megosztásáról.¹³ Az európai javaslatok azonban merőben különböztek az amerikai alapító atyákeitól.

Az európai nemzetgyűlés abban nyújt segítséget, hogy Európa nyitott és hatékony maradjon. Az alkotmány nyilvánossá teszi az európai döntéshozatalt azáltal, hogy az Európa Tanácsot a törvénykezés nyilvános ülésére kötelezi. A közös külügyminiszter kinevezése szintén lehetővé teszi a hatékonyabb fellépést, az alkotmány továbbá korlátozza az európai integrációt is, mert úgy rendelkezett, hogy a nemzeti parlamentek egyharmada elegendő a bizottság javaslatainak vétójához. Legérdekesebb intézkedése azonban a közvetlen demokrácia bevezetése: egymillió aláírás összegyűjtésével a bizottság a javaslatlételre kötelezhető.

Ennél is figyelemreméltóbb azonban, hogy mit nem javasolt a testület. 16 hónapi előkészítés, 26 plenáris ülés 52 nap alatt, több tucat munkacsoport-megbeszélés, 1800 beszéd, 1500 írásos hozzászólás, 6000 módosítás és 21 millió euróra rúgó költségek után olyan alkotmánytervezettel állt elő, amely nyíltan elvetette az amerikai modellt.¹⁴ Sokan szorgalmazták már, hogy Európának legyen a nemzetállami modellre épülő elnöki és parlamenti rendszere, de ők nyilván nem értették meg az Európai Unió lényegét.

Az emberek nem azért nem szavaztak tömegesen az Európai Parlamentre, mert az nem rendelkezik hatalommal, hanem azért, mert azok a kérdések, amelyekre az

EU szakosodott – a szabad kereskedelem, a monetáris politika, a vámhatárok felszámolása, a környezetvédelem műszaki szabályozása, a külföldi segély, az általános külpolitika összehangolása – sehol sem érdekli a szavazókat.¹⁵ Ugyanakkor az európai szavazók listáján az öt legfontosabb ügy – az egészségügyi ellátás, oktatás, törvényes rend, nyugdíj- és szociálpolitika, adózás – nem tartozik az Európai Unió hatáskörébe. Az Unió tehát figyel a technikai részletekre, de elenyésző hatalommal rendelkezik a szolgáltatások felett, az embereket azonban a szolgáltatások minősége érdekli. Ezért a közvetlenül választott európai elnöknek sem lehet nagyobb hatása az európai állampolgárokra, mint annak, akit az európai kormányok és az Európa Parlament nevez ki.

Ha az embereket mégis rá lehetne venni arra, hogy szavazzanak az elnök személyét illetően, az katasztrofális eredménnyel járna. Soha nem lesz ugyanis olyan központi vezető, elnök, miniszterelnök vagy akár parlament, amely egyedül vállalná a felelősséget Európa feladatainak a meghatározásáért és kivitelezéséért, mert Európa polgárai visszautasítanák, hogy nemzeti kormányaik felett az európai elnök vagy parlament uralkodjon. A „há-lóziati Európa” ereje abban rejlik, hogy bár az egyes országok súlya a különböző ügyekben eltérő, még a legerősebbek sem hagyhatják figyelmen kívül a többieket. Ezért is fogadták el a nemzeti kormányok és a különböző népek az EU eszméjét. Az unió törékeny legitimitása megszűnhetne, ha az egyes országok úgy éreznék, hogy elhanyagolják őket, miként a skótok nagy része is megkérdőjelezte egy olyan Egyesült Királyság létjogosultságát, amely annak ellenére, hogy a skótok többsége

a munkáspártra szavazott, kizárólag konzervatív kormányt juttatott hatalomra.

A nemzetgyűlés arra jött rá, hogy az amerikai alkotmány másolása a bizottság elnökének közvetlen megválasztásával vagy az Európai Parlament felruházása törvényhozó és végrehajtó hatalommal, éppen azt rombolná le, amitől Európa működik: rugalmasságát az új problémák megoldásában; az összes tagállamot képviselő többhatalmi központját; a nemzeti demokrácia és identitás tiszteletben tartását.

Az európai alkotmány nem költemény. Nem olyan drámai, mint az amerikai alkotmány volt, hiszen nem egy új nemzetállam megalapítására készült, mégis tartalmazza a „hálózati Európa” alapelveit, amelyeket követve Európa szabadon folytathatja egyedülálló kísérletét a demokrácia újrafelfedezésére a globalizáció korában.

8. FEJEZET:

AZ ÖTVENES ÉVEK EURÓPÁJA

Alexis de Tocqueville francia politikus és közíró leginkább arról ismert, hogy bejárta Amerikát, és tüzetesen leírta az ott az 1830-as években kibontakozó demokráciát. 1837-ben Tocqueville újabb veszedelmes tengeri hajóútra vállalkozott, hogy a kormányzás új módszereit megismerje, de ezúttal nem az Atlanti-óceánon, hanem a Földközi-tengeren hajózott. Augusztus 22-én levelet írt barátjának Algériából az imperializmus veszélyeiről: „Tegyük fel... hogy a kínai császár óriási hadserege élén partra száll Franciaországban, elfoglalja legnagyobb városait, és kifosztja államkincstárát. Az okiratokat megsemmisíti, mielőtt venné a fáradságot áttanulmányozásukra, a hivatalnokokat kivégzi vagy szétkergeti, mert nem tart igényt szolgálataikra, majd az államhivatalnoktól, a miniszterelnöktől, és a gárdistáktól is megszabadul.”¹ De Tocqueville kifejti, hogy az erős hadsereg, az erődök és a vagyon nem elegendő egy vallását, nyelvét és törvényeit illetően másik ország kormányzására. Az eredmény katonai megszállás lenne az ország egyik felében, anarchia a másikban: „Beláthatod, jó uram, hogy mi pontosan azt tettük Algériával, amit a kínai császár tehetne Franciaországgal.”

Ma, 170 évvel később, Algéria még mindig abban a purgatóriumi állapotban él, amelyet Tocqueville leírt:

képtelen megszabadulni a gyarmati múltból örökölt tekintélyuralmi kormányzási modelltől, de az önkormányzatiságra sem tehet kísérletet, nehogy az iszlámkövetők kerüljenek hatalomra. A tekintélyuralom rákfenéje a volt gyarmattartó hatalom hallgatólagos támogatásával sújtja tovább az országot. Mindez nemcsak Algériára igaz, hanem Európa új déli és keleti szomszédaira is. Észak-Afrikában és a Közel-Keleten a Nyugat támogatásával részben továbbra is tekintélyuralmi rendszerek kezében van a hatalom, míg az olyan volt szovjet államokban, mint Fehéroroszország vagy Moldávia, autokrata vezetők próbálnak úrrá lenni a nemzetiségi ellentéteken a volt orosz elnyomók segítségével.

Az Európa-terv most érkezik az igazság pillanatához: miként fejthetne ki ugyanolyan átformáló erejű hatást az új szomszédokra, mint korábban Közép- és Kelet-Európa, illetve Törökország esetében? Miként lehetne a 25 tagú Európai Uniót ötven demokratikus államból álló közösséggé bővíteni, mely szomszédait már a bővítés elején átalakítaná?

A britek és az amerikaiak – persze más korban, és körülmények között – újra átéli Irakban Tocqueville rémálmat. Életképes demokráciává próbálják alakítani az országot, de miután az áramszolgáltatástól és vízvezetékeltől kezdve a rendőrségen és az irányítószámokon át a minisztériumokig és a szemétszállításig mindent eltöröltek, az államépítést az alapoktól kell kezdeni. Így a legnehezebb demokráciát építeni: széllel szemben, a helyi rendszert idegennel helyettesítve, melynek rögtön el kell foglalnia és ellenőriznie az országot, nehogy úrrá legyen rajta az anarchia. Az Egyesült Államok évente többet költ

a húszmilliós ország újjáépítésére, mint amennyit az EU tíz év alatt a volt szovjet államok demokratizálására.²

A különbség szembetűnő: a demokrácia Európából nem páncélozott konvojon érkezett. Az európai demokrácia egy eszme, amely arra ösztönzi az embereket, hogy belülről változzanak meg. De vajon sikerrel járhat-e Európa még egyszer?

AKIK VÁLTOZÁST AKARNAK

Tbiliszi belvárosában, a virágpiacon a rózsavásárok pompás látványt nyújtanak. A rózsza lett a 2003-as novemberi grúz forradalom jelképe. Azok, akik a választás manipulálása ellen tüntettek, nem bántottak senkit, hiszen puska és Molotov-koktél helyett rózsát tartottak a kezükben. Amikor összegyűltek a parlament előtt, az államelnök, Eduard Sevardnadze katonák százait vezényelte az utcákra. Ám amikor a tüntető diákok rózsát nyújtottak át nekik, sokan közülük letették a fegyvert. A forradalom vezére, az Amerikában tanult, 35 éves Mihail Szakasvili is átadott egy szál rózsát az elnöknek, és azt kiabálta: Mondjon le! Pár hónapon belül a szavazatok 96%-ával őt választották Sevardnadze utódjául.³ Azt ígérte Grúzia népének, hogy visszakormányozza az országot Európába: „Az új EU-tagok kinyilvánították, hogy nem akarják becsukni maguk mögött az ajtót. Máris haladunk előre, és mindennap tovább dolgozunk a célért, kerüljön bármibe. Az EU-nak tárt karokkal kell várnia ránk.”⁴

Míg a grúzok tüntettek, mások figyelték az eseményeket. Egy évvel később aztán a közeli Ukrajnában is ha-

sonló körülmények között tört ki a „narancssárga forradalom” a reformpárti politikus, Viktor Juscsenko vezetésével, aki európai jövőt ígért Ukrajnának. A tbiliszi eseményeknek azonban jóval messzebb is volt visszhangja.

Az egész arab világ sajtója irigykedve figyelte a grúz fejleményeket. Libanonban az *al-Nahar* cikkírója, Szahar Básziri szólította fel honfitársait, hogy vigyázó szemüket Tbiliszire vessék: „Amikor a grúz »rózsás forradalom« képeit néztem a tévében, irigykedtem... Fájdalmas volt látnom, amint a tömeg a parlament előtt összegyűlt, hogy akaratát érvényesítse. Mintha ők és mi, arabok két külön bolygón élnénk, és a miénken ismeretlen lenne a népakarat fogalma.”⁵ Az arab elitet bíráló cikkben Szaad Mahju azt írta az Egyesült Arab Emírátságok egyik napilapjába, az *al-Khalidzsba*: „Miért nincs a grúzhoz hasonló forradalom az arab országokban? Miért alszunk mi, miközben a világ népei, beleértve az afrikaiakat is, már 1989 óta egy hiteles, világméretű forradalom ritmusára táncolnak, és a demokrácia felé igyekeznek? Miért nem ütötték fel a fejüket olyan demokratikus és liberális mozgalmak az arab világban, amelyek alternatívát kínálnak az arab népeknek a jelenlegi zsarnoki és tekintélyuralmi rendszerek helyett?”⁶

A nagy kérdés az, hogy miként vezethet valódi reformhoz a nép vágya a változásra. A külső beavatkozásnak ezen a téren erős korlátai vannak. Amikor az Egyesült Államok beindította a „közel-keleti partneri kezdeményezést”, amely reformokhoz kötötte a segílyt és a kereskedelmi bővítést, a válasz lesújtó volt. „Igen a demokráciára, nem az Államokra” című cikkében ezt írta Huszein al-Razak újságíró, az ellenzéki egyiptomi napi-

lapba, az *al-Ahaliba*: „Az amerikai kormányzat szónoklata a demokráciáról nem téveszthet meg bennünket, mert Amerika az az ország, amely megbuktatta Allende demokratikus kormányát Chilében, és Pinochet diktatúráját emelte a helyébe. Ma a demokratikusan megválasztott Chavez elnököt próbálja ellehetetleníteni Venezuelában. Jól tudjuk, hogy szövetséges az arab világ zsarnoki rendszereinek is.”⁷ A gyanakvás olyannyira erős, hogy még amikor az Egyesült Államok támogatásra érdemes politikával áll elő, akkor is ellenállásba ütközik ebben a régióban. Az ugyancsak egyiptomi újság, az *al-Ahram* azt állította, hogy az Afganisztánba küldött amerikai humanitárius segélynek szánt élelmiszer génmanipulált volt, ráadásul erősen aláaknázott területeken dobták le azzal a céllal, hogy megsebesítsék vagy meggyilkolják az afgán civileket.

Az Európáról kialakított kép ebben a térségben jobb, mint Amerikáé, mert Európa a maga bőréen tapasztalta meg, hogy nincs értelme a „civilizálási szándékkal” indokolni a saját céljait, tovább Jacques Chirac is ellenezte az iraki háborút, amellyel a második helyet szerezte meg Oszama bin-Laden után a politikusok népszerűségi listáján. A demokrácia hírvivőjének identitása azonban csak az egyik probléma. Az európai hozzáállás fő előnye az, hogy tekintetbe veszi a helyi igényeket. Az Európai Unió azért cselekedhet így, mert nem pusztán egy a sok ország közül, amelyik elő akarja írni az araboknak és a kelet-európaiaknak, hogyan intézzék a saját dolgaikat, hanem egy olyan klub, amely követelményeket szab a tagsághoz, és cserébe előnyöket biztosít. Azzal, hogy kapcsolataikat egy, a szomszédokat is tömörítő klub lét-

rehozásával képzelik el, és azt kutatják, miként lehetne még tökéletesíteni a szabályokat a reformok ösztönzésével, de a gyarmatosító szándék gyanúja nélkül.

AZ AJTÓ NYITVA ÁLL

Ahogy közeleg az igazság pillanata, sokan tartanak Európá végzetétől. Amikor Törökországot közel-keleti „minta-államként” emlegetik, éppen arról feledkeznek meg, ami lehetővé tette a török változást: a lehetőséget, hogy csatlakozik az európai klubhoz.

Ma már terjedelmes a tagjelöltek listája. Románia, Bulgária és Törökország meg is kezdte a csatlakozási tárgyalásokat. Készülődik a Nyugat-Balkán is. Ukrajna és Grúzia kormánya egyértelműen kitűzte a célt; Marokkó ismételten jelezte csatlakozási szándékát; Silvio Berlusconi pedig az oroszok előtt lebegtette meg a teljes jogú tagságot, míg 2001–2002 között több tárgyalás is folyt izraeli politikusokkal arról, hogy nem nyújtana-e az EU segítő jobbot a palesztinokkal folytatott tárgyalásaik során.

De Európa válasza máig bizonytalan. Az Európai Bizottság korábbi elnöke, Romano Prodi például kijelentette, hogy „Ukrajna csatlakozása az Unióhoz ugyanolyan indokolt, mint Új-Zélandé”. Amikor Marokkó 1987-ben jelezte csatlakozási szándékát, nyomban elutasították azon az alapon, hogy nem európai állam. Az elutasítástól sértett marokkói Haszán király 1994-ben azt panaszolta, hogy „az európaiak jobban keresik a keleti szövetségeseket, mert ott fehér emberek élnek... és ők úgyis egy

nagy család. Amikor azonban a Földközi-tenger túloldalára tekintenek, legfeljebb azt mondják: Á, igen, ezek azok a szegény népek, akiket valaha gyarmatosítottunk.”⁸ Európa természetesen az utolsó nagy bővítést fontolgatja, Törökországot is beleértve, nem pedig egy újabb „ősrobbanást”.

Csakhowy, miként az a Balkánon a kilencvenes évek elején már kiderült, Európa nem biztosíthatja önnön biztonságát egy újabb vasfüggönnyel,⁹ ezért választhat, hogy kapcsolatba lép az új szomszédokkal, és megpróbálja változásra ösztönözni őket, vagy szembenéz az összeomlás veszélyével, és megfizeti annak vélhetően súlyos árát. Minden bővítési hullám új kihívást jelent, és egyik ország sem szeretné, ha a közvetlen közelében káosz uralkodna. Miként a németek is azért szerették volna Lengyelországot a klubban látni, hogy a szomszédjukban nyugalom uralkodjon; most a lengyelek akarják az ukrán csatlakozást. Ha az ukránoknak sikerül, nyilván szeretnék maguk után hozni a fehéroroszokat.

Folyik a vita arról, hogy becsületes és hasznos dolog-e a jövőre nézve hiú csatlakozási remények keltése. Lengyelországnak például a franciák és a németek is megígérték a 2000-es csatlakozást, így a lengyelek könnyen hihették azt, hogy az EU csak az időt húzza. A törökök is kételkednek az EU szándékában, mert azt látják, hogy az európai vezetők nem ugyanazt mondják nekik, mint az otthoni közönségnek.¹⁰

Van azonban nagyobb veszély a reménykeltésnél: a tagság lehetőségének egyértelmű elvetése. Amíg azonban van esély a csatlakozásra, és látszik az odáig vezető út, a változás ösztönözhető. Európa határait már sokan

és sokféleképpen próbálták meghatározni, de az EU-tagság önmagát választja. 1989-ben sokan ingadoztak a mélyítés és a szélesítés között: vajon csakugyan adoptálni kell-e a szegény közép- és kelet-európai államokat, de miután az országok már elfogadták a klub szabályait, erkölcsstelen dolog lett volna kizárni őket.

Nem a tagság felajánlása a lényeg, amely Európa több új szomszédja számára egyelőre álomszerű, de a jövőre nézve nem zárhatjuk ki számukra a tagság lehetőségét. Afelől nem kell tisztán látnunk, hogy hol lesznek az Unió határai, azt viszont egyértelműen kell kikötni, hogy mit kell tennie egy csatlakozni kívánó országnak. Egyértelműen ki kell mondani, hogy akár csatlakoznak, akár mediterrán szabadkereskedelmi övezetet alakítanak ki, az EU azoknak az országoknak nyújt megfelelő támogatást, amelyek megerősítik jogállamiságukat, tiszteletben tartják az emberi jogokat, és magukévá teszik az *acquis communautaire*-t. Ez az egyetlen út a jószomszédi kapcsolatok ámulatba ejtő dinamizmusának fenntartására. Ügyelni kell arra, hogy senkire ne erőszakoljunk rá kívülről jött politikai normákat, hanem a leendő tagországok kérjék a beavatkozást.¹¹

A BARÁTI KÖR

Az Európai Bizottság korábbi elnöke, Romano Prodi beszélt arról, hogy az Európát környező bizonytalan zónát „baráti körre” kellene változtatni.¹² Szerinte az ide tartozó országoknak mindent fel lehet ajánlani – a tagság kivételével. Az Európai Bizottság tervezetében tizenöt ösztön-

ző tétel szerepel, olyanok, mint a „hatékonyabb politikai párbeszéd”, „a közlekedési, energia- és kommunikációs hálózatok integrációjának lehetősége”, valamint a „bővített és javított (pénzügyi) segítségnyújtás”.

A Bizottság már öt országgal tárgyalja az akciótervet, amelyben 200 körvonalazódott politikai és gazdasági reformtervezet szerepel, melyek fejében az EU támogatást nyújt.¹³ Fontos, hogy itt nem pusztán kormánymegállapodásokról van szó, hiszen aligha lehet komoly reményeket fűzni olyan vezetők demokrácia iránti lelkesedéséhez, mint az egyiptomi Hoszni Mubarak, a tunéziai Zin al-Zabidin Ben Ali vagy a szír Basir Asszad. Az egyezmények egyik feltétele megegyezés a helyi civil társadalommal. A megállapodást aláíró ország „politikai prémiumra” jogosult, amely az erre a célra elkülönített MEDA-alap¹⁴ maximum 5%-a.¹⁵

Ez egy izgalmas új kezdeményezés a reformfolyamat beindítására Európa közvetlen közelében. Mindazonáltal hiába beszélünk partneri kapcsolatról, hiszen a viszony kizárólag függőség lehet. Fennáll annak is a veszélye, hogy a tervezeti csomag csak a tagság helyettesítője lesz, a tényleges csatlakozás előkészítése helyett. Ha az EU valóban a környezete megváltoztatására törekszik, akkor fontolóra kell vennie egy olyan új politikai közösség létrehozását, amelynek irányításában az országoknak beleszólása van: az új közösség az EU-Mediterrán Szabadkereskedelmi Társulás, amely idővel szintén beolvadhat a klubba.

SZÁMVETÉS

Sokan gondolják úgy, hogy az Európai Unió ötvenedik életévét átlépve már működésképtelen, és hogy túl fogja terhelni a jelenlegi, huszonötös taglétszám meghaladása. Csakhogy az EU olyan dinamikus politikai rendszer, amely szinte már az egész kontinensre kiterjed, így régen küzd a sokféleség kihívásával. Ha Európa tovább növekszik, akkor egyértelműen az egymást részben átfedő közösségek halmazává válik, amelyek elfogadták ugyan az *acquis communautaire* 82 ezer oldalát, de másban nem működnek együtt. Már három olyan nagyszabású terv van, amelyben nem vesz részt a huszonöt tagállam: az egyik 12 tagú eurozóna; a 15 országra kiterjedő schengeni egyezmény vagy mint a tíztagú, védelmi szerepet ellátó Nyugat-Európai Unió.

Monnet intelme, miszerint „az alapvető tények megváltoztatásával kell bővíteni a hálózatot”, különösen meg szívlelendő az új szomszédsággal kapcsolatban. Ahogy a XX. században Európa volt a háború és a bizonytalanság tűzfészke, a XXI.-ben új szomszédai jelentik majd a legnagyobb veszélyt a nemzetközi biztonságra.¹⁶

Ez lesz az európai külpolitika legkomolyabb megmérettetése. Főként azért, mert ebben a térségben nem Európa jelenti az egyetlen vonzerőt. Tőle keletre ott van a gazdaságilag egyre gyorsabban növekvő Orosz Köztársaság, amely kimeríthetetlen természetes erőforrásaira támaszkodva ismét világhatalmi szerepet követel magának, és máris építi energiafüggő szomszédokból álló birodalmát. Délre és keletre intenzív az amerikai jelenlét is. Az USA támaszpontokkal rendelkezik Irakban, Kuvait-

ban, Bahreinben, Ománban, Izraelben, Katarban, az Egyesült Arab Emírátságokban, Üzbegisztánban, Tadzsikisztánban és Kirgizisztánban, amelyeket bővítené Romániában, Bulgáriában, Lengyelországban és a három Maghreb-országban is.¹⁷ Az Egyesült Államoknak mindig is lesz beleszólása a térség fontos döntéseibe, hiszen számos itteni ország fontos amerikai kereskedelmi partner, akikhez szabadkereskedelmi megállapodás köti.

Ez még fontosabbá teszi Európa számára a felelősségvállalást a környező országok iránt és az együttműködést Amerikával az új közelítés kidolgozására, ahogyan azt Közép- és Kelet-Európával is tette. A követendő út minden fontosabb országban különbözik.

Íránt például Amerika elszigeteli és nyomást gyakorol rá, ami elősegíti mind a demokrácia elnyomását, mind a nukleáris fegyverek kifejlesztését. Az iraki háborúból Irán azt a tanulságot szűrte le, hogy az amerikai megszállástól csak akkor nem kell tartania, ha az alatt, amíg az amerikai csapatok le vannak kötve Irakban, előállítja nukleáris fegyverét, és így elrettenti az Egyesült Államokat. Iránnak nincs veszíteni valója amiatt, ha elnyomja a demokráciát, hiszen már rég „lator országgá” nyilvánították. Ezért lehetne hatékonyabb egy olyan európai politika, amely elismerné Irán törekvéseit, és csökkentené a kormány vállalta kockázatot. Ha az EU komolyan venné a nemzetbiztonság feletti aggodalmukat, és gazdasági előnyöket ajánlata Iránnak, azzal sikerülne visszanyernie azt a befolyását az ország kormányzatára, amelyet az amerikai izolációs politika elveszített. Amerika nélkül azonban az EU nem járhat sikerrel, hiszen nélküle nem tudja garantálni Irán biztonságát.

Az arab világban és a Kaszpi-tenger vidékén Bush terrorizmus elleni háborúja megszilárdította a zsarnoki rendszereket az egyiptomi Mubarakétól a kazah Nazarbajevéig, amelyek a terrorizmus elleni nemes harc mögé bújva nyirbálják meg a sajtószabadságot, és tartóztatják le vagy üldözik politikai ellenfeleiket. A kétoldalú szabadkereskedelmi egyezményeket előmozdító amerikai politika is tovább bonyolította a regionális szabadkereskedelmi zóna megteremtésére irányuló európai terveket, így korlátozva az egyre erősebb regionalizmust.

Ennek ellenére Európa mindenütt bevetheti „alakító erejét”, ahol nem vonzó Amerika „jószomszédi” politikája és törekvése a piacnyitás és a politikai reformok összekapcsolására. A tárgyalások megkezdése Törökországgal sikeresen feloldott egy vallási és földrajzi tabut, és bebizonyította, hogy az EU szilárd értékeken nyugvó közösség.

A volt francia pénzügyminiszter, Dominique Strauss-Kahn szerint „A keleti nyitás után Európának most délre kell fordulnia ahhoz, hogy ismét összekötő kapoccsá váljon a nyugati és a keleti világ között... Azt kell átgondoljuk, miként tegyük lehetővé a volt szovjet köztársaságok és földközi-tengeri országok, így a Maghreb-államok számára a csatlakozást politikai körzetünkhöz.” Mint mondja, korai lenne a készülődés egy az Északi-sarkvidék jég-hegyeitől a Szaharáig terjedő Európai Unióra, közepén a Földközi-tengerrel, de vétek lenne kizárni ennek távlati lehetőségét.

9. FEJEZET:

BRÜSSZEL ÉS A PEKINGI EGYEZMÉNY

A helyi indiai vendéglőben rég nem látott barátként fogadtak a minap. A fiatal pincérek izgatottan integettek nekem. Végül megértettem, hogy ennek táskám az oka, amelyet nemrég Kínában vettem, és kínai betűkkel Sanghaj neve szerepel rajta. – Az úr Kínában volt! – lelkesedtek. – Kína most lőtt föl egy űrhajóst, és átveszi a hatalmat Amerikától!

Ezeket a bengáli fiatalokat nem pusztán a helyi ellentétek fűtik. A fejlődő világban az emberek mindenütt figyelnek a „sárga veszedelemre”. Kína egyfelől követendő példa a maga elképesztő 8% fölötti évi gazdasági növekedésével, amely milliókat emel ki a nyomorból,¹ másfelől új nagyhatalom, amely kihívás mind Amerika hegemoniájára, mind politikájára nézve.

Egyesek már „kínai évszázadot” emlegetnek, és „pekingi egyezményt, mert Kína felemelkedése nem igyekszik a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank bankárainak boldogulását szolgálni; jobban érdekli a méltányos, minőségű növekedés. Fenntartásai vannak a privatizáció és a szabad kereskedelem eszméivel szemben, külpolitikájának mozgatórugója pedig a nemzeti határok és érdekek elszánt védelmezése, és az egyre nagyobb elkötelezettség az olyan többoldalú intézményekhez, mint az

ENSZ. Ennek a magatartásának köszönhetően Kína képes volt a növekedésre mind a Világbanktól és a Nemzetközi Valutaalaptól, mind a multinacionális cégektől és a Bush-kormánytól függetlenül.²

Miután Kína területileg ijesztően nagy, és rendkívüli sebességgel fejlődik, sokan úgy érzik, hogy jelenléte gyengíti Európa átalakító erejét. Kína titka azonban az, hogy miközben ereje nő a világszínpadon, egyre inkább hasonlítani fog az Európai Unióhoz: a kínai fejlődés mozgatórugója ugyanis az, hogy elkerülje a történelmi katasztrófákat. A politikai apparátus a békét és a biztonságot tartja szem előtt, az állam pedig a gazdasági fejlődést a társadalmi összetartással társítja. A külpolitikában Kína hisz a nemzetközi jogban, és az olyan világméretű intézmények létjogosultságában, mint az ENSZ, Ázsiában pedig elindította a regionális integrációs folyamatot, amely egy nap egy, az európaihoz hasonló Keleti Európai Unió létrejöttéhez is vezethet.

A rendkívüli jelentőségű tény, amelyre csak kevesen figyeltek fel az, hogy Kína felemelkedése az „új európai évszázad” motorja.

GYORS, BÉKÉS FEJLŐDÉS

Boao tengeri üdülőhely a kínai Hajnan-sziget keleti partján fővenyes strandokkal, kókuszpálmákkal, és melegvízű forrásokkal. Itt történt 2003. november 3-án, hogy a központi pártiskola volt elnökhelyettese, Zheng Bijian a nyilvánosság elé lépett „a békés kínai felemelkedés” eszméjével.³

Mivel Kína legújabb kori történelmét az idegen hatalmaktól elszenvedett megaláztatások és polgárháborúk jellemzik, a kormánytisztviselők évek óta a „kínai nemzet megújulásáról” beszélnek, a polgárok mozgósítása érdekében.⁴ Ez a jelszó jól hangzik a kínai füleknek, de Kína szomszédait kirázza tőle a hideg, mivel nem szeretnék Kína törekvéseinek áldozatává válni. A „békés felemelkedés” elméletét éppen azok megnyugtatóására alkották meg, akik fenyegetésként érzékelik Kína felemelkedését. A fogalom egy részletes tanulmány eredményeként született, amelyet az Államtanács megrendelésére készítettek sanghaji doktoranduszok. Negyven fejlődési esettanulmány elemzése után jutottak arra a következtetésre, hogy a legsikeresebb fejlődést a stabilitás és a békés nemzetközi környezet jellemezte.

A békés felemelkedés, kínaiul *heping jueqi* (szó szerint: „gyors, békés fejlődés”) összefoglalja Peking törekvését a jószomszédi viszonyok kialakítására és a világméretű felelősségvállalásra. Peking azt hangsúlyozza, hogy nem áll szándékában más nemzeteknek ártani, sőt Kína felemelkedése az ő számukra is jelentős előnyökkel járhat. A kínai teoretikusok előszeretettel bizonygatják, hogy míg Japán és a többi ázsiai „tigris” fejlődésének alapja az agresszív, sőt ragadozó export volt, addig Kína növekedése nemcsak a tengeren túli piacoknak köszönhető, hanem a tekintélyes belföldi fogyasztásnak és a külföldi befektetéseknek is.⁵ Miután Kína megnyitotta kapuit az import előtt, ami az elmúlt évben több mint 40%-kal növekedett, ezzel nemcsak közvetlen környezetének, hanem az egész világnak gazdasági fellendülést hozott.

Kína kétségtelenül sokat tett békevágyának elhitéért. Az utóbbi években gyakorlatilag minden szomszédjával rendezte az országhatárokról folytatott vitákat. Meg nem támadási szerződést kötött az ASEAN-nal (Délkelet-Ázsiai Nemzetek Társulása), ami azt jelenti, hogy a fennhatósági vitákat – mint amilyen az, hogy kinek a felségterülete a Dél-Kínai-tenger – meghatározatlan időre elnapolták a közös gazdasági fejlődés érdekében. A társulás komoly erőfeszítéseket tesz az észak-koreai nukleáris fegyverkérdés kezelésére is. A kínai vezetés arra is ígéretet tett, hogy szabadkereskedelmi egyezmények támogatásával növeli az importot az ASEAN-országokból, és gazdasági segílyt is nyújt számukra.⁶ A társulás országai közös hadgyakorlatot folytatnak Oroszországgal, Kirgizisztánnal, Indiával és Pakisztánnal, a kölcsönös bizalom növelése érdekében.⁷

Kína igen gondosan kerüli a vitát az Egyesült Államokkal is. A Bush első elnöksége alatt történt incidenstől eltekintve, amikor összeütközött egy amerikai kémrepülőgép és egy kínai vadászgép, kapcsolatuk normalizálódott. Szeptember 11. után Peking fontos információkkal látta el Washingtont, és – Oroszországhoz hasonlóan – az alkalmat a pekingi szeparatista mozgalmak elfojtására használta. A kínaiak tevékeny részt vállaltak Észak-Koreában a „hatpárti tárgyalásokon”, ami egy asztalhoz ültette a két Koreát, Japánt, és az ENSZ-képviselőket is. Kína az iraki kérdésben az első ENSZ-határozatot támogatta, és a háttérben maradt, ellentétben a koszovói válsággal, amikor képviselői a nap 24 óráján át tiltakoztak a NATO jogellenes beavatkozása ellen. 400 milliárd dollárnyi külföldi tartalékát dollárba és állami kötvényekbe fektette,

amivel Kína és az Egyesült Államok kölcsönös gazdasági függőségbe került.

Mivel a „békés felemelkedés” jelszó bizonyos ellenérzést váltott ki a népköztársaságon belül, így Hu Jintao elnök és Wen Jiabao miniszterelnök szép csöndben felváltotta „békés fejlődésre”, amelyet inkább a Kommunista Párt belpolitikai szempontjai indokoltak, mintsem Kína nemzetközi stratégiája.⁸ A jelszó mögötti eszmék – a regionális integráció, a multilaterális kapcsolatok, a konfliktusok elkerülése – máris új irányt szabtak a kínai külpolitikának. Sőt ez a stratégia a jelek szerint be is válik. Robert W. Radtke a *Christian Science Monitorban* kimutatta, miként vonzza Kína „csúsztatása” az Egyesült Államok szövetségeseit a régióban: „A kínai békés felemelkedést Hu Jintao elnök bemutatta külföldön is októberi délkelet-ázsiai körútján, amelyre közvetlenül Bush látogatása után került sor. A két államférfi hangvétele között nem is lehetett volna nagyobb különbség: „Azért vagyunk, hogy segítsünk” – ez Kína üzenetének lényege; Amerika azonban kinyilatkoztatta a terrorizmus elleni háború jelmondatát: „Aki nincs velünk, az ellenünk van.” Nem nehéz elképzelni, melyik diplomáciai stratégia volt hatékonyabb.⁹

A HÁLÓZATI KÍNA

A másik nagy változást a többoldalúság jelentette, hiszen kínai támogatottsága néhány éve még a nyugati imperializmus bábjának tekintette a nemzetközi intézményeket. Ez Kína kezdeti tapasztalatainak ismeretében

nem is csoda: Peking ENSZ-tagságát 1971-ig megtagadták, az 1950-es években, a koreai háború idején pedig ENSZ-szankciók célpontja volt.¹⁰

A fordulópontnak két oka is volt. Eleinte a gazdasági motiváció volt a fontosabb: Kína lassacskán felismerte, hogy az Egyesült Államok után a legtöbbet a globalizációból profitálhat. Ez a felismerés vezette Teng Hsziao-Pinget ahhoz a politikához, mely szerint „együtt kell működnünk a jelenlegi nemzetközi rendszerrel, amennyiben jóindulatú politikai környezetet akarunk teremteni, amelyre szükségünk van belső gazdasági fejlődésünkhöz.”¹¹ A másik lökést Amerika feltartóztathatatlan felemelkedése adta a hidegháború befejezése után.

Peking szemszögéből ma nem az a legnagyobb veszély, hogy a nemzetközi szervezetek beavatkoznak Kína ügyeibe, hanem hogy az Egyesült Államok aláássa a globális szervezeteket a biztonság terén. Li Zhaoxing kínai külügyminiszter nemrég jelentette ki: „A nemzetközi jog és a nemzetközi viszonyokat szabályozó normák szerint a kis és nagy, erős és gyöngye országok egyenlőek. A fennálló többoldalú nemzetközi intézmények, középpontjukban az ENSZ-szel, a legjobb lehetőséget nyújtják minden országnak arra, hogy egyenlő jogokkal és esélyekkel vegyen részt a nemzetközi ügyekben, és intézményes garanciával szolgálnak a demokratikus, valamint jogalapú nemzetközi kapcsolatokra. Így minden okunk megvan a támogatásukra, és nincs mentségünk gyengítésükre.”¹²

Ezért van az, hogy az EU-hoz hasonlóan Kínát is egyre jobban foglalkoztatja, miként lehet úgy megreformálni a nemzetközi intézményeket, hogy készen álljanak az új kihívásokra. Nemrég, amikor Kínában jártam, megtud-

tam, hogy a Kínai Népköztársaság még a más országok belügyeibe való beavatkozást ellenző álláspontját is felül fogja vizsgálni akkor, amikor a beavatkozás „humanitárius szempontból” indokolt.

A kínai politikában azonban a regionális integráció támogatása az eddigi legnagyobb változás. A kínai tudósok az európai modell alapján próbálják megújítani Kína kapcsolatait a környező országokkal, így mindössze négy évvel a Szovjetunió megszűnése után Kína tárgyalóasztalhoz ült négy nyugati szomszédjával, Oroszországgal, Kazahsztánnal, Kirgizisztánnal és Tadzsikisztánnal, hogy az új határokról tárgyaljanak – az új szövetséget „sanghaji ötöknek” nevezték el. A megállapodás értelmében kivonták csapataikat a 4300 kilométernyi közös határról, és az együttműködést kiterjesztették nemzetbiztonsági és kereskedelmi ügyekben is. Üzbegisztán 2001-es csatlakozása után lett a sanghaji ötökből a Sanghaji Együttműködési Egyesülés. Az új szervezet felállította a regionális terroristaellenes központot Üzbegisztánban, és megszervezte az együttműködést gazdasági, törvény-végrehajtási és határügyekben, továbbá lehetővé tett két közös hadgyakorlatot is. A regionális elemzők már a „sanghaji szellem” megjelenéséről beszélnek, mely a kölcsönös bizalom és előnyök, valamint az egyenlőség filozófiájával teremti meg a régió stabilitását.¹³

Hasonló forradalmi változás következett be délen és keleten is. A hidegháború alatt Kína az ASEAN-országokkal kizárólag kétoldalú kapcsolatban állt. Az elmúlt tizenöt évben legalább annyira szorgalmazta a regionális integrációt, mint az Európai Unió. A kínai vezetők az EU-hoz hasonló „ázsiai közösség” megalakításáról beszéltek

egységes, kínai jüan alapú valutával, hogy ne függjenek tovább a dollártól.¹⁴

Kína és Japán nem épp zökkenőmentes viszonya némi akadályt jelent. Még él a második világháború emléke, és mindkét nép ellenszenvvel viseltetik egymás iránt. Az, hogy a japán miniszterelnök minden évben megemlékezik a Kínában háborús bűntettekért elítélt japán katonákról, heves ellenérzést vált ki, miközben az állami irányítás alatt álló kínai sajtó sem mentes a japánellenes felhangoktól. Egyes szakértők szerint előbb-utóbb mégis közelebb hozhatja őket a regionális gazdasági együttműködés folyamatos jelenléte, Japán gazdasági újjáéledése és a két ország közös érdekeltisége az észak-koreai atomfegyver-kérdés megoldásában.¹⁵

EURÓPA A KÍNAI KIHÍVÁSSAL SZEMBEN

Az általam leírt „európai Kína” csupán a lehetséges világok egyike. Kialakulása a valóságban két alapvető változás függvénye a kínai gondolkodásban. Először is újfajta globális felelősségvállalásra lenne szükség. Az utóbbi évben például Kína kulcsszerepet játszott Észak-Koreában, és az eddiginél készségesebbnek mutatkozott a globális együttműködésre, sőt korlátozott létszámú békefenntartó haderőt is bocsátott az ENSZ rendelkezésére. Ám ahhoz, hogy mind politikailag, mind gazdaságilag Európa partnere lehessen, Kínának tevékeny részt kell vállalnia a csődbe ment országok stabilizálásában, a népiirtások elleni küzdelemben, a globális felmelegedés és a tömegpusztító fegyverek elleni harcban, és másként

kell gondolkodjon a szuverenitás kérdéséről is. Ahelyett, hogy fenyegetést látna a szuverenitások megerősödésében, inkább meg kellene békélnie e gondolattal saját integrációs kísérletei sikerének érdekében.

Mindez számos akadályba ütközhet. A kínai nép sorai-
ban ismét népszerű a nacionalizmus, és az „Egyetlen Kína” politikája, amely – Európa nagy aggodalmára – Tajvan függetlenségének kikiáltását akarja megakadályozni. További veszélyt jelent a kínai kormány mohó energiaéhsége is, ami tovább növeli a szakadékot a kínai és az európai normák között. Energiaérdekeltségének védelmére irányuló törekvése Szudánban és Iránban zátonyra futtathatja a nyugat erőfeszítését a népirtás és a tömegpusztító fegyverek gyártásának megakadályozására ezekben az országokban. A legnagyobb kérdőjelet változtatlanul a demokrácia és az emberi jogok teszik ki. Már elindult a kezdeményezés az érdekek fokozottabb elismerésére a Kommunista Pártban, és a szervezet kinyitására a sikeres üzletemberek előtt. Szó van arról, hogy a következő nagy kínai forradalom a demokráciáé lesz országos és önkormányzati választásokkal, de természetesen ez még hosszú folyamat.

Az, hogy végül Kína milyen politikát képvisel, nagyban múlik az ország nemzetközi fogadtatásán. Amennyiben veszélyforrásként kezelik, amint erre néhány neokonzervatív gondolkodó hajlamos, önbeteljesítő jóslat válhat belőle. Kína megfékezésére és fejlődésének megakadályozására tett kísérletek fokozhatják a nacionalizmust, ami egy Tajvanért folytatott katasztrofális háborút eredményezhet. Ha viszont a fejlett világ partnerként kezeli Kínát, és az még inkább jelen lehet a nemzetközi in-

tézményekben, akkor a kínai Népköztársaság a saját többoldalú logikája csapdájába esik. Kína jelenléte a piacon elkötelezettséget eredményez a béke és a multilaterális eszmék iránt. Valószínű, hogy ezek a politikai irányvonalak idővel lendületet kapnak, és így Kína újrafogalmazhatja nemzeti érdekeit, biztonságpolitikáját, sőt identitását is, miképpen ezt Nagy-Britannia, Franciaország és Németország is tette a többoldalúság gyakorlati megtapasztalásának hatására.

Mihelyst Kínából világhatalom válik, multikulturális mivolta nemcsak saját térségét, hanem a többi nagyhatalomét is újraformálja. Bill Clintonnak meggyőződése, hogy Kína növekvő hatalma miatt Amerikának újra kell gondolnia többoldalú elkötelezettségeit: „Az Egyesült Államok rendkívüli történelmi pillanathoz érkezett a maga politikai, gazdasági és katonai fölényével. De harminc éven belül a kínai gazdaság utolérheti, sőt túlszárnyalhatja a miénket ... Egy a kölcsönösen függő világban még vezethetünk, de már nem uralkodhatunk.”¹⁶ Clinton azt reméli, hogy ha Amerikának szembe kell néznie Kína felemelkedésével, akkor könnyebben tudja majd elfogadni a katonai erő helyett a nemzetközi jog által kormányzott világot.

Amennyiben minden jól alakul, Kína lehet az egyik legnagyobb átalakító erő, amely saját régiója sikeréért felhasználja az európai receptet, és hozzájárulhat a többoldalúságot és a regionális integrációt megtestesítő globális környezet megteremtéséhez. A sors ironiaként Kína felemelkedésének legtartósabb eredménye egy „új európai évszázad” is lehet.

10. FEJEZET:

AZ AMERIKAI VILÁGREND VÉGE

Washington 17 évente felkészül egy légi invázióra. Ilyenkor kabócák özönlik el afféle bibliai csapásként a fővárost és a keleti államokat. Kibújnak a bábból, előmásznak a talajból, párosodnak, lerakják petéiket, majd újabb tizenhét évig nem jelennek meg. Washingtonban élő európaiaként szemlélve őket, észrevettem, mennyire hasonlít a kabócák aktív tobzódása, majd hirtelen lelassulása az amerikai külpolitikához. Raymond Aron francia író egyszer úgy jellemezte az amerikai politikát, mint „ingamozgást a keresztes hadjáratok hevülete és a romlott világtól való elzárkózás között, amely szándékosan nem hallja meg az amerikai evangélium üzenetét.”¹

1945 óta leginkább a keresztesháborúk hevének izzását tapasztaljuk. A hidegháborúban az Egyesült Államok „szerteágazó szövetséget” kötött mind Európában, mind Ázsiában, és katonaságot küldött szerte a világba a hatalmi egyensúly biztosítására, továbbá segített létrehozni a liberális demokrácia értékeit képviselő globális gazdasági és politikai intézményeket. Az ENSZ, a Nemzetközi Valutaalap, a Világbank, a NATO, sőt még az Európai Unió is valamelyik amerikai elnök védőszárnya alatt és pénzügyi támogatásával született. De mára mintha vége szakadt volna Amerika beavatkozási törekvéseinek.

Bár Bush elnök „keresztes hadjáratnak” nevezte kormányja terrorizmus elleni háborúját, az Egyesült Államok

éppen az ő elnöksége alatt járt élen az izolációs politikában, amelyet mintha Bill Gates és Oszama bin Laden korára találtak volna ki. Amerika nem vonult vissza a világtól, hiszen mind gazdasága, mind nemzetbiztonsága függ a világméretű eseményektől, de megpróbált függetlenedni a maga teremtetten világrendtől. 2001. szeptember 11-től 2004 júniusáig az USA katonai költségvetése elérte összesítve a világ többi részéét. Közben Washington sorra megsértett nemzetközi egyezményeket: veszélybe sodorta Kiotót, a Nemzetközi Bíróságot, az ABM-egyezményt és a biológiai fegyverekről szóló megállapodást is. Ugyanakkor kiemelte Amerika hadi kapacitását. Az amerikai katonai fölény, az egyoldalúság és a megelőző háború hármását keresztelték el „Bush-forradalomnak”, amely az erőszakos külpolitika meghatározása lesz egy emberöltőn át.

Sokat összeírtak már az Atlanti-óceán két partja közötti megosztottságról, és hogy miként lehetne ezeket rövid távon orvosolni, ám könyvem messzebbre tekint a következő pár évnél, és az eljövendő évszázad világrendjére kíváncsi. A „Bush-forradalom” azon a hamis feltevésen alapul, hogy ha egyetlen szuperhatalom van, az bármit szabadon megtehet. Ez az alapállás megtépázta Amerika tekintélyét a világban, megrendítette hatalmát, és önkéntes elszigetelődést eredményezett. Aron szerint azonban ez a stratégia nem lehet tartós. Amerikát ambíciója és biztonsági törekvései arra késztetik, hogy újra része legyen a világnak még a generációváltás előtt.

Milyen arculata lesz a világnak?

A hidegháború végével és a globalizáció elszabadulásával három döntő változás következett be a világhata-

lomban: a hangsúly eltolódott nyugatról keletre, az államok jogainak védelmétől az egyéni jogok védelméig olyan globális fenyegetések ellen, mint a népirtás, a terrorizmus vagy a globális felmelegedés, végül elmozdult a nemzeti hatalmakra alapozott rendszertől a regionális integráció irányába.

Amíg az átalakulás tart, addig helyreállíthatatlan a transzatlanti viszonyok régi formája. Ám ha Európa min-tául szolgál az új világrendhez, együtt is működhet Amerikával a két kontinensen túlmutató szövetség létrehozásá-ra, amivel új társakat toborozhat a globális problémák megoldására. Ez a kép sokkal vonzóbb Európa és Amerika szembeállításánál. Miként Timothy Garton Ash és mások rámutattak, nem egy újabb iraki kalandtól kell Amerikát visszatartani, hanem rá kellene ébresztenünk, hogy egy nemzetközileg elkötelezett Amerikával együtt megte-remthetjük egy új korszak új világrendjét.²

Ha ez sikerül Európának, úgy átalakíthatja az amerikai hatalom természetét az Amerika utáni világnak megfele-lően.

A DÉL ÉS A KELET FELEMELKEDÉSE

A világ lakosságának 90%-át nem kormányozhatja többé egy olyan rendszer, amely kizárólag Európa és Amerika érdekeit szolgálja. Ahogy telik az idő, úgy helyeződik át a súlypont fokozatosan kelet és dél felé. A gazdasági glo-balizáció lehetővé teszi Kína és India számára a felzárkó-zást az Egyesült Államokhoz, de Brazília, Oroszország és Dél-Afrika is szorosan ott lesznek a nyomukban.

Felemelkedésük máris elektromos hullámokat bocsát ki a világgazdaság rendszerén keresztül. Kína a maga 440 milliárd dollárnyi tartalékával máris 5 milliárd értékű amerikai államkötvényt vásárolt,³ India pedig több mint 100 milliárd értékű tartalékot halmozott föl;⁴ hatalmas igényük a természetes erőforrásokra máris emeli a világgazdasági árakat, és fejlődésük egy sor újabb környezetvédelmi problémát vet föl. Ahogy gazdaságuk tovább erősödik, kelet és dél új „tigrisei” nagyobb politikai, katonai és kulturális hatalomra is szert tesznek.

Az amerikai „puha hatalom” hanyatlása vélhetőleg az amerikai évszázad végének legdrámaibb jele. Az Amerika „márkanév” és a Pax Americana közötti feszültség arra ösztönözte a McCann Erikson-féle reklámügynökségeket, hogy lebeszéljék ügyfeleiket arról, hogy áruikat az amerikai zászló színeibe csomagolják.⁵ Az amerikai álomnak persze változatlanul nagy a vonzereje, de máris versenytársai vannak, mint a Bollywood, az al-Dzsazira, egyes európai márkák vagy éppen a kínai fejlődési modell. Az 1950-es években a japán és koreai gyermekek részint azért tanultak baseballozni, hogy az amerikai világhoz tartozhassanak. Miután a kommunista veszedelem mint összetartó erő megszűnt, kezd darabokra hullani a nyugati világ identitása.

Ahogyan olyan országok, amilyen India, Brazília és Dél-Afrika fejlődnek, biztosítják helyüket a világhatalom irányítópülkájában. Az amerikai korszak valamennyi intézményének – az ENSZ Biztonsági Tanácsától, a Nemzetközi Valutaalapon, a G7-en át, a NATO-ig – nyitnia kell, ha nem akarnak perifériakussá válni, és elveszíteni a létjogosultságukat az egyre több pólusú világban. Ezt

hosszú távon sem Európa, sem Amerika nem akadályozhatja meg, mert kiválthatná ezzel a legerősebb és legnagyobb piaccal rendelkező potenciális politikai szövetségesek ellenérzését.

Ezért nem vezet jóra, ha Európa és Amerika kizárólag egymással ápol diplomáciai kapcsolatokat. A kihívás jelenleg az, hogy a megjelenő új hatalmakat a demokrácia, az emberi jogok és a szabadpiac értékeit tükröző rendszerbe ötvözzük. A radikális megoldás az lenne, ha a világpolitikában az új választóvonalat a demokrácia jelentené. Ivo Daalder és James Lindsay, a Clinton-kormány két volt minisztere javasolta a Demokratikus Államok Szövetségének megalapítását, amely az összes globális problémával foglalkozna a terrorizmustól a globális felmelegedésig.⁶ A demokratikus normák betartásáért cserébe a tagok védővámok és egyéb korlátozások nélkül juthatnának piachoz; az új szövetségi tagság az egész világét ugyanúgy alakíthatná ahogy a NATO-hoz és az EU-hoz való csatlakozás lehetősége is átformálta Európa arculatát.⁷ Nem elfogadható a világ többi részének egy olyan új államszövetség, amelyet Amerika irányít a regionális csoportosulások figyelmen kívül hagyásával. A világhatalom összekapcsolása a civilizált politikai magatartással ezzel szemben kézenfekvő kiterjesztése lenne az európai sikertörténetnek, és döntően befolyásolhatná az ENSZ, a G8 és a Világkereskedelmi Szervezet átalakítását.

Azt ugyanakkor szem előtt kell tartanunk, hogy pusztán az új helyek biztosítása a világszervezetekben, például Brazília, India vagy Dél-Afrika felvétele az ENSZ Biztonsági Tanácsába, nem lehet elegendő e szervezetek hatalmának megtartásához. Ezen intézményeket ugyanis

egy államok köré szervezett világra találták ki, ma a fő veszélyek azonban a terrorista csoportok, a fegyveres milíciák és a nagyvállalatok etikátlansága felől érkeznek.

AZ EGYÉN FELEMELKEDÉSE

A ruandai, koszovói és szudáni népirtások gyomorszorító látványa megmutatja nekünk, hogy komoly baj van az olyan nemzetközi rendszerrel, amely egy állam jogát – hogy nem kell katonai beavatkozástól tartania – az államban élő egyének jogai elé helyezi. Szeptember 11-én arra is rádöbbsentünk, hogy az egyén nemcsak áldozat lehet, hanem veszélyforrás is. Ha mindössze 19 ember ekkora fájdalmat, szenvedést és káoszt zúdíthatott a világra egy tank áránál kevesebb ráfordítással, akkor komoly formában kell felvetnünk a biztonság meghatározásának kérdését.

A huszadik század végének legnagyobb sikere az volt, hogy jelentősen csökkentette az államok közötti háború esélyét. Az amerikai világrend intézményeit úgy tervezték meg, hogy megelőzzék a biztonságunkat fenyegető legnagyobb veszélyt: azt, hogy idegen országok katonailag beavatkozhassanak a belügyeinkbe. A mostani évszázadban azonban a legnagyobb veszélyt már nem az államok jelentik, és a fenyegetés sem államok ellen irányul, mert a globalizáció korában rendkívül mozgékony egyének tartják rettegésben a világot. Ma kevésbé félünk egy megszálló hadseregtől, mint a terrorizmustól, a globális felmelegedéstől, az AIDS és hasonló betegségek terjedésétől vagy az etnikai tisztogatások miatti tömeges

nép-vándorlástól. Amióta világszerte fontos a demokrácia és az emberi jogok, olcsóbb lett az utazás, a globális média pedig mindenhová elviszi a világ híreit, és akár ágyban fekvé értesülhetünk mások szenvedéséről, azóta a nagyközönség már a Föld távoli részét sújtó katasztrófákról is azonnal tudomást szerez.

Ha az egyes államok szembe akarnak szállni a világméretű veszélyekkel, akkor néha kénytelenek beavatkozni egymás belügyeibe, és egységes normákat kell elfogadniuk az üvegházhatást előidéző gázok kibocsátásáról, információt kell cserélniük a terroristákról, és a gyanúsítottakat alkalomadtán ki kell adniuk más országoknak, a fegyveres milicistákat pedig meg kell akadályozni a népi-írtásban, és a háborús bűnösöket felelősségre kell vonni. Mégis számos ország ragaszkodik egy olyan nemzetközi rendszerhez, amelynek fő célja az államok közötti háború megakadályozása, és így ahhoz az ENSZ-szabályzathoz is, amely Koszovóban jogerősen nem engedélyezte a külső beavatkozást.

Az Egyesült Államok felismerte, hogy az általa létrehozott rendszer meggyengült, és hogy megszokott módszerei épp a rossz irányba vezetnek. Bush „forradalma” több tekintetben is ellenforradalom – megpróbálja visszaforgatni az idő kerekét a nemzetállamok korszakába. John O’Sullivan szerint Bill Clinton a globalizáció menedzselésére alapozott külpolitikai tervezetet dolgozott ki, felismerte a világpolitika nem állami szintű aktorainak jelentőségét, humanitárius okokból avatkozott be Boszniában és Koszovóban, és szorgalmazta a nemzetközi jog és a Nemzetközi Bíróság fontosságát, ami eredetileg is amerikai ötlet volt.

George W. Bush néhány hónap alatt mindent megtett, hogy a Clinton-kormány vívmányait a visszájára fordítsa. Több száz hivatalos beszédében egyetlenegyszer sem használta a „globalizáció” szót. Richard Clarke, Bush volt terrorizmusügyi tanácsadója szerint az elnök szeptember 11. előtt nem is volt hajlandó foglalkozni a terrorizmus kérdésével. De még a merénylet után, a nemzetbiztonsági stratégiához mellékelt levélben is azt hangsúlyozta, hogy célja „a terroristák és a zsarnokok” elleni harc. Ez arra utal, hogy ha sikerül megbuktatni az olyan zsarnoki rendszereket, mint Szaddam Husszeiné vagy a táliboké, felszámolható a terrorizmus is, mert egyetlen állam sem vállalná a befogadásukkal járó kockázatot. A terrorizmus és a zsarnokság összekapcsolásával világos, hogy nem az egyénekre tesszük a hangsúlyt, akiknek tettei esetleg nincsenek kapcsolatban a nemzettel vagy az államiság kérdésével, hanem a szokásos veszélyre, a lator államokra. A terrorizmus elleni háború sokkal inkább a terroristáknak otthont adó államok elrettentésére irányult, mint azoknak az okoknak a megszüntetésére, amelyek miatt az egyén terroristává válik.

A Bush-kormányzat leginkább attól tart, hogy a nemzetközi egyezmények és intézmények korlátozzák Amerika cselekvési szabadságát. Eltökélttségük a terrorizmus ellen jellemzi magatartásukat a globális felmelegedést korlátozó, a háborús bűnökre vonatkozó és a nukleáris fegyverkezést megakadályozó egyezményekkel szemben. Némely aggodalmuk nem egészen alaptalan. Igazuk van például abban, hogy könnyebb olyan országoknak támogatniuk a Nemzetközi Bíróságot, amelyek sohasem küldenek katonákat külföldre, miközben az

amerikai katonáknak esetleg politikai színezetű ügyekben kell bíróság elé állniuk. De a kormányzat ahelyett, hogy módosító javaslatokat tenne a világ többi részén életbe lépett törvényekre vonatkozóan, elzárkózik a világtól, és megpróbálja megakadályozni az előrejutást.

Amerikának előbb-utóbb felül kell bírálnia jelenlegi álláspontját. Ha a nem állami szintű fenyegetésekért továbbra is valamelyik államot teszi felelőssé, nem tudja megállítani sem a terrorizmust, sem a globális felmelegedést, sem az AIDS terjedését. Hosszú távon az sem válhat be, hogy a világméretű politikai problémákat a nemzeti hadsereg bevetésével kívánja megoldani. Leginkább azonban azért kell Amerikának tudomásul vennie az új világrendet, mert az tőle függetlenül is létrejön. Ha Amerika nem vesz részt a tárgyalásban, akkor nem lesz képes az ügyek kimenetelének saját érdekei szerinti befolyásolására.

Európa, akár az amerikai ellenzés dacára is, vezető szerepet vállalhat egy olyan rend kialakításában, amely előtérbe helyezi az egyént az állammal szemben. Az 1980-as években a kelet-európai kommunizmust már támadták azok az ellenzékiek, akik az 1975-ös Helsinkai Záróokmányra hivatkozva az emberi jogok tiszteletben tartását követelték saját államuktól. A mai európai Emberi Jogi Bíróság és az Európai Bíróság mintául szolgálhat a nemzetközi jogi intézmények következő generációja számára. A koszovói tapasztalatok alapján át kellene dolgozni az ENSZ alapokmányát, amely immár kinyilvánítaná a nemzetközi közösség azon felelősségét, hogy megvédi az embereket a népiirtással szemben. Az Európai Unió gazdasági erejét is beveti új intézmények létrehozásáért,

amikor a segély és a piaci hozzáférés feltételének a kiotói egyezmény aláírását vagy a hágai Nemzetközi Bíróság elismerését jelöli meg.

Természetesen nem szabad túlértékelnünk átformáló képességünket, és annak legitimitását sem. Céljaink megvalósításához ugyanis szükségünk lesz a regionális szervezetekre.

A RÉGIÓK FELEMELKEDÉSE

Az amerikai világrend a nemzetállamok köré szerveződik, miközben egyre erősebb a régiók összefogása. Az Egyesült Államoknak sem forrásai, sem akarata nincs ahhoz, hogy betöltse a világ csendőrének szerepét, valamint a világ nagyrésze önmaga kívánja megoldani problémáit olyan regionális csoportokba szerveződve, amelyek gazdasági és biztonsági kérdésekben is együttműködnek.

A külföldi háborúk veteránjainak tartott 2004 nyári, ohiói beszédében Bush elnök bejelentette, hogy hazarendel két nagy létszámú hadosztályt Németországból, míg Európából és Koreából 60–70 ezer főnyi sereget vezényel át a világ különböző pontjaira.⁸ Ez lényegében annak beismerése volt, hogy szeptember 11. óta az amerikai biztonságot fenyegető veszély nem Európa, hanem a Közel-Kelet és Közép-Ázsia.

Bush elismerte azt is, hogy Európa végre-valahára gondoskodni kezd saját biztonságáról. A kilencvenes években, amikor kitört a Balkáni-háború, Európa nem boldogult volna Amerika segítségével nélkül. A ráutaltság

élménye Boszniában és Koszovóban végül saját haderő létrehozásához vezetett, amely egyelőre csak a kontinens biztonságát képes szavatolni. Az újfajta függetlenségnek a leghatározottabb jelképe az volt, amikor 2004 decemberében a NATO ünnepélyesen átadta a koszovói fennhatóságot az Európai Uniónak.

Hasonló események játszódtak le a világ más tájain is. Amikor például Kelet-Timor összeomlott, nem amerikai, hanem ausztrál csapatok érkeztek a rend helyreállítására. Kongóba főként afrikaiakból álló ENSZ-csapatokat küldtek, Burundiba dél-afrikaiak vezette egységet, Sierra Leonébe közös ENSZ-csapatokat, amelyek egyharmad részt ugyancsak afrikai katonákból álltak. Az amerikai hatalomra még szükség van a legégetőbb világproblémák, így az észak-koreai és afganisztáni kérdés megoldásához. Ám ahogy a kormány egyre kevésbé összpontosít Amerika nemzetbiztonságára, egyre nagyobb felelősséget kell vállalniuk más régióknak saját ügyeikért.

Miként a következő fejezetben látni fogjuk, a regionális integráció segítségével mind a régiók, mind az egyes országok rugalmasabban kezelhetik problémáikat. Mindez kihat a világrendre is. Ahogyan haladunk a régiók világa felé, úgy nő annak a veszélye, hogy Amerika háttérbe szorul. Egyoldalú ideológiája miatt, valamint Mexikó kitartó követeléseinek ellenére, Amerika nem utánozhatja le az európai bővítés sikerét a NAFTA-ban. Katonai beavatkozása Haitiben, Venezuelában és Kolumbiában messze nem olyan megalapozottak, mint amilyeneket az EU határvidékén tapasztalhatunk. És miközben a grúz és az ukrán nép azért robbantott ki forradalmat, hogy Európához csatlakozhasson, a hasonló népmozgalmak Vene-

zuelában és Bolíviában vagy az újradiálisok törekvései Uruguayban, Brazíliában és Argentínában változatlanul az amerikai hegemoniától való függetlenedést tűzik ki célul.

AZ AMERIKA UTÁNI VILÁG

Az amerikai hegemoniában benne rejlenek önnön pusztulásának csírái, és máris visszavonulásra késztetik.

A gond az, hogy Washington célja önmaga védelmére, valamint a demokrácia és az emberi jogok terjesztésére levált az érték létrehozott rendszerről. A hidegháború idején mindezt az olyan nemzetközi szervezetek testesítették meg, mint a NATO és az ENSZ, Amerika pedig hatalmát ezek irányítására használta. Ma azonban az amerikai hatalom inkább szemben áll és nem harmonizál a globalizáció erőivel. Az iraki háborút már a világ közvéleményével dacolva indították el, és a terrorizmus elleni háborúhoz is hiányzik azon intézményeknek a felhatalmazása, amelyek a szövetségeseeknek beleszólást biztosít a döntési stratégiába. A katonai erő persze jó célok érdekében is bevethető, amint ez Boszniában, Koszovóban és Afganisztánban történt. Ugyanilyen hatásos lehet a határozott diplomáciai fellépés is, mint amilyen például Líbiával szemben a Lockerbie-ügy óta. Csakhogy egy, a hatalom gyakorlását szabályozó rendszer híján az amerikai külpolitika a liberális demokrácia rendjének hosszú távú megszilárdítása helyett inkább röpke győzelmeket arat.

Számos amerikai már kétségbe vonja a magányos harcos szerepének létjogosultságát, és érzi, hogy szük-

ség van szövetségesekre. Az utóbbi néhány évben bizonyosodott, hogy Amerika árthat az Európa-tervnek azal, ha külön kezeli a régi és az új tagokat, és akadályoz olyan európai kezdeményezéseket, mint a hágai Nemzetközi Bíróság. Ám az Európa-ellenesség magának Amerikának árt a legtöbbet, mert sohasem volt nagyobb szüksége Európára, mint most. Az afganisztáni hadműveletet ma franciák irányítják; Iránban európaiak tárgyalnak a tömegpusztító fegyverekről; az arab világban is Európa veti latba kereskedelmi erejét, befektetéseit és diplomáciai súlyát a demokratizálódás érdekében; Izraelben és Palesztinában is Európa finanszírozza azokat az intézkedéseket, amelyek lehetővé teszik az izraeli csapatok kivonását Gázából.

Hosszabb távon – amint Kína és India eléggé megerősödik ahhoz, hogy aktívabb szerepet játsszon a világ színpadán – Amerika ismét kénytelen lesz megbecsülni a nemzetközi jog és a világméretű intézmények jelentőségét. Továbbra is a világ legerősebb országa marad, de csökkenni fog részesedése a világhatalomból, és immár nem biztosíthatja pusztán katonai erejével a többi szereplő engedelmisségét.

Európának olyan új rendszer létrehozására lenne szüksége, amelynek része a jogrend átalakító ereje, és tükrözi a világpolitika mindhárom forradalmát. Nem az a cél, hogy megakadályozzuk Amerikát az önvédelemben, miként azt oly sokan javasolták, hanem hogy tetteit olyan intézményes keretbe helyezzük, amely túl a nemzetbiztonsági kérdéseken alkalmas a világméretű problémák kezelésére is. Európának nem elzárkózó, hanem kezdeményező Amerikai Egyesült Államokra van szüksége.

A globális felmelegedés ellen azonban egyelőre a legnagyobb környezetszennyező segítsége nélkül kell tovább küzdenünk, de katonai önerőnk létrehozása után is kénytelenek leszünk olykor az amerikai haderő segítségére hagyatkozni, és könnyebben teremthetünk általános rendet a világon, ha azt a háttérben Amerika is támogatja.

Mivel az európai megközelítés pozitívabb és békésebb, több esélye van arra, hogy maga mellé állítsa a világ többi részét a globális problémák megoldása érdekében, mint annak, hogy Bush megnyeri a terrorizmus elleni háborút. Ha pedig Európa valódi eredményeket tud felmutatni, akkor Amerika – hasonlóan fővárosának kabócáihoz – újólag kilép elszigeteltségéből, és segíti Európát az új világrend kialakításában.

11. FEJEZET:

A RÉGIÓK KORA

Hugo Chavez nem könnyű ügyfél. A volt ejtőernyős katonára, aki 1992-ben még puccsot kísérelt meg, 1998-ban pedig betört a venezuelai parlamentáris politika világába, és az általa vezetett „ötödik köztársaság mozgalom” megnyerte a választást azzal az ígérettel, hogy megváltoztatja a szegények, a gyengék és a nincstelenek életét. Forgószélszerű hivatali ideje alatt szembe kellett néznie egy ellene elkövetett puccskísérlettel, országos sztrájkokkal és egy népszavazással, de soha nem félt attól, hogy ellenségeket szerez magának. A világ ötödik legnagyobb olajtermelő országának populista vezére nem áttallott ostorozni az olajvállalatok vezetőit, amiért „luxusvillákban élnek, és orgiáikon folyik a whisky”; a katolikus egyházat, mert „letért a krisztusi útról”; a sajtót, amiért „eladta magát a reakciósnak”; végül az Egyesült Államokat, mert „terrorral küzd a terrorizmus ellen”.¹ Egyvalamire azonban a katonából lett politikus is igent mondott: a Mercosurra, a Dél Közös Piacára.

2004. július 8-án, öt előszerződés és egy évtizedig húzódó hiábavaló jelentkezés után Venezuela végül elnyerte a társult tagság jogát az államelnökök maratoni konferenciáján (ahol mellelég Mexikó is megkapta a megfigyelői státust, amely a későbbi csatlakozással kecsgettette). A Mercosur-tagság intézményesen rendezi Venezuela feszült gazdasági és politikai viszonyát Argentin-

tínával és Brazíliával (beleértve a kereskedelem forgalmának megduplázását az előbbivel és megháromszorozását az utóbbival). Chavez örömének hangot is adott – Szívesen látjuk hajóink oldalán, vezetőkeinken, a gyógyszerek és egyéb áruk dobozain a „Made in Brazil” vagy „Made in Argentina” feliratot a „Made in USA” helyett.² Chavez csatlakozási törekvései mögött több van annál az Amerika-ellenes szélmalomharcnál, amely barátkozásra indította Castróval és Szaddam Husszeinnel. Csatlakozását a Mercosurhoz inkább az a felismerés hajtja, hogy a szövetség rendkívül fontos lesz Dél-Amerika jövőjét illetően.

Latin-Amerikában akkor kezdődött el a regionális integráció, amikor a térség nagy országainak vezetői látták Európa hatalmas fejlődését a Közös Piac megalakítása után. A szövetség kezdetét az a kísérlet jelentette, amely normalizálni kívánta a feszült viszonyt Brazília és Argentína között, hiszen a két ország már az 1970-es évektől nukleáris fegyverkezési versenyben állt egymással. Aztán ez a kétoldalú kezdeményezés kibővült Paraguay és Uruguay 1991-es csatlakozásával, és létrejött a Mercosur, melynek 1996-ban Chile és Bolívia is tagja lett. A Mercosur államai megállapodtak egy közös piac megteremtésében, és a különböző szektorok, így a külkereskedelem, a mezőgazdaság, az ipar és a pénzügy makrogazdasági politikájának koordinálásában. Ugyancsak megegyeztek a törvényharmonizációban, továbbá politikai és gazdasági integráció érdekében. A Mercosur nagyjából az EU modelljét követi. A közös piac tanácsa, a Common Market Council a gazdasági és a külügyminiszterekből áll. Az elnöki posztot félévenként más-más tagállam tölti be ábécérendben követve egymást.³

A kezdeti siker látványos volt. 1995-ben a legtöbb védővámot eltörölték a belkereskedelemben; a külkereskedelemben pedig egységes tarifát és vámkódot alakítottak ki. A fejlődő országok védővámját az 1985-ös 37,2%-ról 1994-ig 11,5%-ra csökkentették, így az unión belüli kereskedelem felvirágzott: 1990-ben 4,1 milliárd dollár volt, ami 1997-re ötszörösére nőtt. Ráadásul áramlott be a külföldi tőke: az 1991-es 2 milliárd dolláros befektetési szint 1999-ben 56,6 milliárdnál tetőzött.⁴ Egyes nagyvállalatok, így a Nestlé és az Unilever regionális alapon szervezték újjá a tevékenységüket, így egy-egy terméket a régió számára egyetlen gyár állította elő. Az autóiparban a már-már kivonulást fontolgató Renault és Peugeot-Citroën új gyárakat épített, és a japán vállalatok is megjelentek a helyi piacon.

A Mercosur egyszeriben odarajzolta magát a világ üzleti térképére. Legnagyobb sikere azonban a demokrácia védelmében és megerősítésében játszott szerepe volt Dél-Amerika déli felében. Miután Paraguayban 1996-ban sikerült brazil és argentin segítséggel leszerelni egy puccskísérletet, a Mercosur hivatalosan is csatolt az alapokmányához egy demokratikus záradékot a csoportban maradás feltételeként. A XXI. század nem kezdődött szerencsésen a szövetség számára, mivel pénzügyi válság lépett fel Brazíliában és Argentínában, ám Venezuela és Mexikó csatlakozása után mindkét ország gazdasági helyzete megszilárdult, és így a latin Közös Piacnak van reménye egész Dél-Amerika integrálására.⁵

Latin-Amerika nincs egyedül: időközben megalakult az Afrikai Unió, a közel-keleti csúcstalálkozókra pedig felmerült egy Arab Unió lehetősége is. Kelet-Ázsiában az

ASEAN mellett már ott van a Sanghaji Együttműködési Szervezet is. Dél-Ázsia szövetségese a SAARC, a csendes-óceáni térségé pedig az APEC. Észak-Amerikában megalakult a NAFTA és az Amerikai Szabadkereskedelmi Övezet, hogy felvegyék a versenyt az egyesült európai piaccal.

Míg az olyan világméretű szervezetek, mint az ENSZ, a Nemzetközi Valutaalap és a Világbank változatlanul a nagyhatalmak bábjai, a regionális szervezetek valódi előnyöket nyújtanak tagjaik számára. 2004-ben az Afrikai Unió 4000 katonát küldött a szudáni Darfurba, miközben az ENSZ Biztonsági Tanácsa képtelen volt dűlőre jutni azt illetően, hogy a darfuri események kimerítik-e a népirtás fogalmát vagy sem. A Csendes-óceánon az APEC előmozdítja a szabad kereskedelmet és a befektetést a térség 21 országa között.⁶ Az arab világ arról tárgyal, hogy az Arab Ligát Arab Unióvá alakítják át közös parlamenttel és közös valutával, arra a fejlődésre alapozva, amelyet az arab szabadkereskedelmi egyezményrel, az Arab Pénzalappal és az Iszlám Fejlesztési Bankkal már el is értek.

Mindezen fejlemények együtt jelzik a régiók világának eljövételét. Amint megtanulnak hatékonyan együttműködni, és élvezik az együttműködés gyümölcseit, fokozatosan egyesíteni tudják majd úgy a szuverenitásukat, ahogy az az Európai Uniónak elsőként sikerült.

A REGIONÁLIS DOMINÓELV

Sokan foglalkoztak Kína és India nagyhatalommá válásával, és felemelkedésük hatásával a világrendre. Kétség-

telen, hogy kihívást jelentenek az amerikai és az európai igények szerint kialakított „egypólusú világ” számára, hiszen a két kontinens együtt csupán a világ összlakosságának egytizedét teszi ki. Az egyoldalúságot azonban még inkább fenyegeti az a tény, hogy kialakult a nagynépességű országok – Brazília, Mexikó, Nigéria, Dél-Afrika, Dél-Korea és Japán – övezete a világon, amelyek többé nem érik be a kétoldalú kapcsolattal saját országaik és Európa, illetve Amerika között, és nem fogadják el a viszonylag gyenge pozíciójuk miatt hozott döntéseket.

Ezek az országok látták, ahogy az Európai Unió lehetőséget ad a kis országoknak is arra, hogy vagyoniukat, katonai erejüket és népességüket meghaladó mértékben szólhassanak bele saját sorsuk alakításába a világszínpadon. Látták, hogy a regionális klubok segítségével felül lehet emelkedni a történelmi ellentéteken és feszültségeken; lehetséges a demokrácia felépítése; és felgyorsítható az országok integrációja a világgazdaságba, illetve található közös megoldás a határokon átnyúló problémák megoldására a szervezett bűnözéstől kezdve a környezetszennyezésig. Az EU sikere kiengedte a regionalizmus szellemét a palackból, és azt lehetetlen visszaszuszakolni. Ráadásul az újfajta regionalizmus nem egymással háborúzó tömbökről szól, hanem olyan klubokról, amelyek támogatják a globális fejlődést, a biztonságot és a piacok szabadságát, és hogy az egyes körzetek önálló fejlődése hatványozottan jótékony hatással van az egész világra.

Európa csaknem ötszáz évvel ezelőtt találta ki a történelem leghatékonyabb politikai szervezetét, a nemzetállamot. Háborúk és hódítások egész során át egyedül ez

a politikai szervezeti forma terjedt vírusként, így a 20. századra ez maradt az egyetlen út, amely segített eltörölni a birodalmakat, a városállamokat és a feudális rendszereket. Mivel a nemzetállamok leginkább más nemzetállamokkal tudták kényelmesen intézni az ügyeiket, más politikai rendszereknek nem maradt sok választásuk: vagy nemzetállammá válnak, vagy bekebelezi őket egy nemzetállam. A 20. század végén már csak nemzetállamok ülhetek a tárgyalóasztalnál.

A 20. század második felében Európa hozzálátott a nemzetállami modell reformjához. Amint egyre nagyobb beleszólást kapott Európa a világ ügyeibe, és lassan bekebelezte az egész kontinenst, a többi ország ugyancsak nehéz választás elé került: vagy csatlakoznak az Európai Unióhoz, vagy megalapítják saját uniójukat a nemzetközi jog alapján, és békés módszerekkel beleszólnak egymás ügyeibe. A 21. század végére a régiók világában már csak az ülhet a tárgyalóasztalhoz, aki tagja valamelyik klubnak. Az országok tehát azért szövetkeznek, hogy továbbra is legyen beleszólásuk a világ dolgaiba. Ez a „regionális dominóelv” mind a politikában, mind a gazdaságban érezteti hatását, és újra értelmezi a hatalom jelentését a 21. században.

Az így létrejövő világ középpontja már nem az Amerikai Egyesült Államok és nem is az ENSZ, hanem az egymástól kölcsönösen függő klubok társadalma lesz. Afrikában azért is hangsúlyozzák a békefenntartás jelentőségét, mert a régió fejlődésének első számú akadálya a konfliktus, és hogy Afrika függetlenedni vágyik a nyugati katonaságtól az afrikai problémák megoldásában. Kelet-Ázsiában a „Csiang Mai Kezdeményezés”

ázsiai megoldást keres a valutaspekulációkra, hogy ne kelljen a tagállamoknak egy jövőbeni valutaválság esetén a Nemzetközi Valutaalaphoz fordulniuk. A jelenlegi szabályok szerint ugyan a kezdeményezés csupán 10%-os rövid távú segítyt nyújthat (miközben a maradék 90% továbbra is a Nemzetközi Valutaalap kritériumrendszerétől függ), közép távon valószínű, hogy ez a régió, amely köztudottan tőkeerős, meg fogja változtatni a kritériumrendszert, hogy függetlenedjen a Nemzetközi Valutaalaptól és a Világbanktól. A latin-amerikai közgazdászok is kiszámolták, hogy a kontinens elegendő tartalékkal rendelkezik bármilyen válság önálló kezelésére (kivéve, ha az egész brazil gazdaság összeomlik) a Nemzetközi Valutaalap bevonása nélkül.⁷

A kezdeményezések mögött húzódó egyesítő erő a törekvés az „egypólusú világ” meghaladására. Egyetlen ország sem szeretne olyan nagyhatalmak és globális intézmények döntéseinek engedelmeskedni, amelyeket nem ellenőrizhet. Az új világban már nem kell nagyhatalommá válni ahhoz, hogy egy ország megőrizhesse önazonosságát és függetlenségét. Az viszont lehetetlen, hogy valamely nemzet egy „ne zavarjanak” táblát akaszt a maga országának ajtajára, miközben sorozatosan vét az emberi jogok ellen, vagy népiirtásba kezd, mert az ENSZ „be nem avatkozás a belügyekbe”⁸ doktrínája védelmet nyújt a számára.

EURÓPA SZEREPE AZ ÚJ VILÁGREND KIALAKÍTÁSÁBAN

Ha nem lennének regionális szervezetek, ki kellene őket találni. Megjelenésük feltartóztathatatlan világjelenség. Annak ellenére, hogy a világ magától is alakul, Európa mégis segíthet az új rend születésében. Az Európai Unió megalapítását Amerika segítette elő a második világháború után azzal, hogy a Marshall-tervben felajánlott segílyt az európai országok együttműködésének feltételéhez kötötte. Ez végül úgy jött létre, hogy az egyes országok kölcsönös biztonságát garantáló szerződések helyett megalakították a NATO-t.

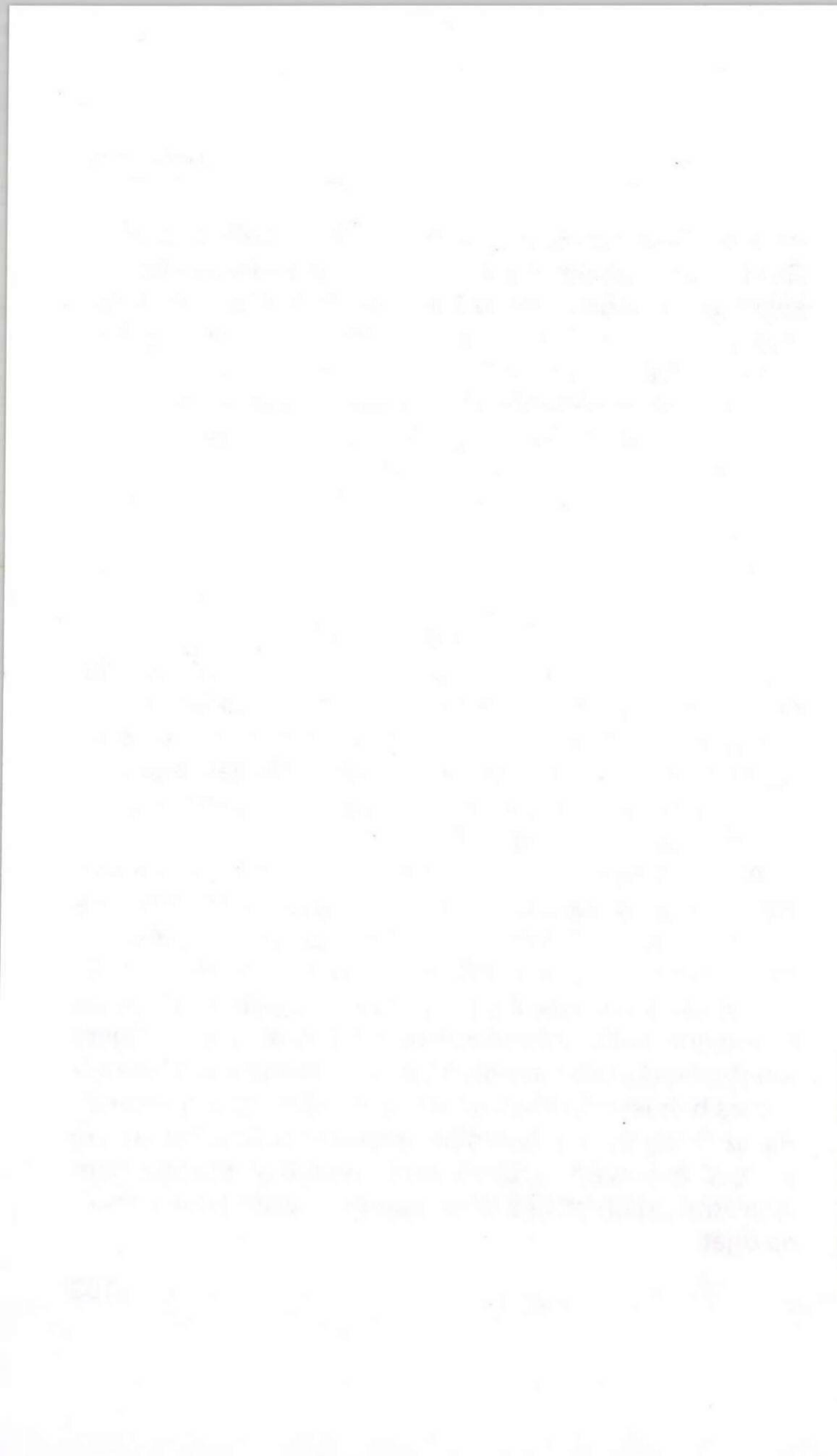
Ezt az utat az Európai Unió is követheti. A világ legnagyobb adományozójaként Európa kötheti a segílyt a regionális együttműködés feltételéhez, tehát csak akkor ad pénzt, ha biztosítva látja a gazdasági integrációt, a regionális infrastruktúra fejlesztését és a közös erőfeszítéseket a biztonságra. Az EU már tett hasonló lépést 2003-ban, amikor jóváhagyta az Afrikai Békefenntartó Eszközt, amely biztosítja az Afrikai Unió békefenntartó vállalkozásainak pénzügyi hátterét.⁹ A világ legnagyobb piacaként élnie kell a lehetőséggel, hogy a kereskedelmi tárgyalások előmozdítását a regionális kereskedelmi sorompók felemeléséhez kötheti. Növekvő politikai súlyát pedig a régiók közötti párbeszéd elősegítéséért kellene latba vetnie. Nem külön-külön kellene tárgyalnia Kínával, Dél-Afrikával és Brazíliával, hanem csúcstalálkozókon kellene közös döntéseket hoznia a Mercosurral, az ASEM-mel és az Afrikai Unióval.

Hosszú távon Európa célja az uniók uniójának létrehozása lehet, amely közelebb hozná egymáshoz a regio-

nális szervezeteket, ahogy az EU is egyetlen Európai Gazdasági Közösségbe integrálta a Szén- és Acélközösséget, az Euratomot és az Európai Közösséget. A „Regionális Egységek Közössége” (Community of Regional Entities) lehetne az ENSZ első számú koordinációs testülete. Ez nem feltétlenül tenné feleslegessé a Biztonsági Tanácsot és az ENSZ-Közügyűlést, ám a regionális szervezetek fóruma lehetne az a hely, ahol a két legsürgetőbb probléma, a fejlesztés és a békefenntartás¹⁰ végre napirendre kerülhetne.

Az EU tapasztalatai azt igazolják, hogy az új rend nem alapozható meg nagyszabású alkotmánymódosítással, hanem azzal, ha mindenkit érdekeltté teszünk az égető problémák közös megoldásában. Egymást átfedő klubokra lenne szükség, amelyek a kereskedelemmel, a nukleáris fegyverkezéssel, a gazdasági fejlődéssel, a világszerte pusztító betegségekkel, és a fejletlen országok megsegítésével foglalkoznak. Egyszer talán mindet egyetlen keretbe lehet foglalni.¹¹

Ahogy a regionális szerveződés egyre nagyobb lendületet kap, a nagyhatalmak is kénytelen-kelletlen bekapcsolódnak az integrációba. A folyamatot természetesen lelassíthatják, de megállítani nem tudják. Ha ellenzik, azzal csak maguknak ártanak, mivel a regionális klubokat az ellenük való szövetkezésre ösztönzik. Ha az ügyet azonban magukévá teszik, azzal saját hatalmuk növekedhet, és bábáskodhatnak az új világrend megszületésénél. Ha az integráció folytatódik, szemtanúi leszünk az „új európai évszázad” születésének, melyben Európa nem új világbirodalmat hoz létre, hanem a világ követi Európa útját.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

Európa ellenségei talán sohasem bocsátják meg az európai sikertörténet hétköznapiságát. Én azonban szeretném ezt megünnepelni, elmesélni, hogyan menekült el Európa a történelem elől, s megvizsgálni, hogy ennek az útnak a tanulságai miként lehetnének segítségünkre a minél békésebb XXI. század megteremtésében. A családkban három előző után az én nemzedékem az első, amelyiknek nem kellett tartania háborútól, üldöztetéstől, száműzetéstől, vagy akár a megöletéstől. Könyvem hosszúra nyúlt köszönőlevél azoknak a látnokoknak az Atlanti-óceán mindkét partján, akik meg tudták álmodni a tragédiáktól mentes Európát.

Ez a könyv igen sok ember közreműködése nélkül nem születhetett volna meg.

Legelőször két különleges intézményt kell megemlítenem: az amerikai Marshall-segéyalapot, amelyet Craig Kennedy irányított fáradhatatlanul, és amely hajlandó volt támogatni vállalkozásomat: „transzatlanti” ösztöndíjat biztosított számomra, öt hónapig vendégül látott Washingtonban, és összehozott számos gondolkodóval (és cselekvővel) az óceán mindkét partján. Washingtoni tartózkodásom alatt az alapítvány atyailag gondoskodott rólam, ötleteket adott, és elképesztő hatékonyságával közvetített és ösztönzött. A következőket személy szerint is meg kell említenem: Ronald Asmus, John Audley, Jeff Bergner, Maia Comeau, Mark Cunningham, Abigail Golden-Vazquez, Patricia Griffin, Nicola Hagen, Philip

Henderson, Myles Nienstadt, Ellen Pope, Sara Reckless, Kareem Saleh, Jeremiah Schatt, Susan Sechler, Ursula Soyez, Dan Twining, Claudia Chatnal Zackariya.

Köszönettel tartozom a brit Külpolitikai Kutatóközpont elnöki és tanácsadó testületének, valamint személyzetének is, amiért hat éven át megoszthattam velük az intézet vezetésének nem mindennapi élményét, s amiért később, amerikai tartózkodásom alatt is támogattak ebben a munkámban. Külön szeretném megemlíteni Michael Levy, Liz Lloyd, Adam Lury, Fred Halliday, Meta Ramsay, Michael Butler, Stephen Twigg, Miles Webber, de mindenekfölött Andrew Hood nevét. Mindig is nagyra értékeltem a saját részlegem intellektuális társaságát, ideértve a következőket: Lucy Ahad, Greg Austin, Rob Blackhurst, Keith Didcock, Richard Gowan, Phoebe Griffith, Rouzbeh Pirouz, Andrew Small és Mark Spokes.

Az anyaggyűjtésben többen is segítettek mind meglátásokkal, mind ügyintézéssel, mind pedig Londonban, illetve Washingtonban, így Conrad Smewing, akinek éles esze és elkötelezettsége nélkül bele sem vágtam volna ebbe a könyvbe; Julian von Fummetti, akinek segítségével nélkülözhetetlen volt washingtoni tartózkodásom alatt; Richard Tite, aki a gazdasági fejezethez gyűjtött anyagot, valamint Nadia Shabbaz, aki a befejezésnél volt velem, ellenőrizte az adatokat, és átnézte a számtalan vázlatot.

Azokat a gondolataimat, amelyekből végül a könyv egyes fejezetei lettek, szemináriumokon adtam elő, s ott igen értékes visszajelzéseket kaptam. A prágai várban a British Council által szervezett 2003-ban tartott konferencián például olyanoktól kaptam pozitív reakciókat, mint Christopher Coker, A. C. Grayling, Hamish McCrae,

Sacha Vondra és Michael Zantovsky: ők egyhangúlag a könyv megírására biztattak. 2004 februárjában a London School of Economics George Lawson szervezte szemináriumán adtam elő, ahol tőle, valamint Barry Buzantól, Michael Coxtól, Chris Hilltől és William Wallace-től kaptam értékes tanácsokat. Washingtonban a German Marshall Fund szervezett számomra egy délideji szemináriumot, ahol ugyancsak biztató kritikával illettek, és több ötletet is adtak arra nézve, miként győzhetném meg igazamról amerikai olvasóimat is. Később, a GMF dublini konferenciáján tovább erősíthettem az érveimet, miután tanácskozhattam Walter Russell Meaddel. A British Council és az Európai Bizottság rendezett júniusban egy konferenciát a globális Európáról Wilton Parkban, ahol ötleteimet a legtöbb EU-országból, Amerikából és Ázsiából is véleményezte valaki. Végül meghívtak előadást tartani az oxfordi Szent Antal-kollégiumba Jan Zielonka és Timothy Garton Ash szervezésében, akik Európa jövőjének legjobb szakértői közé tartoznak.

Igen sokat profitáltam abból is, hogy elbeszélgethettem nem eggyel az általam legtöbbször becsült gondolkodók közül. Itt kell megemlítenem Phillip Bobbitt, Robert Cooper, Ivo Daalder, Daniel Drezner, Espen Barth Eide, Anthony Giddens, Ulrike Guérot, Fiona Hill, Stanley Hoffman, Rem Koolhaas, Stephen Krasner, Ian Lesser, Anatol Lieven, James Lindsay, Jessica Mathews, Mike McFaul, John Mearsheimer, Andrew Moravcsik, Geoff Mulgan, Joseph Nye, Martin Ortega, Ana Palacio, Bary Posen, Richard Rosecrance, Joshua Ramo, Michael Von der Schulenberg, Jeremy Shapiro, Radek Sikorski, Jim Steiberg és Fareed Zakaria nevét.

Könyvem kéziratának egyes részleteit elolvasta Malcolm Chalmers, Richard Gowan, Charles Grant, Simon Hix, Michael Hume, Philippe Legrain, Alasdair Murray, Joshua Ramo, Andrew Small, Peter Wilson, illetve Richard Youngs, és számos javításra tettek javaslatot.

Miközben terveztem, majd írtam a könyvet, mindvégig szemmel tartottak szellemi keresztapáim: Michael Butler, aki jelentős szerepet vállalt a mai EU létrejöttében Brüsszelben végzett szorgos munkájával, s engem mindvégig sziklaszilárdan támogatott, miként sokan mások is, akiket az ő révén ismertem meg a Külpolitikai Központban. Geoffrey Edwards tanított meg például arra, hogy az EU, amelyet a gyakorlatban megismertem, miként működik elméletileg, kéziratom több részletét átolvasta, és mindig kész volt a problémáim megvitatására. Washingtonban Bill Antholis nyújtott értékes segítséget; alighanem az ő bátorítása nélkül sem született volna meg a könyvem.

Ügynöknőm, Maggie Pearlstine, és kollégája, Jamie Crawford azonnal magukévá tették alapötletemet, segítettek könyvvé formálni, s találtak nekem egy kitűnő kiadót, a Fourth Estate-et, amelynél ideálisabb gazdát nem is kereshettem volna. Caroline Michel és Nicholas Pearson ösztönösen átlátták könyvem értelmét, Natasa Kennedy és Andrea Joyce fantasztikus munkát végzett a jogok európai eladása terén, Robin Harvie igen elkötelezettnek és rátermettnek bizonyult eszméim terjesztésében olyan helyeken is, ahol az Európáról szóló könyvek általában kudarcra vannak ítélve. Leginkább azonban kiadómnak, Mitzi Angelnek tartozom köszönettel bölcses-

ségéért, türelméért és elkötelezettségéért. Jóval többet kaptam tőle, mint amennyit egy kiadótól elvárhat az ember.

Végül köszönetet kell mondanom családomnak is, akiknek a könyvet ajánlom: menyasszonyom, Gabrielle, anyám, Irène, apám, Dick és nővérem, Miriam az én galaxisom csillagai. Szeretetüknek, nagylelkűségüknek, kíméletes kritikájuknak köszönhetem, hogy élvezem az életet.

JEGYZETEK

Bevezetés: A gyöngesség hatalma és a hatalom gyöngesége – avagy miért Európa viszi a prímet a 21. században

¹ EMMOTT, BILL: *Vision 20/21*. London, Penguin, 2003.

² FUKUYAMA, FRANCIS: *The Unipolar Moment*. *Foreign Affairs*, 1990/91 tél

³ JOSEPH NYE több művet is írt a „puha” és a „kemény” hatalomról, pl. *Soft Power: The Means to Success in World Politics* (2004), *The Paradox of American Power: Why the World's Only Superpower Can't Go It Alone* (2003), *Bound to Lead: The Changing Nature of American Power* (1990)

⁴ CALLEO, DAVID: *Power and Deficit Spending*. *The National Interest*, 2003 nyár

⁵ Uo.

⁶ MAZZAFERO–MEHL–STURM–THIMANN–WINKLER: *Economic Relations with Regions neighbouring the Euro Area in the „Euro Time Zone”*. Európai Központi Bank kiadványa, 2002, december. A szerzők ezeket az országokat „Euro Time Zone”-nak nevezik, és megvizsgálják pénzügyi, gazdasági és valutaügyi kapcsolatukat az Európai Unióval

⁷ Köszönettel tartozom kollégámnak, aki elsőként alkalmazta az „átformáló erő” kifejezést Európára. RICHARD YOUNGS: *Sharpening European Engagement*. *Foreign Policy Centre*, 2004.

⁸ RIFKIN, JEREMY: *European Dream*. London, Jeremy P. Tarcher/Penguin, 2004.

1. fejezet: Európa láthatatlan keze

¹ MAZOWER, MARK: *Dark Continent: Europe's Twentieth Century*. London, Penguin, 1999.

² VALÉRY, PAUL: *On European Civilization and the European Mind* című esszéje. 1919, 1922.

³ SCHUMAN-nyilatkozat. 1950. május 9. Lásd még: LEONARD, DICK és Leonard, Mark: *Pro-European Reader*. London, Palgrave Macmillan, 2002.

⁴ DUCHÊNE, FRANÇOIS: *Jean Monnet: The First Statesman of Interdependence*. New York és London, Norton, 1994.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

⁷ SMITH, ADAM: *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*. 1776. Magyarul *A nemzetek gazdagsága, e gazdagság természetének és okainak vizsgálata*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1952

⁸ Köszönet ANA PALACIONAK a metaforáért.

⁹ MILLER, VAUGHNE: *EC Legislation*. Standard Note SN/IA/2888, London, House of Commons Library, 2004.

¹⁰ NUGENT, NEILL: *The Government and Politics of the European Union*. Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2003. (5. kiadás)

¹¹ *Review of the implementation and enforcement of EC law in the UK*, hatékonysági vizsgálat, DTI, London, 1994. A House of Commons Library adatai szerint az összeg tárcánként erősen eltér, a 2003–2004-es parlamenti ülészak folyamán az Oktatási Minisztérium (DFES) 1%-ától a Munkaügyi Minisztérium (DWP) 10, a Belügyminisztérium (Home Office) 20, a Kereskedelmi Minisztérium (DTI) 25%-án át a Környezetvédelmi Minisztérium (DEFRA) 50%-áig.

¹² NUGENT i. m.

¹³ Brüsszel fővárosi körzet, weboldal.

¹⁴ Az 1998. december 10-én elhangzott beszéd megtalálható az interneten. <http://cain.ulst.ac.uk/events/peace/docs/nobeljh.htm>

¹⁵ Duchêne, 1994, i. m.

2. fejezet: „Megosztva állva maradunk, egységben elbukunk”

¹ Adatok az internetről: www.corporate.visa.com/corporate.JSP

² WALDROP, MITCHELL M.: *The Trillion-Dollar Vision of Dee Hock*. *Fast Company*, 1966. október/november, 75.

³ Ezt először MANUEL CASTELLS mondta ki trilógiája, az *Information Society* 3. kötetében.

⁴ WESTLAKE, MARTIN: *The Council of the European Union*. London, John Harper Publishing, 1999.

⁵ NUGENT, i. m.

⁶ Uo.

⁷ A legjobb bevezetés az EU-hoz LEONARD, DICK: *The Economist Guide to the European Union*. London, Profile, 2004. (9. kiadás)

⁸ Ezt köztudottan Dr. Henry Kissinger fogalmazta meg először így.

⁹ BOBBIT, PHILIPP: *The Shield of Achilles: War, Peace and the Course of History*. London, Penguin, 2003.

¹⁰ Uo.

¹¹ Az érv később Paul Kennedytől hangzott el. KENNEDY, PAUL: *Nagy hatalmak tüdőklése és bukása* Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990.

¹² *The Postmodern State and the World Order* (Demos/The Foreign Policy Centre, 2000) megtalálható az interneten: www.fpc.org.uk

¹³ ROSENCRANCE, RICHARD: „The European Union: A New Type of International Actor. In: *Paradoxes of European Foreign Policy*. (szerk. J. Zielonka), Kluwer, 1998.

¹⁴ MEAD, WALTER RUSSELL: *America's Sticky Power*. *Foreign Policy*, 2004. március/április.

¹⁵ PEEL, QUENTIN: *Europe is first casualty of war*. *Financial Times*, 2003. március 12.

¹⁶ KAGAN, ROBERT: *Of Paradise and Power: America and Europa in the New World Order*. New York, Random House, 2004.

3. fejezet: Európa fegyvere: a jog

¹ ULLMAN és WADE: *Shock and Awe: Achieving Rapid Dominance*. NDU sajtóanyag, 1996. december.

² MATHEWS, JESSICA: *A New Approach: Coercive Inspections*. *Iraq, A New Approach*. A Carnegie Békealapítvány kiadványában, 2002 augusztus.

³ FOUCAULT, MICHEL: *Surveiller et punir: naissance de la prison*. Paris, Gallimard, 1975. Magyarul *Felügyelet és büntetés: a börtön története*. Budapest, Gondolat, 1990

⁴ DUCHÊNE i. m.

⁵ MEARSHEIMER, JOHN: *Back to the Future*. *International Security*, 1990. nyár.

⁶ USA Külügyminisztérium: *Conventional Armed Forces in*

Europe (CFE Treaty). Jegyzőkönyv, Bureau of Arms Control, Washington DC, 2002. június 18.

⁷ Lásd: COOPER, ROBERT: *The Breaking of Nations*. London, Atlantic, 2004.

⁸ LEONARD, DICK: i. m.

⁹ OBASANJO elnök beszéde a NEPAD (New Partnership for Africa's Development) ülésén. Az abujai parlament szövivői hivatalának közleménye, 2004. február.

¹⁰ MAX WEBER ismert meghatározása szerint az állam „olyan emberi közösség, amely egy adott területen belül (sikerrel) követeli magának a fizikai erőszak alkalmazásának monopóliumát”, eredetileg a Müncheni Egyetemen elhangzott beszédében. Magyarul: A politika mint hivatás. Budapest, Művelődéskutató Intézet, 1989.

4. fejezet: A passzív agresszió forradalmi ereje

¹ Lásd: KINZER, SUSAN: Will Turkey Make It? *New York Review of Books*, 2004. július 15. és ACKCAKOCA, AMANDA: *Turkey's accession to the EU: Time for a leap of faith*. Az Európai Politikai Központ kommentárja, 2004. június 23.

² Ez a magatartás nagyban hasonlít ahhoz, ahogyan Ulrich Beck szociológus jellemzi a globális kapitalizmus rendszerét, melynek radikális átalakító hatásáról adott jellemzése *mutatis mutandis* az európai hatalomra is érvényes. A London School of Economicson tartott egyik előadásában Beck beszélt a hatalom dinamikájáról egy globalizált gazdaságban, és úgy tartotta, hogy a világ gazdaság manapság „metahatalmat” gyakorol, amely nemzetközi kérdésekben magának a hatalomnak a természetét is megváltoztathatja. A globális gazdaság újfajta hatalma az elutasítással való fenyegetésben rejlik, miként az európai befolyás is.

³ BLUM, WILLIAM: *Killing Hope: US Military and CIA Interventionism Since World War II*. Monroe (Maine), Common Courage Press, 1995. A korszerűsített listát Z. Grossman tette közzé az interneten „A Century of US Military Interventions: From Wounded Knee to Haiti” címen. (www.uwec.edu/grossmzc/peace.html)

⁴ Centre for Information Policy: *US Support for Plan Colombia*. 2003. február.

⁵ USA Külügyminisztérium: *Plan Colombia*. Washington, 2001. március 14.

⁶ LA FONTAINE: *A földműves és gyermekei*.

⁷ MAZZAFERO–MEHL–STURM–THIMANN–WINKLER, i. m.

⁸ Az EU stabilizációs és társulási szerződéseket írt alá a Nyugat-Balkánnal, partneri és együttműködési szerződéseket Oroszországgal és az egykori szovjet tagköztársaságokkal, ún. mediterrán szerződéseket Földközi-tenger melléki országokkal, államokkal, és megkötötték a yaoundéi, loméi és cotonoui szerződéseket az afrikai országokkal.

⁹ ROSENCRANCE, i. m.

5. fejezet: Hadviselés európai módra

¹ A cím az Európai Reformközpont 2004-es esszégyűjteményéből származik. EVERTS, et al: *European Way of War*. Centre for European Reform, London, 2004.

² Srebrenica timeline. *BBC News*: 2003. február 20. (<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/675945.stm>)

³ SIMMS, BRENDAN: *Unfinest Hour: Britain and the Destruction of Bosnia*. London, Penguin, 2002.

⁴ HOWARD, MICHAEL: *The Invention of Peace and Reinvention of War*. London, Profile, 2002.

⁵ Von Clausewitz, Karl: *Vom Kriege*. Berlin, Dümmlers Verlag, 1832–37. (Magyarul *A háborúról*. Ford. és jegyzetekkel ell. Réczey Ferenc, a bev. tanulmányt írta Monoszlay Gyula. Budapest, Zrínyi, 1961.)

⁶ Ezt más európai politikusok beszédei, így a német Joschka Fischeréi is visszhangozták, aki 2002. június 27-én ezt mondta a transzatlanti kapcsolatokról: „A biztonság a mi értelmezésünkben az egész társadalmat érinti, fejlődésének ökológiai, gazdasági, szociális és kulturális oldalait is. Mi ezt a megközelítést alkalmaztuk a Balkánon, s most ugyanezzel próbálkozunk meg Afganisztánban. Európának következetesen ezt kell képviselnie a nemzetközi porondon a XXI. században.”

⁷ GIEGERICH, BASTIAN és WALLACE: Not Such a Soft Power: The External Deployment of European Forces *Survival*, 2004/46. 163–82.

⁸ GOURLAY, CATRIONA: Operations update: Past, Present and Future. *ISIS, European Security Review*, 2003. október 19.

⁹ A kifejezés a volt svéd miniszterelnök, CARL BILDT 1999. február 25-i szentpétervári beszédéből származik. (Ivan Bloch Emlékkonferencia a háború jövőjéről, Szentpétervár, 1999. február 25.)

¹⁰ Az adatokat JACK STRAW brit külügyminiszter *Failed and Failing States* című, a Birminghami Egyetemen 2002. szeptember 6-án elhangzott beszédéből vettem.

¹¹ Ahogy Carl Bildt helyesen rámutatott, „Államokat kell építenünk, és nem nemzeteket”. *Financial Times*, 2004. január 16.

¹² EVERTS et al.: i. m.

¹³ Uo.

¹⁴ I. m.

¹⁵ LIEVEN, ANATOL: *Soldiers Before Missiles: Meeting the Challenge from the World's Streets*. *Carnegie Endowment for International Peace*. 1. k. 4. 2001. április.

¹⁶ FREEDMAN, In: Everts et al.

¹⁷ O'HANLON, In: Everts et al.

¹⁸ I. m.

¹⁹ A vállalatokra a helsinki és a göteborgi csúcstalálkozókra került sor. A források között van: MORAVCSIK, ANDREW: *How Europe can win Without an army*. *Financial Times*, 2003. április 3. és Everts et al.

6. fejezet: A svéd modell

¹ Emlékszem, a néhai svéd külügyminiszternő, Anna Lindh mesélte nekem, hogyan rejtegette el Mickey Mouse-át (mint mások a pornóképeket) „komoly” könyvekben, mert a szülei ellenezték, hogy ilyen burzsoá elmeszüleményekkel szórakozzék.

² STORRIE, DONALD: *The Regulation and Growth of Contingent Employment in Sweden*. CELMS, Göteborgi Egyetem.

³ CHARLES LEADBEATER még publikálatlan, *Adaptive Social Democracy* és *The Helsinki Spirit* című cikkeiben meggyőzően kifejtette, hogy létezik „Helsinki szelleme”.

⁴ MURRAY, ALASDAIR: *The Lisbon Scorecard IV*. Centre for European Reform, 2004. március.

⁵ Ezt részletesen kifejti az 1990-es évek gazdaságának néhány áttekintése, köztük HUTTON, WILL: *The World We're In*. London, Little Brown, 2002; BLANCHARD, OLIVIER: *European growth over the coming decade*. 2003, szeptember; KAY, JOHN: *Economic Reform in Europe – Priorities for the next five years*. Szerk. ROGER LITTLE és MARIA JOÃO RODRIGUES, London, Policy Network, 2004; LEGRAIN, PHILIP: *Europe's Mighty Economy*. *New Republic*, 2003. június 16., és DALY, KEVIN:

Euro-zone economy holding its own compared to achievements in the US. *Irish Times*, 2004. június 26.

⁶ LUECK, SARAH és MCKINNON, JOHN D.: Ranks of the poor, uninsured grew last year in the US. *Wall Street Journal*, 2004. augusztus 27.

⁷ Mirror, mirror on the wall – Europe v. America. *The Economist*, 2004. június 19.

⁸ Uo.

⁹ Kevon Daly az egész gazdaságot figyelembe veszi a termelékenység meghatározásánál. Az általában idézett, a mezőgazdasággal nem számoló amerikai termelékenységi adatok magasabb növekedésre engednek következtetni, mert megtévesztő lehet, ha két nagy szektort (a mezőgazdaságot és az államigazgatást), ahol alacsony a termelékenység növekedése, kiveszünk az összesítésből.

¹⁰ Ezt Adair Turner tette egyértelművé a London School of Economicson tartott 2003. február 10-i, *What's wrong with the European economy* című előadásában.

¹¹ Amint ez világosan kiderül az OECD 2004-es, *How Does the United States Compare* című jelentéséből.

¹² Az adatok kollégám, KEITH DIDCOCK *Can Europe Sharpen its Blunt Competitive Edge?* című, 2004-es prágai konferencián tartott előadásából származnak.

¹³ RIFKIN, JEREMY: „The European Dream”. New York, Penguin/Tarcher, 2004.

¹⁴ MURRAY, i. m.

¹⁵ RIFKIN, i. m.

¹⁶ Uo.

¹⁷ Revitalising Old Europe. *The Economist*, 2003. március 13.

¹⁸ A gond az, hogy a múltban nem egy kormány a munkanélküliség csökkentését célozta meg az előnyugdíjazással. Ha a vállalatok kénytelenek a költségeiket csökkenteni, gyakran felkínálják régi dolgozóiknak az idő előtti nyugdíj lehetőségét. Emiatt az EU-ban a tényleges nyugdíjkorhatár átlaga 60 év, szemben az előírányzott 65-tel (Görögországban például csak minden ötödik ember dolgozik 65 éves koráig).

¹⁹ A Bizottság és a Tanács közös jelentése a megfelelő és fenntartható nyugdíjakról, melyet a Tanács 2003 márciusában hagyott jóvá.

²⁰ Mazzafero és mások i. m. Igaz, hogy ezek az országok egyelőre együttesen csak a világ GDP-jének a 4%-át teszik ki, és vagy az

eurozóna határán fekszenek (mint Montenegró vagy Koszovó), vagy a frankövezetbe tartoznak, de arányuk egyre nő.

²¹ *Environmental Protection, Environmental Energy and Technology*. Stockholm, Swedish Institute, 2004.

²² Az USA-kormány 2003-as nemzetközi energiaügyi állásfoglalása. Energy Information Administration of the Department of Energy (www.eia.doe.gov)

²³ *The Internal Market: Ten Years Without Frontiers*. Brüsszel, Európai Bizottság, 2003.

²⁴ *The Economic Impact of Enlargement*. A Gazdasági és Pénzügyi Igazgatóság tanulmánya, 2001. május.

²⁵ Kanada nélkül, mivel az csak a G7 GDP-jének 3%-át adja.

²⁶ Kína várhatóan 2007-re utoléri Németországot, 2015-re Japánt, 2041-re Amerikát. India 2032-ben érheti utol Japánt. 2036-ra mind a négy ország túl fogja szárnyalni gazdaságilag Nyugat-Európát. Addigra a mai G6-ból csupán Amerika és Japán tartozik majd a hat legnagyobb gazdasághoz.

²⁷ HUME, DEW és SEPPING: *Building the New Europe*. Lehman Brothers, 2004. április 28.

²⁸ GORDON, ROBERT: *Two Centuries of Economic Growth: Europe Chasing the American Frontier*. 4415-ös számú vitaindító irat, London, Centre for Economic Policy Research, 2004. június.

7. fejezet: Európa megmenti a nemzeti demokráciát

¹ MILWARD, ALAN, S.: *European Rescue of the Nation State*. London, Routledge, 1994.

² Lásd: HIX, SIMON: *The Political System of the European Union*. Palgrave Macmillan, 1999.

³ MORAVCSIK, ANDREW: In Defense of the Democratic Deficit. *Journal of Common Market Studies*, 2002/40.

⁴ Uo.

⁵ Hix i. m.

⁶ GOULD, PHILIP: The Empty Stadium. *Progressive politics*, 2003. 2. k.

⁷ BEVANGER, LARS: Norway's EU debate re-surfaces. *BBC News*, 2003. május 1.

⁸ A vita Norvégia EU-tagságáról egyre sarkítottabb: sokan az EU-csatlakozásra szólítják fel, mások egyenesen a gazdasági közösség-

ből való kilépésre, mivel hosszabb távon tarthatatlannak gondolják a status quót. Norvégia csak azért nem lép be az EU-ba, mert az előírásoknál magasabb szinten dotálja mezőgazdaságát, amit az északi-tengeri olaj és gáz bevétele tesz lehetővé. Ezért a norvég parasztok erősen Európa-ellenesek. Az ilyesfajta luxust azonban csak kevés ország engedheti meg magának.

⁹ Brit Alsóházi vita, 1991. november 20.

¹⁰ Lásd: MILWARD, i. m.

¹¹ Lásd: ARBUTHNOT, TOM: *Can Europe Save National Democracy?* London, Foreign Policy Centre, 2003.

¹² Lásd korábbi munkámat: *European Democracy: A Manifesto and Network Europe*. Foreign Policy Centre, 2004.

¹³ NORMAN, PETER: *The Accidental Constitution*. Brüsszel, EuroComment, 2003.

¹⁴ Uo.

¹⁵ MORAVCSIK, ANDREW: id. cikke.

8. fejezet: Az 50-es évek Európája

¹ Tocqueville 1837. augusztus 22-i levele Algériából. Lásd: ALEXIS DE TOCQUEVILLE *De la colonie en Algérie*. Ed. Tzvetan Todorov. Bruxelles, Ed. Complex, 1988.

² HEATHER GRABBE becslése szerint az EU 2000–2004 között 67 milliárd eurót költött a bővítésre, szemben a 200 milliárd iraki dollárral. *Profiting from EU enlargement*. CER, 2001. június.

³ Georgia swears in new president. *BBC News*, 2004. január 25. (<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/europe/3426977.stm>)

⁴ European Economic Summit 2004. *Világgazdasági Fórum*, 2004. április 29. (<http://www.weforum.org/site/knowledgenavigator.nsf>)

⁵ *Arab Columnists Envy Georgia's Political Revolution: Tbilisi Spring, Arab Winter*. Middle East Media Research Institute, 2003. december 24.

⁶ Uo.

⁷ *Arab Media Reactions to the US–Middle East Partnership Initiative Part I: Opponents' Views*. Middle East Media Research Institute, 2003, január 6.

⁸ MORTIMER, EDWARD és GHILES, FRANCIS: „The discreet intermediary”. *Financial Times*, 1994. október 28.

⁹ JAN ZIELONKA azzal érvel, hogy a „globalizáció és az egymásrautaltság elviselhetetlenné teheti a javak, tőke, szolgáltatások, emberek határokon keresztül áramlása ellenőrzésének költségeit... és az »erőd-hatás« aláássa az EU koherenciáját morális tekintélyét és nemzetközi hitelességét”. In: ZIELONKA, JAN: *Europe Unbound: Enlarging and Reshaping the Boundaries of European Union*. London, Routledge, 2002.

¹⁰ WALLACE, 2003, Looking after the Neighbourhood Responsibilities for EU-25. Policy Papers. No. 4.

¹¹ I. m.

¹² O'ROURKE, BREFFINI: *Prodi sets out vision of „Ring of Friends”, closer ties with neighbours*. 2003. január 31. (www.eubusiness.com/imported/2003/01/102393/)

¹³ 2003 márciusában az Európai Bizottság megjelentetett egy figyelemre méltó dokumentumot, amely ezt az elképzelést igyekezett a realitásokhoz igazítani: *Wider Europe – Neighbourhood: A New Framework for Relations With Our Eastern and Southern Neighbours*.

¹⁴ MEDA-alap: Az EU és a Mediterrán térség közötti partneri kapcsolatrendszer. – A kiadó.

¹⁵ YOUNGS, RICHARD: *European Policies for Middle East Reform: A Ten Point Action Plan*. London, Foreign Policy Centre, 2004.

¹⁶ Lásd ASMUS, RON és POLLACK, KEN cikkét a *Policy Review*-ben

¹⁷ JOHNSON, CHALMERS: *The Arithmetic of America's Military Bases Abroad: What Does It All Add Up To?* *History News Network* (<http://hnn.us/articles/3097.html>)

9. fejezet: Brüsszel és a pekingi egyezmény

¹ CIA *World Factbook*, 2004. (<http://www.cia.gov/cia/publications/factbooks/geos/ch.html#Econ>)

² RAMO, JOSHUA: *The Beijing Consensus*. London, FPC, 2004. A mű jó bevezetést kínál az új kínai gondolkodásba, amiből kiderül, hogy az eddigi sikerek és ötletek máris meghaladják az ország rendelkezésre álló gazdasági és katonai erejét.

³ QUING, AN: *China Peaceful Rising Spin Doctor's Antidote to China Threat*. BOAO Forum for Asia, 2004. április 22. (<http://en.chinabroadcast.cn/1325/2004-4-23/2006774.htm>)

⁴ CSIANG CE-MIN volt kínai elnök 1999. október 22-i cambridge-i beszédében részletesen kifejtette Kína megújításának szükségességét.

⁵ Jury out on effect of WTO. *China Daily*, 2002. november 8. (http://www.chinadaily.com.cn/chinagate/doc/2002-11/08/content_249310.htm)

⁶ CHING, FRANK: China's actions must match its words. Singapore, *Business Times*, 2004. február 27.

⁷ XUETONG, YAN: Foreign policy for regional stability. *Beijing Review*.

⁸ A jelmondat megváltoztatásáról lásd: MEDEIROS, EVAN S.: China Debates its 'Peaceful Rise' Strategy. *Yale Global*, 2004. június 22.

⁹ RADTKE, ROBERT W.: China's 'Peaceful Rise' overshadowing US influence in Asia? *Christian Science Monitor*, 2003. december 8.

¹⁰ „China”. *Encarta*. (http://encarta.msn.com/encyclopedia_761573055_11/china.html#endads)

¹¹ RAMO, i. m.

¹² A beszéd Kildare megyében, az ASEM hatodik külügyminiszteri találkozásán, 2004-ben hangzott el.

¹³ ORESMAN, MATTHEW: Catching the Shanghai Spirit. *Foreign Policy*, 142. sz. 78. (2004. május 1.)

¹⁴ SNEIDER, DANIEL: China's stunning ascent. *San Jose Mercury News*, 2004. március 23.

¹⁵ Wang Jisi. China's Search for Stability with America. *Foreign Affairs*, 2005 szeptember-október

¹⁶ CLINTON, BILL: America should lead, not dominate. *Tribune Media Services International*, 2002. december 19.

10. fejezet: Az amerikai világrend vége

¹ ARON, RAYMOND: *Republique Imperiale. Les Etats-Unis Dans Le Monde. 1945–1972*. Paris, Calmann-Lévy, 1973

² GARTON ASH, TIMOTHY: *Free World: Why a crisis of the West Reveals the Opportunity of Our Time*. Allen Lane, Penguin, 2004.

³ China to diversify foreign exchange reserves. *China Business Weekly*, 2004. augusztus 5.

⁴ Indian foreign currency reserves at record \$ 122 billion. *Reuters*, 2004. augusztus 5.

⁵ Lásd: USBORNE, DAVID: *Dire States: Americans are used to*

resentment of their global dominance. *The Independent*, 1996. december 15.

⁶ Lásd: DAALDER, IVO ÉS LINDSAY, JAMES: An Alliance of Democracies. *The Washington Post*, 2004. május 23.

⁷ SOROS GYÖRGY filantróp és az emberi jogok harcosa kampányt folytatott azért, hogy a „Demokráciák Közössége” hatékony erővé váljék az ENSZ-en belül – hogy kimondják azt az elvet, hogy a demokráciákkal másképp (és jobban) kell bánni a nemzetközi porondon, mint a többi állammal. Egyik kollégája, THOMAS PALLEY egy érdekes dolgozatában amellet érvel, hogy a Demokráciák Közösségének tagsága legyen a kritériuma annak, hogy egy ország haszonélvezője lehessen az Amerikai Egyesült Államok kormányának Millenium Challenge Account programjának.

⁸ Shake-up for US troop overseas. *BBC News*, 2004. augusztus 17. (<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/america/3568548.stm>)

11. fejezet: A régiók kora

¹ Profile: Hugo Chavez. *BBC News*, 2004. március 16. (<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/americas/3517106.stm>)

² GUERRERO, MODESTO EMILIO: Venezuela's Triumph in Mercosur. *Venezuelanalysis.com*, 2004. július 9.

³ REID, MICHAEL: *Mercosur: a critical overview*. Chatham House, 2002.

⁴ Uo.

⁵ Uo.

⁶ DERSIS, KEMAL: *Better globalisation perspective on legitimacy reform and global governance*. Ceren Ozer, Centre for Global Development.

⁷ Köszönettel tartozom STEPHANIE GRIFFITH JONESNAK, amiért erre felhívta a figyelmemet.

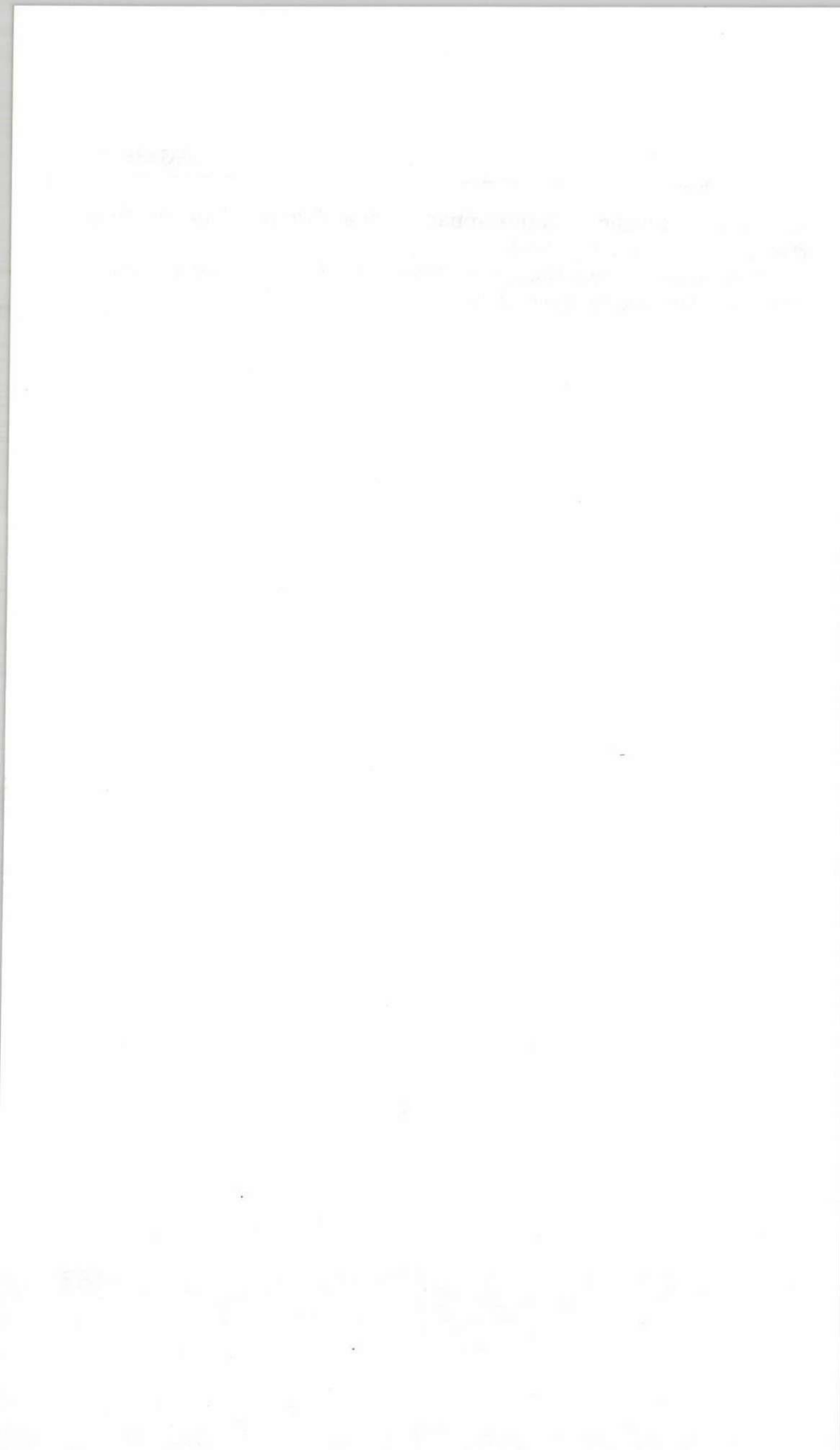
⁸ Az ENSZ alapokmányának 5.§-a.

⁹ Köszönettel tartozom kollégámnak, RICHARD GOWAN-nek, aki ezt kimondta cikkében. *The EU, Regional Organisations and security: Strategic Partners or Convenient Alibis? Egmont Paper No. 3: Audit of European Strategy*, Royal Institute for International Relations, Brüsszel, 2004.

¹⁰ Ezt a témát részletesebben elemeztem 2004-ben RICHARD

GOWAN-nal közösen írt munkámban: *Global Europe: Implementing the European Security Strategy*.

¹¹ SLAUGHTER, ANN-MARIE: *A New World Order*. New Jersey, Princeton University Press, 2004.

UTÓSZÓ

Ez a könyv evangélium. Jó hír hozója, a remény üzenetével. E reményre pedig ma igazán szükségünk van.

Mark Leonard, e kötet szerzője helyesen állapítja meg: egy egyszerű internetes keresés az Európa és a válság szavakra oly sok találatot dob ki, hogy akár azokat egymás szinonimájának is gondolhatnánk. A sok találat nem a véletlen műve: az Európai Unió építésének projektje valóban kifulladt, az EU válságban van. Különösen érzékenyen érint ez a válság minket, magyarokat. Szinte sorszerű ez a helyzet: történelmünkben nem először kapaskodunk fel olyan járműre, amelynek oldalán csak elhelyezkedésünk után látjuk meg a TITANIC feliratot.

Miközben nálunk az uniós fejlesztési pénzekről szól ma minden Európához kapcsolódó gondolatunk, valójában ennél sokkal többről van szó. Az EU-jelszavakon túl ott a ki nem mondott kérdés: hiszünk-e valóban Európában? De mindjárt válaszolnunk kell egy másik, szinte automatikusan felvetődő kérdésre is. Hogyan hihetnénk abban az Európában, amely csak kapkodja a fejét, és nem találja helyét a globalizálódó világban és a világpolitikában?

Az Amerikai Egyesült Államokkal szembeni relatív gyengeségünkhöz már hozzászokhattunk, ahhoz azonban nem, hogy az USA a globális politikai térben olyan lépéseket tesz, amelyek felkavarják és megosztják az európai közvéleményt, mint az iraki háború elindítása. Zavarba hoz minket Kína és India felemelkedése is, pedig

Thomas Friedmantól már tudhatjuk, hogy „mégis lapos a föld”: alig néhány év leforgása alatt a szemünk láttára 2,5 milliárd ember lép be a globális munkaerő- és fogyasztási piacra. Teszik mindezt hihetetlen versenyelőnnyel, az indiaiak angoltudásukkal, a kínaiak munkabírással. Az emelkedő és erejük teljében lévő világhatalmak között sokan érzik úgy, hogy Európa nagy bajban van.

Ez paradox helyzet, ugyanis a válság kultúrája önbeteljesítő jóslatként gerjeszti a válságot. Nemrégiben Pekka Himnanen, az internet finn filozófusa arról a narratív struktúráról beszélt, amely gúzsba köti Európát. Ez a struktúra a tragédia. A tragédiában minden eleve elrendelt, a szereplők csak beteljesítik sorsukat, nincs menekvés; a vég, legyen bármilyen borzalmas is, biztosan eljön. Európa mára belefagyott az önnön végzete feletti letargiába – a kontraszt akkor lesz nyilvánvaló, ha az európai gondolkodást a jövőorientált amerikai és kínai gondolkodással vetjük egybe. Az európai pesszimista közbeszéd így válik önbeteljesítő jóslattá.

Nem szükségszerű azonban, hogy ez így legyen. Mint Leonard írja, Európának olyan új rendszer létrehozására lenne szüksége, amelynek része a jogrend átalakító ereje, és amellyel Amerikát egy olyan intézményes feltételrendszerbe helyezhetjük, amely túl a nemzetbiztonsági kérdéseken, alkalmas a világméretű problémák kezelésére is. Helyes a szerző azon felismerése, mely szerint Európának nem egy elzárkózó, hanem kezdeményező Amerikai Egyesült Államokra van szüksége, hiszen látuk, hogy mi történt például a globális felmelegedés elleni küzdelemben: egyelőre a legnagyobb környezet-

szennyező segítsége nélkül kell küzdenünk céljainkért, miközben könnyebben oldhatnánk meg a világ problémáit, ha e célokat a háttérben Amerika is támogatná. Igaza van Leonardnak akkor is, amikor azt írja, hogy mivel az európai megközelítés pozitívabb és békésebb, több esélye van arra, hogy maga mellé állítsa a világ többi részét a globális problémák megoldása érdekében, mint az USA egyoldalú megközelítésének.

Ennek a sajátosan európai helyzetnek a felismeréséből ráadásul egy új szemlélet is fakad. Ez az új szemlélet pedig, a sikeres Európába vetett hit. Nem meglepő persze ez egy sikeres európaítól. Leonard gyemekkorát Brüsszelben töltötte, ez az indulás pedig együtt járt a későbbi karrierjéhez elengedhetetlen nyelvtudással, tapasztalatokkal, nyitottsággal és tudással.

Ha gonoszkodni akarnánk, úgy is fogalmazhatnánk, hogy első sikerei a klasszikus amerikai álom megvalósulására hasonlítanak. Számos nagy érdeklődést kiváltó cikke után egy hivatalos felkérés alkalmával derült ki, hogy a tekintélyes férfiú még nincs 21 éves. Ettől kezdve pedig nem volt megállás. Leonard a *Demos*nak, Tony Blair legfontosabb agytrösztjének egyik alapító munkatársa lett. Ő írta a *Britain Trade Mark* című tanulmányt, amelyből később kinőtt a *Cool Britannia* program, a Nagy-Britannia önképét és identitását újraíró projekt.

Nem sokkal később, 24 évesen alakította meg a *Center for Foreign Policy*t, amely a blairi külpolitika legfontosabb szellemi háttérintézménye. A CFP elnöke, ebben a minőségében pedig írásai és *policy*-javaslatai alapján a száz legbefolyásosabb brit közé sorolják. E befolyást minden bizonnyal erősítette Leonard sokoldalúsága is,

hiszen épp úgy foglalkoztatják a globális biztonságpolitika kérdései, mint a Kína felemelkedése vagy a hatalom és az építészet kapcsolata.

Követve a *Demos* eredeti hitvallását, Leonard jelen kötete nem a status quót, a létező konszenzust erősíti, hanem új megközelítéseket és megoldásokat keres. Ha főbb gondolati áramlatokra koncentrálna kellene megfogalmazni könyve lényegét, akkor az alábbi megközelítéseket emelhetnénk ki.

Társadalomelméleti szempontból Leonard talán legfontosabb állítása, hogy a gyengeség: erő. Kicsit pontosabban megfogalmazva: az új világban, amelyben élünk és amelyet Manuel Castells hálózati társadalomként jellemzett, az EU egy sajátos megközelítést jelent egyeztetési és tárgyalási folyamataival, helyzetének állandó újragondolásával és folyamatos, sokoldalú diskurzusával. Ez a megközelítés talán jobban megfelelne a hálózati logikának, mint a diktátumokon, alá- és fölérendeltségeken alapuló világfelfogás.

A nemzetközi kapcsolatok Szun-ce és Machiavelli nevével fémjelzett vonulata az erőről szól, arról, hogy ki kit győz le, hajt uralma alá. Leonard víziójában a külpolitika lényege ma már nem ez, az uniós gyakorlatból vett példákkal azt igazolja, hogy a külpolitikában is érvényesülhetnek általánosan elfogadott és támogatott értékek. Európában a nemzetközi kapcsolatokról új módon gondolkodnak, és ez a gondolkodás meghatározza a cselekvést is. Az európai csapatok nem azért állomásoznak külföldi támaszpontokon, hogy olajvezetékeket, gazdasági érdekeket vagy épp a hatalmi egyensúlyt védjék, hanem hogy humanitárius célokért harcoljanak az ENSZ

zászlaja alatt. Ez a másfajta megközelítés érvényesül számos más területen, így például a környezetvédelem ügyében is. Ha az európai államok számára működőképesnek tűnik ez az új vízió, felmerül, hogy milyen eredményeket hozna egy új világpolitikai doktrínaként. Jelenlegi tudásunkkal nem megválaszolható e kérdés, és a könyv egyik érdekékként meg kell állapítanunk, hogy Leonard nem kelt olyan benyomást, mintha valamiféle megfellebbezhetetlen igazság birtokában lenne. Így persze nyitva hagyja többek között azt a meghatározó kérdést, hogy Kína, ez az folyamatosan erősödő superhatalom vajon egy a magabiztos, békés erő formáját ölti-e majd magára, vagy inkább a szintén meglévő nacionalista, hódításra készülő áramlatoknak enged. Sokan vádolják Leonardot túlzott jósággal, ami ezen a területen a naivitással, illetve életidegenséggel egyenlő. Hangsúlyoznunk kell: esetében nem csak a „legyen béke” humanista álmodozásáról van szó, hanem egy olyan alternatíva felvázolásáról, amely nem csak egy lehetséges kifutása a történelemnek, de éppenséggel egy olyan kifutás, amelyért dolgozni is érdemes.

Vélhetően a közgazdaságtan oldaláról zúdul majd a legtöbb kritika Leonardra, és én sem állíthatom, hogy valamennyi indokolatlan lesz. Mégis, ha eddigi gondolatmenetünket követjük, miszerint Leonard könyve Európa számára a hit, remény és szeretet könyve, akkor itt sem áll védtelenül a kritikákkal szemben a szerző. Különösen igaz ez, ha elfogadjuk, hogy a posztindusztriális, információs korban felértékelődik a kultúra, úgymint a kreatív ipar (lásd a *Demos Magyarország* honlapjáról ingyenesen elérhető „A kreatív gazdaságról – Európa és

Magyarország a kreatív korban” című kiadványt) vagy mint a fogyasztói vágyak serkentője (branding, média, reklám) vagy akár mint maga a klasszikus média. Európa márpedig minden problémájával együtt meghatározó kulturális hatalom: mi adtuk a világnak Shakespeare-t, Galileit, Örkényt és Hrabalt. A potenciál ma is megvan a nagy kulturális teljesítményekre.

Mindemellett világosan kell látnunk azt is, hogy bár nagyok az előttünk álló lehetőségek, de nagy veszélyek is leselkednek ránk. Legfőképp a szűkkeblű önzés, az újítástól, a szokatlantól való rettegés, ami megakadályozza azoknak a reformoknak az életbe léptetését, amelyek hozzásegíthetnék az európai országokat ahhoz, hogy versenyképesebbé váljanak. Franciaország a legijesztebb példa talán, ahol adminisztratív úton próbálták bevezetni a 35 órás munkahetet, mígnem a szabályozást elszabotáló kisvállalkozások számára lehetővé nem tették, hogy visszatérjenek a korábbi 39 órás munkahéthez. A változásra ugyanakkor komoly tüntetésekkel reagáltak az érintett munkavállalók, annak ellenére, hogy a csökkentés nem a munkahelyek bővítését, hanem csak a már kapun belül lévő foglalkoztatottak túlóráztatását eredményezte.

Az európaiak – ezt a Leonard által közölt adatok is alátámasztják – persze csak látszatra dolgoznak kevésbé hatékonyan, mint amerikai társaik. Akár heurékát is kiálthatnánk a megoldás hallatán, hogy a mutatókat csak az rontja, hogy egy német, francia, olasz munkavállaló sokkal kevesebbet dolgozik, mint egy amerikai, nem is beszélve egy kínairól. A nagyobb munkaterhelés ugyanakkor nem jelent rosszabb életet: a legnagyobbvonalúbb jóléti

államokban, így Skandináviában, Írországból és Hollandiában a legmagasabb a foglalkoztatottak száma, és teljesítményük is nagyobb az Egyesült Államokénál.

Egyetértek Leonarddal akkor, amikor a skandináv példa követését javasolja, magam is ezt tettem a Magyarországról mint a megteremtésre váró „legdélkebb skandináv országról” szóló cikkemben. Látnunk kell ugyanakkor: az, hogy Európa képes lesz követni a skandináv országok sikeres reformgyakorlatát, pusztán lehetőség. Számos érv szól amellett is, hogy nem így lesz, mint ahogy az idézett francia példa is mutatta.

A lehetőség mindenesetre még a kezünkben van. A következő években nekünk, magyaroknak az újonnan érkező uniós forrásokat olyan kreatív és konstruktív módon kell felhasználnunk, amely nem csak minket, hanem talán egész Európát segítheti abban, hogy a tragédia narratívájából kilépve, meglássuk a hit, remény és szeretet ösvényét. És bármily nehéz lesz is, végül talán végig-mehetünk rajta.

2006. július 19.

Dessewffy Tibor

A kiadásért felelős Rév András,
a Napvilág Kiadó ügyvezető igazgatója
Felelős szerkesztő: Gellériné Lázár Márta
Olvasószerkesztő: Mesterházi Judit
Fedélterv: Czeizel Balázs
Szedés, tördelés: Volos Bt.
Nyomás, kötés: Dabasi Nyomda Rt.
Felelős vezető: Berki István vezérigazgató
Megjelent 12 (A/5) ív terjedelemben
HU-ISSN 1787-4793

Mark Leonard

az Európai Reformközpont (Centre for European Reform) külpolitikai igazgatója, ahol a transzatlanti kapcsolatokat, a Közép-Keletet és az EU–Kína kapcsolatokat kutatja. Korábban egy agytröszt, a Külpolitikai Központ igazgatója volt, amelyet 24 évesen alapított. Washington DC-ben a Német Marshall Alap „transzatlanti ösztöndíjasa” és a Demos agytröszt kutatója volt. Mark Leonard globalizációt kutató gondolkodóként szerzett hírnevet, a világ vezető lapjaiban és folyóirataiban számos publikációja jelent meg, valamint elismert kormány- és üzleti tanácsadó. Jelenleg Camden Townban él.

1900 Ft

ISBN 963-9350-95-8

9 789639 350953